

Suomeksi yli rajojen

Kvantitatiivinen tutkimus suomenkielisten romaanien monimuotoisuudesta 1970–2020

Kielellisen diversiteetin ja digitaalisten ihmistieteiden maisteriohjelma
Digitaaliset ihmistieteet
Maisterintutkielma

Laatija:
Telma Peura

Ohjaajat:
Mikko Tolonen
Eetu Mäkelä

30. tammikuuta 2023
Helsinki

Tiedekunta: Humanistinen tiedekunta

Koulutusohjelma: Kielellisen diversiteetin ja digitaalisten ihmistieteiden maisteriohjelma

Opintosuunta: Digitaaliset ihmistieteet

Tekijä: Telma Peura

Työn nimi: Suomeksi yli rajojen – Kvantitatiivinen tutkimus suomenkielisten romaanien monimuotoisuudesta 1970–2020

Työn laji: Maisterintutkielma

Kuukausi ja vuosi: tammikuu 2023

Sivumäärä: 60

Avainsanat: digitaalinen kirjallisuudentutkimus, ylijäräinen kirjallisuus, käännöskirjallisuus, romaanit

Ohjaajat: Mikko Tolonen ja Eetu Mäkelä

Säilytyspaikka: Helsingin yliopiston kirjasto

Muita tietoja: Tutkielman on rahoittanut Aalto yliopiston tietotekniikan laitos

Tiivistelmä: Maisterintutkielmassani tutkin kvantitatiivisin metodein, miten suomenkielisten romaani-julkaisujen monimuotoisuus on kehittynyt viimeisen 50 vuoden aikana. Tutkimukseni perustuu Kirjasampo-tietokannan metadataan suomalaisten julkisten kirjastojen kokoelmasta, ja keskityn analysoimaan tekstin ulkoisia piirteitä.

Moninaisuuden indikaattoreina käytän kirjoituskieliä, kirjailijoiden kansalaisuutta ja sukupuolta sekä romaanien genreluokituksia. Lisäksi tarkastelen julkaisijoita ja pohdin, kuinka he toimijaryhmänä vaikuttavat kirjallisuuden monimuotoisuuteen. Kvantitatiivisten analyysien rinnalla kuljetan digitaalisille ihmistieteille tyypillisesti runsaasti kvalitatiivisia havaintoja taustoittamaan tuloksia.

Lähestyn kirjallisuutta kansainvälisenä dynaamisena kokonaisuutena, jossa eri kirjalliset kulttuurit ovat vuorovaikutuksessa toisiensa kanssa, muodostaen kirjalliseen tilaan paikallisia keskuksia ja periferioita. Ylijäräisyyden käsitteen avulla kuvaan, kuinka globalisoituvaa kirjallista kenttää on mahdotonta rajata kokonaan erillisiin kirjallisuuksiin, vaan se kehittyy yli kansallisuus-, kieli- ja genererajojen.

Tulokset osoittavat, että romaanikirjallisuus on 1990-luvun jälkeen alkanut kehittyä monimuotoisemmaksi määrittelemieni indikaattoreiden perusteella. Silti kenttää hallitsevat kotimaisen kirjallisuuden osalta suomenkielinen ja käännöskirjallisuuden osalta angloamerikkalainen sekä pohjoismainen kirjallisuus. Kustantajien tarkastelu viittaa siihen, että kentällä on paljon erikokoisia toimijoita. Erityisesti vuosituhatvuotien vaihteen jälkeen pienten toimijoiden sekä omakustannejulkaisujen osuus on kasvanut ja haastanut kustantajien perinteisen roolin kirjallisuuden portinvartijana.

Tutkimus osoittaa, kuinka kirjastojen metadattaa voidaan käyttää hyväksi digitaalisessa kirjallisuudentutkimuksessa. Runsaudessaan Kirjasampo osoittautui monipuoliseksi tietolähteeksi, jonka perusteella voi tehdä päätelmiä suomalaisen kirjallisuuden laajoista kehityskaarista.

Sisällys

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen lähtökohta	1
1.2 Tutkimusaineiston esittely	3
1.3 Tutkimusasetelma ja tutkimuskysymykset	4
2 Digitaalinen kirjallisuudentutkimus viitekehysten risteymässä	6
2.1 Kirjallisuus ylijärjaisena ja digitaalisena tutkimuskohteena	6
2.2 Kirjastojen metadatan rooli	10
2.3 Aiempi tutkimus	11
3 Kirjasampo - tietokannasta tutkimusdataksi	14
3.1 Kaunokirjallisuus semanttisessa verkossa	14
3.2 Kirjasammon datan kehitys	16
3.3 Lopullisen tutkimusdatan koostaminen	17
3.4 Tutkielman metodologia	19
4 Romaanien kielellinen ja kulttuurinen monimuotoisuus	21
4.1 Yleiskuva julkaisukehityksen tasapainosta	21
4.2 Kotimaisen romaanikirjallisuuden ylijärjainen kehitys	22
4.3 Suunnanmuutos suomennettujen romaanien monimuotoisuudessa	25
4.4 Monimuotoisuuden sukupuolivinoumat	29
5 Ylijärjaiset kirjallisuudenlajit	34
5.1 Viihteellinen kirjallisuus	34
5.2 Tieteis- ja fantasiakirjallisuuden rantautuminen Suomeen	39
6 Kustantajien rooli	43
6.1 Kustantajien kasvava ryhmä	43
6.2 Pienet vastaan suuret – kustantajaprofilien monimuotoisuus	46
7 Lopuksi	50
Kiitokset	54
Lähdeluettelo	55

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohta

Gloaalissa ja digitalisoituneessa nyky-yhteiskunnassa kirjallisuus muodostaa osansa kulttuurien mosaiikista, jonka keskellä elämme (Isomaa et al. 2019), ja myös sen tutkimustavat ovat mullistuneet. Tätä kirjallisuuden ja sen tekijöiden mosaiikkia tutkin työssäni digitaalisten metodien mahdollistamasta kvantitatiivisesta näkökulmasta.

Taustalla on vaikuttanut Pascale Casanovan (2004) esittämä ajatus siitä, että kirjallisuus elää dynaamisessa tilassa, jossa eri kirjallisille kulttuureille muodostuu kaunokirjallista pääomaa sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten tekijöiden yhdistelmänä. Kulttuurikohtaiset normit ja kulttuurienvälinen hierarkia vaikuttavat siihen, miten teokset sijoittuvat kansainvälisen kirjallisen tilan keskiöön tai periferiaan (Casanova 2004). Samoihin aikoihin, vuosituhanteen vaihteessa, Franco Moretti (2000) haastoi kirjallisuudentutkijoita omaksumaan kvantitatiivisen perspektiivin tutkimaan kirjallisuuden kehityksen suuria linjoja, mikä on avannut uusia näkökulmia kirjallisuuden tarkastelemiseen.

Globalisaatio ja digitalisaatio ovatkin yhdessä kuljettaneet kirjallisuudentutkimusta alana kohti paradigman muutosta, jota maailmalla kutsutaan transnationaaliseksi käänneeksi (Jay 2010). Siinä missä kansallisilla kirjallisuuksilla on perinteisesti ollut suuri rooli kansallisten identiteettien rakentajina, kansainvälinen näkökulma painottaa sitä, miten kirjallisuus järjestelmänä rakentuu ja miten erilaiset kielten- ja kulttuurienväliset virtaukset vaikuttavat toinen toisiinsa yli perinteisten rajojen (Casanova 2004, Pollari et al. 2015, Sapiro 2014). Myös suomalaiset tutkijat, lukijat ja kirjallisuusinstituutiot ovat entistä tietoisempia kirjallisuuden rajat ylittävästä luonteesta, ja aihe on herättänyt niin akateemista kuin julkista keskustelua (Nissilä 2017, Grönstrand et al. 2019).

Maisterintutkielmassani olenkin kiinnostunut siitä, miltä suomenkielinen romaanikirjallisuus näyttää osasysteeminään kansainvälisellä kirjallisuuden kentällä ja erityisesti siitä, miten julkaisukehitys virtaa kansallisten rajojen yli. Tarkastelen digitaalisesta näkökulmasta, miten suomeksi kirjoitettujen ja suomennettujen romaanien monimuotoisuus on kehittynyt julkisten kirjastojen kokoelmiin perustuvan Kirjasampo-tietokannan¹ (Mäkelä et al. 2013) valossa ajanjaksolla 1970–2020. Käytän monimuotoisuuden indikaattoreina tekstien sisällöllisen analyysin sijasta metadataan merkittyjä tekstin ulkoisia piirteitä: romaanien alkuperäisiä kirjoituskieliä eli alkukieliä, kirjailijoiden kansalaisuuksia ja sukupuolta sekä genremerkintöjä ja julkaisijatietoja.

¹Tietokannan käyttöliittymä löytyy osoitteesta <https://kirjasampo.fi/>.

1 Johdanto

Tutkielmani sijoittuu metodologisesti digitaalisen kirjallisuudentutkimuksen sateenvarjon alle. Rajattujen kokoelmien tarkan lähilukemisen rinnalle on viime vuosikymmeninä kehittynyt kirjava valikoima kvantitatiivisia metodeja, joita voi kutsua kaukolukemikseksi (Moretti 2013). Tällöin suuria tekstiaineistoja voidaan käsitellä laskennallisten metodien avulla ja siten analysoida tekstien muodostaman kokonaisuuden kehitystä lintuperspektiivistä. Kaukolukeminen voi auttaa hahmottamaan rakenteellisia kuvioita kirjallisten suuntausten taustalla, mikä puolestaan rikastaa ymmärrystä kirjallisuudesta sosiaalisena ja yhteiskunnallisena ilmiönä (Underwood 2017).

Koska kaunokirjallisuus liikkuu rajojen yli käännosten avulla, on myös käänntieteestä tullut olennainen osa transnationaalista kirjallisuudentutkimusta (Sapiro 2014, Bassnett 2011). Gisèle Sapiron (2010) mukaan käänntielien diversiteettiä voi käyttää indikaattorina yleisemmästä kulttuurisesta diversiteetistä sekä kulttuurienvälisistä valtasuhteista ja näiden asymmetriasta. Tämän johdosta käsittelen työssäni niin alkukieleltään suomenkielistä kuin suomeksi käännettyä kirjallisuutta ja tarkastelen, miten kirjallinen tila niiden välillä jakautuu.

Kotimaisessa kontekstissa huomio on erityisesti kiinnittynyt siihen, miten kansallinen ja kansallisia kieliä painottava lähestymistapa rajaa ulkopuolelleen kotimaisen kirjallisuuden monikulttuurisen ja -kielisen todellisuuden ja kaventaa siksi ymmärrystä maamme kirjallisuudesta (Löytty 2021, Pollari et al. 2015). Kielien ja kansalaisuuksien lisäksi kirjallisuus ylittää perinteisiä rajoja myös muilla tavoin, ja siksi transnationaalisuuden tilalle on omaksuttu ylirajaisuuden käsite. Ylirajaisuus on transnationaalisuutta taipuisampi termi kuvaamaan sitä, kuinka kirjallisuus eri tavoin vuotaa kulttuuri-, kieli- ja lajirajojen yli niin tekijöiden kuin tekstien sisällön puolesta (Nissilä 2016b, Pollari et al. 2015).

Aiemmassa tutkimuksessa korostuu huomion ja arvostuksen jakautumisen epätasapainoisuus ylirajaisten tekijöiden ja perinteisesti kotimaisiksi miellettyjen kirjailijoiden välillä, ja ylirajaisuuden analysointi onkin usein keskittynyt yksittäisiin teoksiin tai kirjailijoihin (ks. esim. Löytty 2017, Nissilä 2009, 2017). Vaikka digitaalisen perspektiivin potentiaali on tunnistettu (Roine & Piippo 2021, Nivala 2018), kvantitatiivista tutkimusta siitä, miten tasapaino jakautuu julkaisumäärien perusteella tai eri kielten kesken ei laajemmin vielä ole tehty.

Samoin viimeisimmät tilastolliset kartoitukset suomennosten maailmankartasta on tekemäni kirjallisuuskatsauksen perusteella koottu vuonna 2007 kaksiosaiseen teokseen Suomennoskirjallisuuden historia (Riikonen et al. 2007). Ulla Paasonen (2001) toteaa, että suomennoskirjallisuuden kielijakauma on saanut hämmästyttävän vähän huomiota, eikä tilanne näytä muuttuneen vielä 20 vuoden jälkeenkään. Tässä työssä olenkin halunnut herättää keskustelua niin kotimaisesta kuin käänntuotannon kautta tänne kulkeutuvasta moninaisuudesta ja sen vinoumista keskittyen romaanimuotoiseen kirjallisuuteen.

Kvantitatiivisten ristivalotusten avulla pyrin täydentämään tutkimusaukkoa Suomen julkaisukentän nykytilasta ja havainnollistamaan monimuotoisuuden kehitystä ja ylirajaisuutta eri näkökulmista. Pohdin aiempaan tutkimukseen peilaten, miten tarkkoja rajoja kirjallisen tilan eri alueiden välillä on mahdollon määrittää.

1.2 Tutkimusaineiston esittely

Kirjallisuuden liikkuvuuden ja tutkimusmenetelmien muutoksen lisäksi globalisaatio ja digitalisaatio ovat muuttaneet kirjastojen roolia ja lähestymistapaa niiden aineistoihin datana. Koska tietoa on yhä enemmän saatavilla kirjastolaitosten ulkopuolella, on ehdotettu, että tulevaisuudessa kirjastoilla on entistä tärkeämpi rooli kirjallisen kontekstin tuottajina, minkä niiden rikkaat ja järjestelmällisesti tuotetut metatietokannat mahdollistavat (Gradmann 2014). Tutkimukseni soveltaakin bibliografisen datatieteen periaatteita (Lahti et al. 2019) kotimaisen kaunokirjallisuuden lähihistoriaan.

Tutkimusdatani olen koonnut kirjallisuuden verkkopalvelun Kirjasammon pohjana olevasta tietokannasta. Kirjasampo on suomalaisten yleisten kirjastojen aineistoihin perustuva palvelu ja osa Kirjastot.fi-kokonaisuutta. Palvelun suunnittelu aloitettiin vuonna 2007, ja se julkistettiin syksyllä 2011 (Mäkelä et al. 2011). Siitä lähtien Kirjasampo ja sen tietokanta ovat kasvaneet sisällöltään monimuotoiseksi kaunokirjallisuuden ja nykyään myös tietokirjallisuuden haku- ja esittelypalveluksi.

Portaalia perustettaessa teosten metatiedot tuotiin palveluun Helmet-tietokannasta, mutta niitä on täydennetty Kirjasammon toimituskunnan toimesta esimerkiksi kirjallisuuden lajiin ja teemoihin liittyvillä asiasanoilla, lyhyillä kuvauksilla ja kansikuvilla (Hypén & Mäkelä 2011). Nykyisin uusien teosten metatiedot tulevat suoraan Kirjastopalvelun informaatiotuotannosta (Mäkelä et al. 2013).

Kirjasammon tietokantamalli soveltaa semanttisen webin teknologiaa (Berners-Lee et al. 2001), jossa dataelementit on linkitetty toisiinsa siten, että niiden väliin muodostuu semanttisia suhteita. Malli perustuu Aalto yliopiston Semanttisen laskennan tutkimusryhmän (SeCo²) kehittämään Sampo-malliin, jota on käytetty myös muissa digitaalisiin ihmistieteisiin liittyvissä projekteissa (Hyvönen 2021). Linkitetyn datan periaatteiden mukaisesti aineiston käsitteet ja tietueiden ominaisuudet linkittyvät toisiinsa yhteisesti määritetyn KAUNO-ontologian perusteella (Hypén 2014, Mäkelä et al. 2013). Verkkomaisen luonteensa ansiosta Kirjasammon tietokanta on perinteisiä kirjakatalogeja tai kokoelmaluetteloita rikkaampi lähde ja mahdollistaa kirjallisuuden monipuolisen analysoinnin. Rajaan tutkimusaineistokseni romaanimuotoisen kirjallisuuden, sillä se on suomalaisten suosimaa (Launis 2018: 8) ja aineiston lajityypeistä myös lukumäärältään suurin kirjallisuudenlaji.

Julkisten kirjastojen kokoelmiin perustuva aineisto tarjoaa ainutlaatuisen mahdollisuuden tutkia kaikille suomalaisille tarjolla olevan kirjallisuuden monimuotoisuutta ja sen kehitystä viime vuosikymmenien saatossa. Siksi se soveltuu edellä esittelemääni digitaalisen kirjallisuudentutkimuksen kehykseen tarkastelemaan romaanijulkaisuja dynaamisena kokonaisuutena. Tarkoitukseni on samalla selvittää, miten tietokantaan kirjatut metatiedot, joita kutsun annotaatioiksi, soveltuvat tutkimusaineistoksi, sillä tämä on ensimmäinen kerta, kun Kirjasammon tietokantaa hyödynnetään tutkimustarkoituksissa.

²<https://seco.cs.aalto.fi/>

1.3 Tutkimusasetelma ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksessani käsittelen suomeksi kirjoitetun ja suomennetun romaanikirjallisuuden monimuotoisuutta ja sen kehitystä Kirjasammon metatietojen perusteella. Tarkasteltava ajanjakso on 1970–2020. Tutkielman ohjaavaksi kysymykseksi olen asettanut seuraavan kysymyksen:

- Mitä kvantitatiivinen näkökulma kertoo monimuotoisuuden kehittymisestä tutkittavan ajanjakson (1971–2020) aikana suomenkielisessä romaanikirjallisuudessa?

Erityisesti olen kiinnostunut siitä, miten globalisaation kaksi vaihtoehtoista ja vastakkaista kehitysskenaariota (ks. Jay 2010) ovat vaikuttaneet Suomen kirjalliseen tilaan: Ovatko valtakulttuurit, kuten angloamerikkalainen kulttuuri, valloittaneet yhä suuremman alueen vai onko globalisaatio mahdollistanut useampien kielten ja kulttuuritaustojen virtaamisen suomalaiselle kentälle?

Ohjaavan kysymyksen voi edelleen jakaa tarkastelemaan sitä,

- miten kvantitatiiviset tulokset auttavat kontekstualisoimaan keskustelua suomalaisen kirjallisuuden ylijärjestyksestä,
- miten monimuotoisuus kehittyy eri genrejen tai kustannusalan toimijoiden puolesta,
- miten Kirjasampo kaiken kaikkiaan soveltuu datalähteeksi digitaaliseen kirjallisuudentutkimukseen ja mitä analyysi paljastaa sen annotointien luonteesta.

En aseta monimuotoisuuden kehitykselle tarkempia hypoteeseja, vaan lähtökohtani on iteratiivinen. Annan datan pohjalta tehtyjen huomioiden ohjata analyysia eteenpäin. Kuljetan rinnalla runsaasti havaintoja aiemmasta tutkimuksesta, minkä tarkoitus on sijoittaa tekemiäni havaintoja kotimaiseen ja kansainväliseen kontekstiin sekä tulkita ilmiöitä dataan pohjautuvien tuloksien taustalla. Jokaisen luvun tuloksia voi käyttää pohjana seuraavassa luvussa. Näin samaan aineistoon voi valottaa useita eri perspektiivejä.

Tutkielma jakautuu kuuteen osaan. Luvussa 2 käyn tarkemmin läpi tutkimuksen poikkitieteellistä kontekstia ja luvussa 3 taustoitan Kirjasammon kehitystä sekä esittelen tarkemmin sen tietokantaan pohjautuvan tutkimusaineiston ja tutkimusmenetelmät. Varsinainen analyysi jakautuu kolmeen osaan, joista ensimmäinen (luku 4) kartoittaa tilastojen avulla suomenkielisen kirjallisuuden monimuotoisuuden kehitystä, toinen (luku 5) keskittyy tarkemmin viihde-, fantasia- ja tieteiskirjallisuuden genrekohtaiseen kehitykseen ja kolmas (luku 6) käsittelee julkaisukentän taustalla vaikuttavien kustantajien monimuotoisuutta. Lopuksi kokoan päätelmät ja pohdin tuloksia sekä valitsemani asetelman vahvuuksia ja heikkouksia.

Monimuotoisuuden kannalta tulokset eivät ole yksiselitteisiä. Kokonaisuudessaan julkaisumäärät ovat kasvussa ja suomalainen romaanikirjallisuus vaikuttaa elinvoimaiselta ja runsaalta. Tutkimieni ulkoisten piirteiden valossa suomennoskirjallisuuden monimuotoisuus näyttää lisääntyvän ja myös suomenkielinen kirjoittajajoukko kasvaa yli kansallisten rajojen. Datasta piiryy julkaisukentän kehityskaari, jonka mukaan erityisesti 1990-luvun jälkeen romaanikirjallisuus on alkanut monimuotoistua niin tekijöiden, lajimuotonsa kuin julkaisijoidensa perusteella.

Lähempi tarkastelu paljastaa kuitenkin, että käännosten osalta julkaisukenttä on yhä hyvin painottunutta länsimaiseen kirjallisuuteen. Kvantitatiiviset havainnot tukevat myös väittämiä siitä, että kotimainen julkaisukenttä edustaa varsin yksipuolista kuvaa monikulttuurisesta ja -kielisestä Suomesta. Tilaa moninaistumiselle siis vielä on.

Tutkielma osoittaa, että Kirjasammon tietokantaa voi käyttää digitaalisessa kirjallisuudentutkimuksessa, mutta johtopäätökset muistuttavat, että kvantitatiivinen analyysi vaatii tuekseen teosten lähempää tarkastelua ja laadullisia huomioita. Laajaan aineistoon perustuva digitaalinen analyysi havainnollistaa kirjallisen tilan moniulotteista ja kompleksista luonnetta ja muistuttaa, että kokonaisuus muodostuu useista pienemmistä osakeskuksista ja -periferioista. Kaiken kaikkiaan näen tutkielmani keskustelunavauksena suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen laajentamisessa digitaaliselle kentälle.

2 Digitaalinen kirjallisuudentutkimus viitekehysten risteymässä

“Distant reading: where distance, let me repeat it, is *a condition of knowledge*: it allows you to focus on units that are much smaller or much larger than the text: devices, themes, tropes – or genres and systems.”

- Franco Moretti (2000)

Digitaaliset ihmistieteet luo lähtökohtaisesti poikkitieteellisen lähestymistavan tutkimuskysymykseeni romaanikirjallisuuden monimuotoisuudesta. Yhä useammat tutkijat ovat alkaneet suhtautua kaunokirjallisiin aineistoihin datana, jota voi tarkastella kvantitatiivisesti (Nivala 2018). Laskennallisen kirjallisuudentutkimuksen keskiössä ei tällöin ole tekstin sisältöanalyysi tai teosten sanoman tulkinta vaan sen tarkastelu, miten kirjallisuus järjestelmänä rakentuu (Roine & Piippo 2021), mikä sopiikin valitsemaani perspektiiviin lähestyä maailmankirjallisuutta yhtenä dynaamisena kokonaisuutena. Teoreettinen ja metodologinen viitekehyseni sijoittuu neljäntienristeykseen, jossa yhdistelen kirjallisuudentutkimusta, käännytiedettä, tilastotiedettä ja tietojenkäsittelytiedettä.

Sijoitan tutkimukseni kehyksiinsä seuraavien kolmen alaluvun kautta: 1) kirjallisuus ylijarajaisena tutkimuskohteena digitaalisen kirjallisuudentutkimuksen kontekstissa, 2) kirjastojen ja niiden tuottaman metadatan rooli kirjallisuudentutkimuksessa sekä 3) aiempi tutkimus haarukoimassani viitekehyksessä.

2.1 Kirjallisuus ylijarajaisena ja digitaalisena tutkimuskohteena

Sana kirjallisuudentutkimus muodostaa kuvan yhtenäisestä tutkimuskohteesta, vaikka todellisuudessa kirjallisuuksista tulisi puhua monikossa. Siksi kirjallisuutta voi oikeastaan kutstua mosaiikiksi, joka jatkuvasti vaihtaa muotoa, kokoa ja värejään (Isomaa et al. 2019: 20-22). Tämän mosaiikin keskiöön muodostuvat kuviot voivat vaikuttaa erityisesti mosaiikin reunamien myöhempään kehitykseen. Usein kirjallisuutta analysoidaan tekstien tasolla, ja tekstien synnyn instituonaalinen tausta jää vähemmälle huomiolle. Sosiologisempi suhtautumistapa kirjallisuuteen mahdollistaa kuitenkin kirjallisuuden järjestelmien ja valtasuhteiden tarkastelemisen (Isomaa et al. 2019). Kirjallisuutta voi tällöin tällöin käsitellä dynaamisena järjestelmänä, jossa eri kulttuurien kirjallisuudet vaikuttavat toisiinsa esimerkiksi käännytysten välityksellä globaalissa kontekstissa (Casanova 2005, Sapiro 2014).

Terminä ja tutkimuskohteena maailmankirjallisuus alkoi herättää uudenlaista akateemista kiinnostusta 1990-luvun ja 2000-luvun vaihteessa, vaikka käsite oli jo tätä aiemmin ollut olemassa kontrastina kansallisille kirjallisuuksille (ks. [Rosendahl Thomsen 2008](#)). Paradigman muutoksen taustalla vaikuttivat erityisesti David Damroschin, Pascale Casanovan ja Franco Morettin uudet määritelmät siitä, mitä maailmankirjallisuus on. Yhteistä kaikille kolmelle on se, että käsite ei tarkoita tiettyä maailmanlaajuisesti tärkeää teoskokoelmaa vaan pikemminkin suhtautumistapaa kirjallisuuteen, joka liikkuu ja kehittyy kansainvälisesti ([Rosendahl Thomsen 2008](#): 16–18).

Pascale Casanovan ([2004](#)) teeseihin kuuluu käsitys kirjallisuudesta maailmanlaajuisena kaunokirjallisenä tilana¹, jossa merkitys ei synny kirjallisuudesta itsestään vaan kirjallisten elementtien vuorovaikutuksesta ja positioista suhteessa toisiinsa. Paikalliset kirjalliset kulttuurit muodostavat omia osasysteemejään tämän tilan sisällä. Niiden välillä vaikuttavat usein epätasa-arvoiset valtasuhteet, mikä jakaa tilaa keskustaan ja periferiaan. Kulttuuriset, esteettiset ja tyylilliset normit sekä kulttuurienvälinen hierarkia vaikuttaa siihen, miten eri kirjalliset elementit tilassa sijoittuvat ja saavat arvostusta, jota hän nimittää kirjalliseksi pääomaksi ([Casanova 2005](#): 72–73). Casanovan mukaan kirjallinen pääoma määrittyy eri tavalla kansallisissa osasysteemeissä ja kansainvälisessä kirjallisessa tilassa ([Casanova 2004](#): 20–21).

Myös Franco Moretti on kiinnostunut kirjallisuuden kansainvälisestä liikkuvuudesta, mutta hänen pääpainonsa on siinä, miten kirjallisuudenlajit leviävät ja kehittyvät, kun ne kulkeutuvat rajojen yli. Moretti esitteli alkuperäisen ajatuksensa 2000-luvun alussa tarkoituksenaan haastaa erityisesti kirjallisuushistorioitsijat uudistamaan suhtautumistapaansa kirjallisuuteen ([Moretti 2000](#)), ja tätä Moretti on edelleen kehittänyt teoksessaan *Distant reading* ([2013](#)). Siinä, missä kirjallisuushistorian tutkimus perinteisesti on nojannut rajatun kirjallisen kaanonin tarkastelemiseen, Moretti esittää kaukolukemisen vaihtoehtoisena tapana tutkia “suurta lukematonta”². Uusi perspektiivi paljastaa kirjallisuuden ilmiöitä, jotka tähän asti ovat jääneet tutkimuksen kaanonin ja ennakkokäsitysten varaan rakentuvan mallin ulkopuolelle. Tekstistä irrottautuessaan kaukolukeminen voi auttaa erottamaan suuria kehityskaaria sekä hiljaisia ja hitaita muutoksia, jotka sysivät kirjallisuutta eteenpäin ja samalla sitovat suuntauksia toisiinsa ([Moretti 2000](#)).

Moretti käyttää kahta vertauskuvaa, aaltoja ja haarautuvia puudiagrammeja, tämän kehityksen kuvaamiseen ([Moretti 2007](#)). Aalto-metaforan avulla Moretti kuvaa, kuinka kirjallisuuden kenttä kehittyi dynaamisina sysäyksinä, ja kuinka esimerkiksi eri romaanilajit seuraavat toisiaan suosion aalloissa. Morettin esittämällä aalloilla on suunta. Aalto lähtee liikkeelle kaunokirjallisesta keskuksesta, josta se liikkuu käännosten välityksellä kohti periferioita ja lopulta rantautuu siellä osaksi paikallista kulttuuria ([Moretti 2007](#): 3–24). Haarautuvilla puilla hän havainnollistaa kaunokirjallisuuden trendien kehittymistä omiksi alalajeikseen hiljaisten, vähittäisten muutosten seurauksena. Evoluutiivisen kilpailun tavoin alalajit kilpailevat elintilasta ja vuoroin erilaistuvat ja lähentyvät toisiaan ([Moretti 2007](#): 43–63).

Dynaamisen maailmankirjallisuuden käsityksen myötä käännoستieteestä on tullut olennainen osa kirjallisuudentutkimusta, sillä juuri käännosten avulla kaunokirjalliset vaikutukset liikkuvat

¹Eng. ”world literary space”(Casanova 2004: 81)

²Käsitteen suuresta lukemattomasta esitteli tosin ensimmäisen kerran Margaret Cohen (1999: 23)

2 Digitaalinen kirjallisuudentutkimus viitekehysten risteyssä

kulttuurista toiseen. Laajentunut maailmankirjallisuuden käsite on Susan Bassnettin (2011: 71–72) mukaan herättänyt määrittelemään uudelleen käännosten merkitystä ja ohjannut huomiota kirjallisuuksien keskinäisiin yhteyksiin, kulttuuristen virtojen suuntiin sekä kysymyksiin näitä kontrolloivasta toimijuudesta.

Casanovan (2004) mallin tavoin Giséle Sapiro (2010, 2014) hahmottaa käännöskirjallisuuden kentän dynaamisena tilana, joka jakautuu keskustaan ja periferioihin. Hänen mukaansa valtiot ja kieliryhmät kilpailevat toistensa kanssa kolmenlaisista valtasuhteista: kulttuurisista, poliittisista ja taloudellisista (2014). Casanovaa enemmän hän painottaa näistä taloudellisia tekijöitä ja keskittyy kirjajamarkkinoiden analysointiin. Markkinoiden rakenne vaikuttaa siihen, miten kirjallisuus liikkuu keskustan ja periferian välillä, usein asymmetrisesti keskustasta kohti periferiaa. Virran asymmetria ei johdu pelkästään markkinoiden kokoeroista vaan myös poliittisista ja kulttuurisista tekijöistä, joiden kautta kirjallisia teoksia arvotetaan (Sapiro 2014). Erityisesti Sapiro kiinnittää tutkimuksessaan huomiota kolonialismin aikaisten englantilaisen ja ranskalaisen valtakulttuurin hegemoniaan ja näiden maailmanlaajuiseen vaikutukseen kirjallisuuden kentällä.

Vaikka voisi kuvitella globalisaation vaikuttavan kirjallisuuden liikkuvuuteen ja monimuotoisuuteen positiivisesti, voi se osaltaan myös lujittaa valtakulttuurien asemaa (Sapiro 2014). Globaalien valtakielten omaksuminen on johtanut kiihtyvään kielten katoamiseen (Isomaa et al. 2019: 11–13). Siksi on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, miten kirjallisuuden liikkuvuus jakautuu eri kielten ja kulttuurien kesken, mikä on myös yksi oman tutkimukseni kiintopisteitä.

Lisäksi Sapiro jakaa käännösalan kahteen vastakkaiseen napaan sen markkinatoimijoiden perusteella. Suuren levikin markkinat mittaavat menestystä myyntiluvuissa ja sitä hallitsevat suuret kustannuskonglomeraatit, kun taas pienemmän levikin julkaisijat usein valitsevat käännettäviä teoksia kaunokirjallisten ja esteettisten arvon perusteella taloudellisten motiivien sijaan (Sapiro 2014).

Kulttuurien välillä kulkiessaan kirjallisuus ei ole olemassa irrallaan poliittisista valtasuhteista. Yhteiskunnan ja kirjallisuuden yhteenkietoutumisen voi nähdä jo siinä, että kirjallisuudella on mielletty olevan suuri rooli kansallisten identiteettien rakentajana (Casanova 2004, Sapiro 2014). Kaunokirjallisuuden voi siis sanoa olevan itsessään poliittista ja julkaisupäätösten vaikuttavan siihen, millaiset äänet pääsevät maailmalla esiin. Käännösvalinnat peilaavat siis sitä, millainen kulttuurinen ja poliittinen ilmasto ympärillä yleisemmin vallitsee (Paasonen 2001).

Myös Kristiina Malmio (2011) huomauttaa, että kirjallisuudella on voimakkaita poliittisia merkityksiä, jotka linkittyvät yhteiskunnallisiin käytäntöihin. Yhteiskunnalliset aatesuuntaukset vaikuttavatkin kirjallisuuden ja sen tutkimuksen kehitykseen. Erityisesti feminismi ja jälkikolonialismi ovat ohjanneet huomiota länsimaisen kaanonin tutkimuksen ulkopuolelle (Malmio 2011, Riley & Pearce 2022). Kirjallisuusinstituutiot ja tutkijat ovatkin heränneet tarkastelemaan maailmanlaajuiseen epätasa-arvoon, etnisyyteen, ja kuulumisen tunteeseen liittyviä rakenteellisia epäkohtia, mikä on nostanut esiin uusia kirjailijoita eri puolilta maailmaa (Jaggi 2009, Riley & Pearce 2022).

Edellä mainitut seikat ovat kaikki osaltaan irrottaneet kaunokirjallisuutta sen kansallisista kehyksistä ja johtaneet kirjallisuudentutkimusta kohti uutta paradigmaa. Tätä muutosta Paul Jay on nimittänyt transnationaaliseksi käänneeksi (Jay 2010). Myös Suomessa on omaksuttu transnationaalinen

paradigma, kotimaisin painoituksin (Pollari et al. 2015, Nissilä 2016b). Transnationaalisuuden tilalla käytetään yllirajaisuuden käsitettä, sillä se kuvaa transnationaalisuutta paremmin myös teosten sisäistä yllirajaisuutta käsiteltyjen aiheiden, tyyliseikkojen ja kirjallisuudenlajien puolesta. Kirjallisuus ikään kuin tihkuu huomaamatta rajojen yli monella tapaa eikä huomio kiinnity pelkästään kieliin tai kansallisuuksiin (Löytty 2021: 1–2).

Kansallisia kehyksiä haastavat Pollari et al. 2015 huomauttavat, että kirjallisuudentutkimus on yhä yliopistoissa jaettu kotimaiseen- ja yleiseen kirjallisuudentutkimukseen, mikä ylläpitää kirjallisuuden vinoutunutta kansallista kategorisointia. Suomessa käsitys kotimaisesta kirjallisuudesta onkin pitkään ollut vahvan yksikielinen tai enimmillään kaksikielinen (Pollari et al. 2015: 8–9). Samoin käännöstiede ja kirjallisuudentutkimus on perinteisesti käsitetty erillisinä aloina, vaikka ne ovat esittelemäni viitekehyksen perusteella osa samaa kaunokirjallisen järjestelmän kokonaisuutta (Bassnett 2011). Kokonaisuutena olen pyrkinyt niihin suhtautumaan tässä tutkielmassa, vaikka toisaalta jaan osan analyysistani kielen tai kansalaisuuksien mukaan osoittaakseni yhä olemassaolevia kansallisia kytköksiä.

Digitaaliset menetelmät ovat avanneet uusia näkökulmia kirjallisuuden kentän tutkimiseen, ja kirjallisuudesta on tullut myös menetelmällisesti poikkialainen tutkimuskohde. Useammat tutkijat ovat tarttuneet Morettin (2000) esittämään haasteeseen tarkastella kirjallisuutta kvantitatiivisesta perspektiivistä. Esimerkiksi Matthew Jockers (2013) ja Ted Underwood (2019) ovat edelleen kehittäneet laskennallisia tapoja syventää käsitystämme kirjallisuushistoriasta, ja nykyään kaukolukemista voi käyttää ylläkäsitteenä metodeille, jotka tutkivat kirjallisuutta laskennallisin menetelmin.

Digitaalisten metodien on erityisesti nähty parantavan ymmärrystä kaunokirjallisuuden kehityksen *longue durée*sta eli pitkän aikavälin hitaista prosesseista laajemman aineiston perusteella (Nivala 2018, Underwood 2017). Myös Richard Son (2020a) mukaan kaanoniin keskittyneessä kirjallisuudentutkimuksessa vallitsevien vinoumien huomaamiseksi tarvitaan uusia tulkintametoja ja kvantitatiivista näkökulmaa.

Digitaaliseen analyysiin on tosin suhtauduttava kriittisesti, niin ettei uudesta metodologiasta tule itsetarkoitus. Siinä missä sen puoltajat väittävät, että kaukolukeminen voi auttaa paljastamaan ja ratkomaan vinoumia, sen kritisoijat varoittavat, että kvantitatiivinen lähestymistapa voi olla vinouma itsessään (Da 2019, Bode 2020). Digitaalisten ihmistieteiden sudenkuopaksi on väitetty digitaalisten menetelmien suoraa soveltamista, jossa näyttävät analyysimenetelmät ja visualisoinnit peittävät varsinaiset tulokset ja kriittisen tulkinnan, eikä tutkimus tällöin tuota uutta tietoa (Launis 2018: 6–7). Laskennallisiin metodeihin perustuvat menetelmät voivat häivyttää tuloksista tärkeää kontekstittietoutta (boyd danah & Crawford 2012).

Danah Boyd ja Kate Crawford (2012) varoittavat myös objektiivisuuden harhasta. Analysoitavan datan valinta, esikäsittely ja algoritmien suunnittelu sekä toteutus ovat aina tutkijan valinta, mikä vaikuttaa siihen, mitä mitataan (boyd danah & Crawford 2012: 666–668). Tästä hyvä ja oman tutkimukseni kannalta aiheellinen esimerkki on sukupuolen tai etnisen identiteetin kategorisoiminen

tai muuttaminen laskennalliseksi työkaluksi, sillä kategorisointi myös rajoittaa ymmärrystä aiheesta tai vakiinnuttaa näkökulmia, joita pitäisi kyseenalaistaa (Bergenmar & Leppänen 2017).

Digitaalisen kirjallisuudentutkimuksen tarkoitus ei siis ole korvata perinteistä tutkimusta vaan laajentaa työkaluja, joilla kirjallisuuden kentän piirteitä voidaan kuvata. Kvantitatiivisen analyysin tuloksia tulisi pikemminkin hyödyntää iteroivasti muiden tutkimusmetodien ohella tuottamaan uutta tietoa ja samalla uusia humanistisia tutkimuskysymyksiä (Launis 2018: 6–7). Tämän vuoksi nostan tulosteni rinnalle runsaasti aiempia havaintoja kirjallisuuden ylitajaisuudesta. Näin eri näkökulmia voi peilata toisiinsa.

2.2 Kirjastojen metadatan rooli

Suomalaiset ovat aktiivista kirjastokansaa (Launis 2018), ja kirjastolaitoksen yhteiskunnallisen luonteen johdosta sen kokoelmiin perustuva tutkimus sopii lähtökohtaisesti hyvin kvantitatiiviseen tutkimukseen suomalaisen julkaisukentän kehityksestä. Esimerkiksi Tolonen et al. (2019) näkevät, että kirjastojen tuottamaa metadataa on suuresti aliarvostettu tietolähteenä, vaikka se on kirjastonhoitajien systemaattisen ja pitkäaikaisen työn tulos tiedon saatavuuden helpottamiseksi ja kattaa näin ollen laajoja materiaaleja. Myös Matthew Jockers kutsuu metadataa kaikkein matalimmalla riippuvaksi hedelmäksi kirjallisuushistorian kartoittamiseen (Jockers 2013: 35).

Bibliografisen metadatan kvantitatiivinen analyysi mahdollistaa sen tutkimisen, miten muutokset kirjallisessa tuotannossa ovat yhteydessä laajempiin muutoksiin yhteiskunnassa (Lahti et al. 2019, Tolonen et al. 2019). Yhteiskunnallisen luonteensa johdosta juuri kirjastojen metatietokannat voivat siis soveltua analysoimaan Casanovan (2004) ja Sapiron (2014) hahmottelemaan dynaamista kirjallista tilaa.

Nykyisessä informaatioyhteiskunnassa yhä useammat tietolähteet kilpailevat kirjastojen kanssa tiedon säilönnästä, hallinnoinnista ja tarjonnasta, mikä on ajanut kirjastojen roolin murrokseen. Tätä murrosta taustoittaa Stefan Gradmann (2014). Gradmannin ajatukset voi kiteyttää siihen, että teknologinen kehitys aina painokoneen keksimisestä lähtien on kaventanut kirjastojen roolia tiedon tuottajana, säilyttäjänä ja jakajana. Kuitenkin juuri pitkän historiansa ja systemaattisten kokoelmatietojen kerryttämisen ansiosta Gradmann näkee kirjastoille syntyvän uuden roolin kontekstin tuottajina ja välittäjinä. Metatietokantoja voidaan hyödyntää jäsentämään ja navigoimaan saatavilla olevaa runsasta informaatiota ja sen kautta tuottamaan uutta tietoa (Gradmann 2014).

Tämä vaatii kuitenkin metatietojen tehokasta hallinnoimista. Kirjastojen roolin murros liittyy siis läheisesti digitaalisen informaation tallentamismuotojen ja sen välittämisen moninaistumiseen sekä uusien luettelointistandardien kehittymiseen. Informaatiotulvan keskellä on oleellista, että entiteetit, kuten julkaistut teokset, ovat yksiselitteisesti tunnistettavissa ja että tiedon automaattinen prosessointi helpottuu. Koska kirjastojen luetteloitu data on lähtökohtaisesti hyvälaatuista ja perustunut yhteisiin sääntöihin, on informaation järjestäminen ja tallentaminen semanttisen webin muodossa luontevaa (Gradmann 2014). Kasvava määrä kirjastoja onkin siirtynyt semanttisen webin aikakaudelle ja tallentamaan metatietoja linkitetyn datan muodossa (Yoose & Perkins 2013).

Semanttisen verkon ajatuksen esitti Tim Berners-Lee (2001) tarkoituksenaan kehittää perinteisen, tuntemamme verkon sisältöä siten, että siihen on sisäänrakennettu merkitys (semantiikka).

Logiikkaan perustuvien sääntöjen avulla tieto on semanttisessa verkossa koneellisesti ymmärrettävässä muodossa, mikä mahdollistaa automaation esimerkiksi tiedonhaussa (Berners-Lee et al. 2001). Semanttiset suhteet verkon resurssien välille muodostuvat käytetyn linkitetyn datan periaatteiden ansiosta. Kaikki metadatan resurssit nimetään uniikkien URI-merkkijonojen³ avulla, jolloin ne on tunnistettavissa yksiselitteisesti (Yoose & Perkins 2013). Kuvaukseen käytetään yhteisesti sovittuja standardeja, kuten RDF-tietomallia⁴.

Tietomallin perusteella verkon resursseja ja niiden ominaisuuksia voi kuvata tripletteinä, joissa on subjekti, predikaatti ja objekti. Tällöin esimerkiksi lause ”Väinö Linna on kirjoittanut Tuntemattoman sotilaan.” voidaan ilmaista subjektin *Väinö Linna* ja objektin *Tuntematon sotilas* välisenä suhteena muodossa:

```
<http://domain.fi/Vaino_Linna> <http://domain2.fi/kasite#onKirjoittanut> <http://domain3.fi/Tuntematon_sotilas>.
```

Kun yhä useammat tripletit linkittyvät myös toisiinsa, näistä tiedoista muodostuu verkko, jota voi navigoita resurssien luokkien ja linkitysten avulla (Yoose & Perkins 2013). Linkityksessä käytettävä termistö perustuu ontologioihin eli eräänlaisiin sanakirjoihin käsitteistä ja niiden välisistä suhteista (Berners-Lee et al. 2001: 40–42). Ontologiat järjestävät käsitteitä hierarkkisesti, joten eri alaluokat linkittyvät toisiinsa yhteisten yläluokkien avulla, mitä voi hyödyntää kirjastokontekstissa esimerkiksi eri kirjallisuuslajien linkittämisessä toisiinsa. Linkitetyn datan perusajatuksen kuuluu myös se, että eri semanttisten verkkojen dataa voidaan sovittaa systemaattisesti käytettyjen ontologioiden ansiosta yhteen, jolloin alkuperäinen metatietokanta laajenee ja rikastaa tutkimusnäkökulmasta analyysin ulottuvuuksia. Näin on myös Kirjasammon tapauksessa (Hyvönen 2021).

Tässä tutkimuksessa hyödynnetty Kirjasampo-palvelu on hyvä esimerkki siitä, miten erilaiset järjestelmät parantavat kaunokirjallisen tiedon saatavuutta ja mahdollistaa kirjallisuudentutkimuksen uudesta näkökulmasta. Kirjastojen kokoelmiin perustuva muilla datalähteillä rikastettu tietokanta kertoo siitä, minkälaista kaunokirjallista järjestelmää julkiset kirjastopalvelut Suomessa edustavat.

2.3 Aiempi tutkimus

Koska viitekehyseseni on laaja, olen pyrkinyt valikoimaan tähän katsaukseen tutkimuksia, jotka käsittelevät oman tutkimukseni tavoin kirjallisuuden monimuotoisuutta digitaalisen näkökulman, käänöstieteen tai ylijajaisuuden kautta ja jotka ovat motivoineet omaa tutkimusasetelmaani.

Digitaalinen kirjallisuudentutkimus on maailmalla keskittynyt angloamerikkalaisen kirjallisuuden tutkimiseen (ks. esim. Stanford Literary Labin pamflettisarja⁵ sekä Goldstone & Underwood 2014). Elizabeth Evans ja Matthew Wilkens (2018) ovat tutkineet brittikirjallisuuden maantiedettä tarkoituksenaan selvittää, millaista sen kirjallinen maantiede on niin tekijöiden kuin tekstin sisällön

³ks. <https://www.w3.org/TR/uri-clarification/>

⁴ks. <https://www.w3.org/RDF/>

⁵<https://litlab.stanford.edu/>

2 Digitaalinen kirjallisuudentutkimus viitekehysten risteylässä

kannalta. Tulokset osoittivat, että brittikirjallisuuden maantiede painottuu vahvasti Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin, erityisesti kaanoniin luettavien teosten osalta. Neljän korpuksen laskennallinen vertailu osoitti myös, kuinka korpuksen valinta vaikuttaa tuloksiin. Sisällöllinen maantieteellinen diversiteetti kasvoi yhdessä kirjailijoiden etnisen moninaisuuden kanssa.

Toisessa tutkimuksessaan Wilkens (2016) on tutkinut amerikkalaisen kirjallisuuden jakautumista genreihin. Digitaaliset ryvästämismetodit tuottivat genreryypäitä, jotka jakautuivat osin sukupuolen tai kirjailijan etnisen taustan mukaan. Nämä tekijät eivät siis kirjallisuuden kannalta ole yhdentekeviä.

Kirjallisuushistorian sukupuolten representaation kehitystä kirjailijoiden ja teoksissa käytetyn kielen näkökulmasta ovat tutkineet myös Bamman et al. (2018). Kirjailijoiden osalta tulokset viittaavat ilmiöön, jota he kutsuvat kirjallisuuden maskulinisaatioksi (Bamman et al. 2018: 3–5). Tutkimuksen aineistossa naisten kirjoittaman kaunokirjallisuuden osuus on vähentynyt tutkittuna ajanjaksona 1850–1950 noin puolesta yhteen neljäsosaan. Kirjallisen tuotannon voi siis sanoa olevan sukupuolten suhteen epätasa-arvoista.

Richard Son (2020b) kvantitatiivinen tutkimus puolestaan muistuttaa, että kirjallisuus on vinoutunut myös etnisyyden perusteella, eikä mielikuva kaunokirjallisuuden moninaistuvasta kentästä välttämättä pidä tilastollisesti paikkaansa. Son tulosten mukaan valkoihoiset kirjailijat dominoivat Yhdysvaltojen kaunokirjallista kenttää yli 90-prosenttisesti niin julkaisujen, kirja-arvostelujen, bestseller-listausten sekä kirjapalkintojen kautta mitattuna (So 2020b).

Suomessa kansallista ajattelumallia on alettu aktiivisesti kyseenalaistaa 2000-luvulla ja kaunokirjallisuuden ylijärjaisuutta tutkimaan 2010-luvun puolella (Nissilä 2016b, Pollari et al. 2015, Löytty 2021). Kokonaisuudessaan tutkimusote on ollut kvalitatiivisempi ja keskittynyt yksittäisiin kirjailijoihin.

Vuosituhanne alkua leimasi puhe maahanmuuttajakirjallisuudesta, jota Hanna-Leena Nissilä (2016a) on kartoittanut väitöskirjassaan. Nissilän mukaan termi maahanmuuttajakirjallisuus on ongelmallinen, sillä se voi synnyttää mielikuvan Suomessa asuvista, suomalaisuuden käsitteen ulkopuolella olevista ihmisistä ja siksi johtaa nationalistiseen tai etniseen erotteluun, vaikka se ei tarkoitus olisikaan (2016a: 53). Esimerkkinä Nissilä käyttää erityisesti Ranya ElRamlyn (nyk. Paasonen) teosta *Auringon asema* (2002), jonka vastaanotossa korostui teoksen käsittelemät vieras kulttuuri ja kulttuurierot, vaikka kirjailija itse oli suomalainen ja suomenkielinen (Nissilä 2009).

Olli Löytty (2017) on käsitellyt Hassam Blasimin arabiankielistä tuotantoa ja sen kautta havainnollistanut, kuinka ulossulkevaa suomalainen kirjallisuuskäsitys voi olla. Löytty huomauttaakin, että jaottelu kansallisiin kirjallisuuksiin voi jättää huomiotta kirjallisuuksia, jotka tapahtuvat useiden maiden alueella, kuten saamelainen tai arabialainen kirjallisuus, ja eristää nämä kirjailijat varsinaisen kirjallisuuden ulkopuolelle (Löytty 2021). Kotimaisessa kontekstissa Casanovan (2004) keskus–periferia-mallia voidaan siis käyttää esimerkiksi tämänkaltaisten ylijärjaiten kirjallisuuksien sijoittumisen tarkasteluun suhteessa suomenkielisen kirjallisuuden muodostamaan keskukseen.

Nissilä (2017) nostaa esiin vuoden 2008 Finlandia-ehdokkaista Sofi Oksasen ja Arne Nevanlinnan,

joiden teokset olivat teemojensa puolesta yllirajaisia. Vuonna 2010 slovakialaissyntyisen Alexandra Salmelan teoksen ehdokkuus johti palkinnon sääntöjen muutokseen, sillä ennen palkintoa ei oltu voitu antaa muille kuin Suomen kansalaisille. 2010-luvun vaihteen jälkeen transnationaalisuudesta on kuitenkin tullut luonnollisempi osa kaunokirjallisuuden kenttää, eikä maahanmuuttajuus terminä vallitse keskustelua. Statovcin teosta *Kissani Jugoslavia* analysoinut Nissilä (2017) huomauttaa, että teoksen vastaanotossa ei enää erikseen tarvinnut korostaa sen monikulttuurisuutta, vaan sitä käsiteltiin kaunokirjallisten ansioidensa valossa. Yllirajaisuus kuvaa siis usein sekä teosten sisältöä että kirjoittajaa (Nissilä 2016b, Löytty 2021).

Ensimmäistä kertaa kirjallisuuden kansainvälistyvä luonne on huomioitu myös teoksessa Suomen nykykirjallisuus (2013), jossa Rantosen ja Nissilän (2013) artikkeli käsittelee kansainvälistyvää kirjailijakuntaa. Samassa teoksessa Riikonen (2013) toteaa, että vuosituhannen vaihteen jälkeisessä suomennoskirjallisuudessa merkittävää on ollut Euroopan ja Yhdysvaltain ulkopuolisen kirjallisuuden kasvu, ja että koetun toiseuden kokemukset sekä monietniset taustat ovat nousseet kiinnostuksen kohteeksi.

Omassa työssäni olenkin kiinnostunut siitä, näkyvätkö nämä ilmiöt kvantitatiivisella tasolla, koska tilastotietoa yllirajaisista kirjailijoista on vähän. Erään arvion mukaan Suomessa asuu noin 90-130 kirjailijaa, joiden äidinkieli ei ole suomi, ruotsi tai saame (Talaskivi 2017). Kirjoituskielen valintaan liittyviä perusteluita analysoinut Katri Talaskivi (2019) kertoo saaneensa 77:lle kirjailijalle lähetetystä haastattelupyynnöstä vastauksia 31 kirjailijalta, 18 eri äidinkieleltä. Suurin osa vastaajista kertoi jatkaneensa kirjoittamista äidinkielellään valtakielen sijaan. Vain harvalla vastanneista oli suomalainen kustantaja. Näin toteavat myös Rantonen ja Nissilä (2013), joiden mukaan yllirajaiset kirjailijat julkaisevat usein omakustanteena tai internetin kautta.

Käännöskirjallisuuden osalta laajimman kartoituksen aiheesta tarjoaa 2007 julkaistu Suomennoskirjallisuuden historia (Riikonen et al. 2007), joka yleisen historiakatsauksen jälkeen käsittelee erikseen myös kielialueita sekä käännöskentän eri toimijoita. Teoksessa nousee esiin, kuinka kustannustoiminnan kaupallistuminen 1900-luvun aikana on vaikuttanut kääntämisperusteisiin ja vienyt alaa kauemmas suomennoskirjallisuuden alkuaikojen korkeakirjallisista ja kansanvalistuksellisista päämääristä. Janna Kantolan (2007) artikkeli käännöskirjallisuuden asemasta vuosituhannen vaihteessa maalaa kuvan kapenevasta, angloamerikkalaistuvasta käännöskentästä. Myös Erkki Seväsen kokoamassa kartoituksessa muun kuin länsimaisen kirjallisuuden osuus näyttäytyy marginaalisena (2007). Toisaalta pienkustantajien määrän kasvu 1900-luvun loppupuolelta alkaen voisi auttaa laajentamaan käännöskirjallisuuden kenttää monimuotoisempaan suuntaan (Kantola 2007).

Tutkimuksen runsaus osoittaa, että kiinnostusta yllirajaisuutta kohtaan on, mutta Suomen kirjallista tilaa ei kokonaisuutena ole kvantitatiivisesta näkökulmasta vielä tutkittu. Seväsen (2007) toteaa suomennoskirjallisuuden osalta, että vaikka kehityksen päälinjat ja taustatekijät tunnetaan, on sen määrällisestä jakaumasta haastavaa muodostaa tarkkaa kuvaa luotettavien ja yhtenäisten lähteiden puutteen takia, ja saman päätelmän voisi vetää myös suomenkielisestä kirjallisuudesta. Kirjasammon laajaan tietokantaan perustuen olenkin pyrkinyt päivittämään tätä aukkoa.

3 Kirjasampo - tietokannasta tutkimusdataksi

3.1 Kaunokirjallisuus semanttisessa verkossa

Kuten jo viitekehityksessä nostin esiin, teknologian kehitys sekä kokoelmien kasvaminen on haastanut kirjastot miettimään uudelleen rooliaan ja päivittämään tapojaan tiedon säilöjänä. Myös Suomessa kirjastonhoitajat alkoivat 2000-luvun alussa miettiä, miten kaunokirjallisuuden kompleksisia tietokantoja voisi hallinnoida ja hyödyntää paremmin tekniikan kehityksen mahdollistamana. Pohdinnoista kehkeytyi Kirjasampo-projekti, jossa päätettiin hyödyntää Aalto yliopiston Semanttisen laskennan tutkimusryhmän kehittämää Sampo-mallia (Hypén 2014, Hyvönen 2020). Nimi juontaa Kalevalan Sammosta teknologian ja runsaudensarven vertauskuvana, ja Kirjasampo onkin yksi useista esimerkeistä Sampojen sarjassa (Hyvönen 2020).

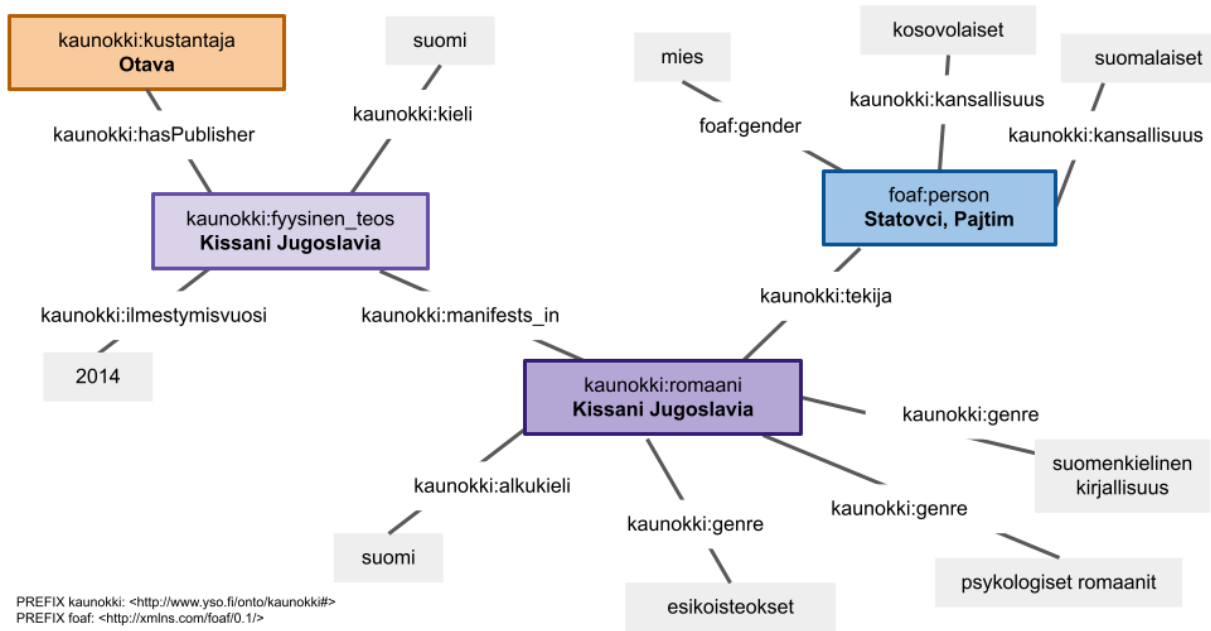
Mallin ajatuksena on hyödyntää semanttisen webin ja linkitetyn datan teknologiaa siten, että monesta lähteestä koottu sisältö voidaan linkittää toisiinsa ja tarjota näin semanttisesti rikkaampaa tietoa esimerkiksi erilaisista kulttuurihistoriallisista tietokannoista (Hyvönen 2021). Sampojen ontologia perustuu Yleiseen Suomalaiseen Ontologiaan (YSO), joka esittää suomalaiset asiasanastot semanttisen webin ontologioina ja linkittää eri alojen ontologiat yhdeksi ontologioiden pilveksi. Tätä yhdistelmäontologioiden kokoelmaa kutsutaan KOKO-ontologiaksi (Seppälä & Hyvönen 2014).

Kirjasampon alkuperäinen sisältö tuotiin datavedoksena Helsingin kaupunginkirjastoista vuonna 2009. Aineisto muunnettiin linkitetyn datan periaatteiden mukaisesti RDF-muotoon tripleteiksi hyödyntäen erityisesti fiktiivisiä aineistoja varten kehitettyä KAUNO-ontologiaa mutta myös muita KOKO-ontologioita (Mäkelä et al. 2013). Kielitietojen merkitsemisessä käytetään LEXVO-ontologiaa (Melo 2015) ja maantieteellisten paikkatietojen merkitsemisessä GeoNames-tietoja¹. Semanttisen webin käyttö mahdollisti datavedoksen rikastamisen myös muista lähteistä, ja esimerkiksi kirjailijatietoja on muunnettu maakuntakohtaisista kirjailijalistauksista linkitetyn datan muotoon. Lisäksi kirjailija voi pyytää omien tietojensa täydentämistä Kirjasammon kautta lähetettävällä lomakkeella².

Kirjasammon pohjana oleva datamalli on yksinkertaistettu versio kansainvälisestä FRBRoo-mallista (Bekiari et al. 2017), ja kokonaisuudessaan sitä esittelee Mäkelä et al. (2013). Kuva 3.1 havainnollistaa, kuinka jokainen teos on Kirjasammon datamallissa esitetty kahdella tasolla. Abstrakti teos (tummanvioletti), jonka luokka tässä tapauksessa on romaani, sisältää teoksen kuvailutietoja, jotka ovat yhteisiä kaikille teoksen eri versioille. Tällaisia ovat esimerkiksi tekijä ja teoksen genre, joita voi

¹<https://www.geonames.org/>

²Tarkempaa tietoa Kirjasammon kotimaisten kirjailijoiden tietokannoista löytyy osoitteesta: <https://www.kirjasampo.fi/fi/maakunnat>

Kuva 3.1: Pajtim Statovcin teos *Kissani Jugoslavia* esimerkkinä romaanista Kirjasammon semanttisessa verkossa. Tärkeimmät datainstanssit on merkitty väreillä, joissa nimikkeellä näkyy datainstanssin luokka. Entiteettejä yhdistävät ontologiaan perustuvat predikaatit. Selvyden vuoksi olen käyttänyt resurssien URI-muotoisten nimien tilalla niiden suositeltuja nimikkeitä (prefLabel). Esimerkiksi fyysisen teoksen *Kissani Jugoslavia* URI olisi http://data.kirjasampo.fi/physicalWork_4343058.

olla useampia. Fyysinen teos (vaaleanvioletti) puolestaan sisältää kirjan tietyn fyysisen version julkaisukohtaisia tietoja, kuten kustantajan, julkaisuvuoden ja sivumäärän. Näin on helppo tehdä ero esimerkiksi teoksen alkuperäiskielen ja julkaisukielen välillä, mitä olen hyödyntänyt suomennoskirjallisuutta kartoittaessani.

Kuten kuva näyttää, myös muita tietoja kuin teoksia kohdellaan omina entiteetteinään, joihin voi edelleen linkittää uutta tietoa. Esimerkiksi kirjailijat ja kustantamot ovat omia dataluokkia, mikä mahdollistaa niille annettujen attribuuttien analysoinnin. Tätä ominaisuutta olen hyödyntänyt myös omassa tutkimuksessani esimerkiksi profiloidessani kustantajia.

Kirjallisuusverkkopalveluna Kirjasampo julkaistiin vuonna 2011, ja se on siitä lähtien ollut aktiivisessa käytössä. Nykyään uusien kirjojen tiedot tuodaan ja muunnetaan RDF-muotoon automaattisesti Kirjastopalvelujen³ tuottamien sisällönkuvauksien pohjalta. Kirjasammon kirjastonhoitajista koostuva toimituskunta⁴ editoi ja rikastaa Kirjasammon dataa erityisesti vanhemman kirjallisuuden osalta, mikä parantaa semanttisen verkon kattavuutta ja luotettavuutta (Mäkelä et al. 2013). Vaikka käsitteistö on määritelty ontologioiden ansiosta yksiselitteisesti, on esimerkiksi URI:en rakenteissa ja datan täydellisyydessä lähteistä ja annotoijasta riippuvia eroja.

Nyt, yli kymmenen vuotta julkaisun jälkeen, Kirjasammolle ollaan suunnittelemassa uutta käyttöliittymää, joka hyödyntäisi entistä monipuolisemmin semanttisen verkon luonnetta ja tarjoaisi

³<https://www.kirjastopalvelu.fi/luettelointi>

⁴Tarkemmin Kirjasammon kokoonpanoa ja tavoitteita esitellään palvelun sivuilla: <https://www.kirjasampo.fi/fi/info>

käyttäjälle useita erilaisia näkökulmia dataan (Hyvönen et al. 2022). Olen osallistunut päivitystyöhön kartoittamalla Kirjasammon aineiston laatua, ja tämä tutkielma on ensimmäinen kerta, kun aineistoa hyödynnetään digitaalisten ihmistieteiden tutkimuksessa.

3.2 Kirjasammon datan kehitys

Kirjasammon aineisto kattaa kaiken julkisten kirjastojen kokoelmissa olevan kaunokirjallisuuden, jota Suomessa on julkaistu suomeksi tai ruotsiksi, käännökset mukaan lukien, sekä rajatumman valikoiman tietokirjallisuutta. Tutkielman kirjoitushetkellä semanttinen web sisältää noin 8 700 000 triplettia, ja tripletit sisältävät yhteensä noin 1 031 900 URI-subjektia. Näistä noin 207 800 on kaunokirjallisia teoksia ja 62 000 henkilöitä. Verrattuna kymmenen vuoden takaisin lukuihin (Mäkelä et al. 2013: 2), teos- ja henkilömäärät ovat yli kaksinkertaistuneet, mikä tekee Kirjasammosta lähtökohtaisesti hyvin runsaan lähteen kaunokirjallisuuden digitaaliseen tutkimukseen.

Halusin kuitenkin analysoida aineiston kattavuutta ja laatua tarkemmin, jotta sen pohjalta tekemäni väitteet romaanien monimuotoisuuden kehittymisestä olisivat mahdollisimman luotettavia. Suoritin tietokantahaut Kirjasammon SPARQL-päätepisteen välityksellä ja käsittelin datan sekä suoritin kvantitatiivisen analyysin datan Jupyter Notebook -ympäristössä pythonilla⁵.

Taulukko 3.1 esittää, kuinka suurelle osalle romaanijulkaisuja kullakin vuosikymmenellä löytyy luokittaisia annotaatioita. Lähes kaikilla julkaisuilla näyttää olevan tiedossa tekijä sekä kustantaja. Genreen verrattuna teemoja on annotoitu hieman vähemmän, ja annotointien suhteellinen osuus on kasvanut 50 vuoden aikana. Yleisesti voi todeta, että mitä tulkinnanvaraisempi tai tarkempaa kirjan tuntemusta vaativa merkintä on kyseessä, sitä harvempaan teokseen se on lisätty. Toisaalta on myös luonnollista, että esimerkiksi maantieteellinen paikka on merkitty harvemmin, sillä romaani saattaa sijoittua myös fiktiiviseen paikkaan, tai paikalla ei ole teoksessa suurta roolia. Suurta eroa ei suomeksi kirjoitetun ja suomenoskirjallisuuden välillä vaikuta olevan, mikä perustaa niiden vertailun analyysissäni tasaiselle pohjalle.

Kartoituksen lisäksi kysyin Kirjasammon ja Kirjastopalvelujen toimittajilta, minkälaisin periaattein he teoksia annotoivat, ja vastausten perusteella tarkkoja yhteisiä ohjeita kuvailutietojen merkitsemiseen ei ole. Eräs Kirjasammon parissa työskentelevä kirjastonhoitaja kertoi merkitsevänsä genre-kategoriaan kaikki sellaiset asiasanat, jotka auttavat tiedonhakua. Tämä selittää osaltaan, miksi eri genre-termejä on semanttisessa verkossa yli 600 ja teemoja yli 7500.

Genren määritelmällinen väljyys näkyi jo esimerkissä 3.1, joissa genreiksi oli merkitty ”suomenkielinen kirjallisuus”, ”psykologiset romaanit” ja ”esikoiskirjat”, joista erityisesti viimeinen ei varsinaisesti lisää tietoa teoksen lajista. Lisäksi Kirjasammon portaalin puolella genrestä puhutaan kirjallisuudenlajina eikä genrenä, mikä vaikuttaa hieman harhaanjohtavalta, sillä kirjallisuudenlaji ja genrekirjallisuus eivät ole synonyymeja toisilleen. Omassa tutkielmassani käytän sanaa genre kuvaamaan näitä annotointeja ja niiden perusteella tehtyjä kategorisointeja.

⁵Tutkielman data ei tekijänoikeussuojan takia ole julkisesti saatavilla, mutta kaikki käyttämäni koodi löytyy GitHubista: <https://github.com/telmauu/ks-tutkielma>.

Taulukko 3.1: Annotaatioiden täydellisyys vuosikymmentä kohden suomeksi kirjoitetuissa ja suomennetuissa romaaneissa.

	Merkintä	1970	1980	1990	2000	2010
suomenkieliset	Kustantaja	0.999	0.999	0.999	0.999	0.999
	Tekijä	0.998	0.999	0.997	0.997	0.998
	Genre	0.908	0.936	0.959	0.962	0.944
	Teema	0.740	0.752	0.793	0.880	0.853
	Maantieteellinen paikka	0.470	0.215	0.379	0.253	0.350
	Miljö	0.301	0.250	0.290	0.381	0.407
suomennetut	Kustantaja	0.993	0.987	0.988	0.992	0.999
	Tekijä	1.000	0.999	0.999	0.999	0.998
	Genre	0.975	0.972	0.993	0.997	0.997
	Teema	0.726	0.836	0.853	0.935	0.889
	Maantieteellinen paikka	0.510	0.424	0.557	0.408	0.507
	Miljö	0.319	0.300	0.298	0.442	0.478

Myös ontologioiden hierarkkinen rakenne osoittautui kvantitatiivisen analyysin kannalta puutteelliseksi. Esimerkiksi genremerkintöjen “viihdekirjallisuus” ja “chick lit” yläluokka on “kaunokirjallisuus”, merkinnän “rakkausromaanit” yläluokka puolestaan on “romaanit”, ja merkinnän “romanttinen fantasiakirjallisuus” yläluokka on “fantasiakirjallisuus”, mikä osoittaa että kaiken romanttisen kirjallisuuden hakeminen yksinkertaisella hierarkisella haulla yhteisen yläkäsitteen mukaan on käytännössä mahdotonta. Myöskään käsitteitä “kirjallisuus” ja “romaanit” ei siis ole annotoinneissa käytetty systemaattisesti. Vaikka ontologioihin perustuvassa kuvailutyössä on pyritty yhtenäisyyteen, osoittautui annotointien hajanaisuus tutkimuksen kannalta haasteelliseksi.

Koska tutkimuskysymykseni käsittelee romaanikirjallisuuden monimuotoisuutta eikä Kirjasammon kuvailutietojen monimuotoisuutta, päätin rajata analyysini teosten attribuutteihin, joiden annotointi oli koko 50 vuoden ajan suhteellisen tiheää ja jotka riippuivat vähiten annotoijan tulkinnasta. Keskityn analyysissäni romaanien monimuotoisuuden ulkoisiin piirteisiin: alkuperäiseen kirjoituskieleen, jota kutsun alkukieleksi, kirjailijan sukupuoleen ja kansalaisuuteen sekä julkaisijaan. Genreistä sisällytin muutaman laajemman kategorian, joita esittelen tarkemmin seuraavassa kappaleessa.

Vaikka niin teoksen tapahtumapaikkoja kuin kirjailijoiden asuinpaikkoja koskevat maantieteelliset merkinnät olisivat olleet mielenkiintoinen lisä yllärajoituksen tutkimukseen, oli niiden osuus taulukon 3.1 perusteella epätasapainoinen ja pistokokeina tarkastelemani tarkkuus sekä annotointitapa sen verran hajanainen, että päätin jättää ne analyysin ulkopuolelle.

3.3 Lopullisen tutkimusdatan koostaminen

Laatukartoituksen jälkeen minulle oli selvää, etten voinut käyttää tietokantaa sellaisenaan, joten muodostin semanttisen verkon pohjalta omat tietämysgraafini, omansa suomenkielisestä ja suomennetusta romaanikirjallisuudesta. Niihin sisältyivät vain tutkimukseni kannalta olennaiset tietueet, joita saatoinkin korjata havaitsemieni virheiden perusteella.

Haku käsitti kaikki suomenkieliset romaanijulkaisut, joista tiedettiin julkaisuvuosi, alkukieli ja kirjailija. Mahdollisia lisätietoja olivat kirjailijan sukupuoli, kansalaisuus ja kirjailijan kielitaito sekä julkaisija.

Tämän jälkeen esikäsittelin tietämysgraafin siten, että varmistin annotaatioiden yhteneväisyyden kielten ja kansalaisuuksien osalta. Kielien kohdalla yhtenäistin merkintöjä, joissa samaan kieleen oli eri teoksissa viitattu eri URI:lla, ja korvasin ne yksiselitteisiksi. Kansalaisuuksien puolesta esikäsittely vaati enemmän kannanottoja jo tässä vaiheessa tutkimusta. Esimerkiksi Yhdysvaltain kansalaisuuteen oli osassa tapauksista viitattu YSO-käsitteellä “amerikkalaiset” (<http://www.yso.fi/onto/koko/p15010>), ja osaan käsitteellä “yhdysvaltalaiset” (<http://www.yso.fi/onto/koko/p73101>), mikä aiheutti datan kansalaisuusmäärään duplikaatteja. Korvasin “amerikkalaiset” kaikissa tapauksissa “yhdysvaltalaisilla”.

Kävi ilmi, että kaikki kansalaisuusmerkinnät eivät myöskään olleet yksiselitteisesti kansalaisuuksia vaan myös kansalaisuuksien alaryhmiä. Iso-Britanniasta kotoisin oleviin kirjailijoihin oli joihinkin erikseen merkitty “skotit”, “walesilaiset” tai “englantilaiset”. Koska näitä tapauksia oli vain vähän eikä annotaatioissa ollut pidemmän linjan yhteneväisyyttä, päädyin käsittelemään kaikkia “britteinä”.

”Saamelaisten”kohdalla annoin merkinnän puolestaan jäädä, sillä tämä määritelmä ei pohjoismaissa selkeästi rajaudu yhden tunnustetun valtion sisälle. “Suomenruotsalaiset” ja “ahvenanmaalaiset” korvasin yleiskäsitteellä “suomalaiset”, mutta “ruotsinsuomalaiset” esiintyvät myös lopullisessa datassa omana kategorianaan, sillä heidän tapauksessaan ei ole selvää, ovatko he virallisesti vain Suomen tai Ruotsin kansalaisia vai molempia. Kirjallisuuden yllirajaisuudesta merkintä toi myös tutkimuksen kannalta varteenotettavaa kulttuurienvälisiä lisätietoja.

Genrejen ja julkaisijoiden monimuotoisuutta koskevia tutkimuskysymyksiä varten laajensin edellämainittua hakua genrejen ja julkaisijoiden osalta. Genre-määritelmät olen pohjannut Kirjasammon omaan genreluokitteluun⁶. Viihteellisen kirjallisuuden sisällytin kuuluvaksi Emilia Cronvallin (2007) määritelmän mukaisesti jännityskirjallisuuden, romanttisen kirjallisuuden sekä huumorin, joten olen käyttänyt näiden kolmen luokan alla Kirjasammon sivulla mainittuja ontologian asiasanoja. Lisäsin omaan tietämysgraafiini näille yhteisen yläkategorian “viihde”, jota käytin tutkiakseni viihteellisten romaanien määrän kehitystä. Genrekirjallisuudesta keskityn analyysissäni fantasia-, tieteis- ja dystopiakirjallisuuteen, jotka hain niitä vastaavien URI-osoitteiden perusteella. Tarkastelin pistokokeina merkintöjen paikkaansapitävyyttä, ja niiden laatu vaikutti luotettavalta. Samoin vertailin tuloksieni fantasia- ja tieteiskirjallisuuden lukumääriä Vesa Sisätön (2007) selvitykseen niiden kehityksestä. tutkittavan periodin alkupuolelta. Sain tulokseksi samankaltaisia lukemia, jonka perusteella päätin datan laadun olevan tarpeeksi hyvää jatkaakseni itse sisältöanalyysiin. Lopullisen datasetin koko näkyy taulukossa 3.2.

⁶Genrekohtaiset listat löytyvät osoitteesta <https://www.kirjasampo.fi/fi/genre>

Taulukko 3.2: Lopullisen datasetin koko jaoteltuna suomeksi kirjoitettuihin ja käännösteoksiin sen mukaan, kuinka monelta teokselta mikäkin lisätieto löytyy. Genreromaaneiksi on tässä yhteydessä haettu vain käsiteltävät viihdegenret.

Luokka	Kaikki	Kansalaisuus tiedossa	Sukupuoli tiedossa	Julkaisija tiedossa	Viihdegenret
suomenkieliset romaanit	16 506	16 441	16 305	16 210	4 174
suomennetut romaanit	17 317	16 460	16 936	17 189	8 207

3.4 Tutkielman metodologia

Sovellan tutkielmassani Tolosen et al. (2019) esittelemää bibliografiseen metadataan perustuvaa kvantitatiivista metodologiaa. Peilaan kvantitatiivisia ja tilastollisia tuloksia kirjallisuudentutkimuksen aiempiin havaintoihin ylijärjestyksestä sekä laajempiin yhteiskunnallisiin taustaprosesseihin, jotka vaikuttavat kirjallisuuden kehitykseen. Etenen iteratiivisesti, siten että jokaisen analyysiluvun päätelmiä voi käyttää pohjana seuraavassa luvussa.

En siis keskity lukuihin vaan pyrin havainnoimaan niiden taustalla vaikuttavia ilmiöitä rajaamani viitekehysten valossa. Vaikka alkukielien runsaus ja sukupuolien tasa-arvoinen representaatio eivät sinänsä ole tae monimuotoisuudesta - kahden naiskirjailijan Zadie Smithin ja J. K. Rowlingin teokset ovat hyvinkin erilaisia samasta kielestä ja kansalaisuudesta huolimatta -, eri kielet käyttävät erilaisia ilmaisuja ja tuovat kääntämiseen erilaisia haasteita ja siten kielellistä monimuotoisuutta.

Kokonaiskuvan saamiseksi analyysini yhdistelee useita metodeja. Ensimmäiseksi hyödynnän tilastoja deskriptiivisesti monimuotoisuuden kuvailemiseksi. Koska tulokset osoittavat vuosittainen kirjamäärän kasvavan, ei kielten ja kansalaisuuksien absoluuttinen määrä kerro kaikkea kulttuurisesta monimuotoisuudesta, ja sen takia käytän tutkimuksessani Simpsonin diversiteetti-indeksiä (Simpson 1949), joka on kehitetty biologisen monimuotoisuuden kuvaamiseksi mutta jota on myös sovellettu taloustieteen puolella kuvaamaan, kuinka tasaisesti markkinat ovat jakautuneet yritysten välille (Maignan et al. 2003). Diversiteetti-indeksi ilmaisee monimuotoisuutta sen suhteen, kuinka todennäköisesti kaksi populaatiosta satunnaisesti otettua yksilöä ovat eri lajia. Se huomioi samanaikaisesti koko populaation lajirikkauden ja lajien keskinäisten määrien jakautumisen tasaisuuden (Maignan et al. 2003). Simpsonin indeksi D voidaan ilmaista muodossa:

$$D = 1 - \sum_{i=1}^s p_i^2$$

jossa S on yksilöiden kokonaismäärä ja p_i on lajin i yksilöiden suhteellinen määrä populaatiossa. Kun lajeja on runsaasti ja yksilömäärältään tasaisesti, lähestyy indeksi lukua 1. Vastaavasti nollaa lähestyvät arvot edustaisivat tilannetta, jossa populaatio olisi yhden lajin dominoima. Tässä tutkimuksessa sovellan indeksiä siis siten, että käsittelen lajeina kieliä tai kansalaisuuksia ja tarkastelen niiden jakauman tasaisuutta.

Lisäksi lasken kirjailijoiden sukupuolijakauman suomenkielisestä ja suomennetusta

3 Kirjasampo - tietokannasta tutkimusdataksi

romaanikirjallisuudesta ja käännöskirjallisuudesta vielä englannin kielen osuuden ja pohjoismaisten kielten suhteellisen osuuden: k/R . Jossa k on kirjojen määrä tietyssä kategoriassa ja R on koko vuonna julkaistu romaanimäärä. Yleisten kielten suhteellisen osuuden laskemisen on tarkoitus täydentää kuvaa siitä, mitä Simpsonin indeksi kertoo monimuotoisuudesta.

Muutoksia monimuotoisuudessa vertailin tilastollisten testien avulla kahden vuosikymmenen, 1990- ja 2010-luvun välillä. Käytän t-testiä vuosikymmenien Simpsonin indeksin keskiarvojen vertailuun, samoin kuin genrekirjallisuuden suhteellisen osuuden laskemiseen niin suomeksi kirjoitetuissa kuin suomennetuissa romaaneissa.

Lisäksi olen kvantitatiivisen analyysin jälkeen haarukoinut ja hakenut yksittäisiä nimikkeitä selittämään tuloksia ja niiden taustatekijöitä.

Aloitin analyysin kaikkein läpinäkyvimmistä indikaattoreista, kirjoituskielistä ja kansalaisuuksista huomioiden niin suomeksi kirjoitetun kuin käännetyn kirjallisuuden. Jokaisessa analyysin luvussa tarkastelen kokonaiskuvan hajoamista pienemmissä yksittäisissä palasissa. Luvussa 4 vertailen tekstin ulkoisien tekijöiden moninaisuutta suomenkielisissä ja suomennetuissa romaaneissa ja luvussa 5 käsittelen genrekohtaisia eroja ja havainnollistan, miten genreaallot liikkuvat kirjallisen systeemin osasta toiseen. Luvussa 6 laajennan monimuotoisuuden tarkastelemista vielä romaanien kustantajiin.

4 Romaanien kielellinen ja kulttuurinen monimuotoisuus

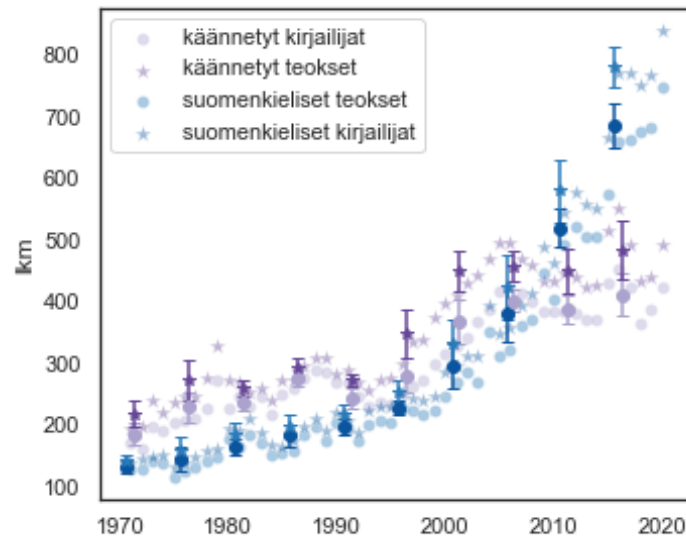
Kirjasammon aineistoon perustuvat analyysit osoittavat, että monimuotoisuus on samanaikaisesti kehittynyt monella eri tavalla, osin ristiriitaisestikin. Pohjaten Casanovan (2004) ajatuksiin, suomeksi kirjoitetun kirjallisuuden määrällinen suhde käännöskirjallisuuteen ja käännöskieliin sisäinen jakauma kertovat siitä, kuinka elinvoimainen suomalaisen kirjallisuuden tila on ja minkälaiset kirjalliset kulttuurit ovat täällä arvostettuja. Tulokset osoittavat, että romaanien julkaisukenttä jakautuu kielten ja tekijöiden puolesta epätasaisesti, vaikka myös kvantitatiivisesta näkökulmasta on havaittavissa kehitystä kohti monimuotoisempaa ja ylijalaisempaa kirjallisuuden kenttää.

4.1 Yleiskuva julkaisukehityksen tasapainosta

Kielitasapainon sekä Suomen kirjallisen kulttuurin elinvoimaisuuden kannalta ensimmäinen merkittävä havainto liittyy alkukieleltään suomenkielisten romaanien lukumäärään suhteessa käännöskirjallisuuteen. 2010-luvulla suomenkielisten romaanien julkaisumäärät ovat ylittäneet käännöskirjallisuuden, kuten kuva 4.1 näyttää. Tutkittavan periodin alussa, 1970-luvulla yhteensä noin 62% julkaistuista romaaneista on ollut suomennoksia, kun taas 2010-luvulla on ensimmäisen kerran julkaistu enemmän suomenkielistä romaanikirjallisuutta (59 %).

Casanovan 2004 kirjallisen tilan mallia soveltaen tuloksissa näkyy suomenkielisen kaunokirjallisen kulttuurin arvostuksen vahvistuminen ja itsenäistyminen, jolloin tarve täydentää kotimaista kenttää käännöskirjallisuudella on laskenut. Vaikka kansainvälisestä perspektiivistä katsottuna suomenkielinen kirjallisuus ei vielä kukaan kuuluisi kirjalliseen keskukseen, voi Suomea käsitellä omana paikallisena keskuksenaan, jonka julkaisutoiminta näyttyy määrällisesti vahvana.

Toisaalta tulos ei kerro pelkästään kulttuurisesta arvostuksesta vaan myös taloudellisista vaikuttimista. Suomenkielisen kirjallisuuden määrän kasvua selittää sen suuri kysyntä kotimaassa. Launiksen (2018) Vantaan kaupunginkirjastojen lainausdataan perustuneessa tutkimuksessa naisten lainatuimpien teoksien listalla vasta 25. sija meni käännetylle kirjalle, ja Stenroosin (2022) Helsingin kaupunginkirjastojen lainauksiin perustunut analyysi vahvistaa havainnon siitä, että lainoja ovat viime vuosina dominoineet suomalaiset uutuuskirjat, vaikka suosituimpien joukkoon mahtuikin myös ulkomaista jännityskirjallisuutta. Suomenkielisen kirjallisuuden elinvoimaisuus ja vahva luottamus siihen näkyy myös siinä, että kiinnostus kirjaviientä kohtaan on kasvanut (Salmenoja 2021).

Kuva 4.1: Julkaisujen ja kirjailijoiden määrän kasvu. Vuosittaisten datapisteiden lisäksi kuvassa näkyvät viiden vuoden keskiarvot ja keskihajonta.

Osin muutosta selittää myös kirjailijan työhön nykyään liittyvä julkisuuspele, jonka myötä kirjan markkinointi vaatii aktiivista näkyvyyttä myös kirjailijalta (Leppäaho 2018: 48–49). Esiintymisten ja vierailujen ansiosta kotimaiset kirjailijat ovat lähempänä lukijoiden arkea ja siksi herättävät enemmän kiinnostusta (Gustafsson 2014).

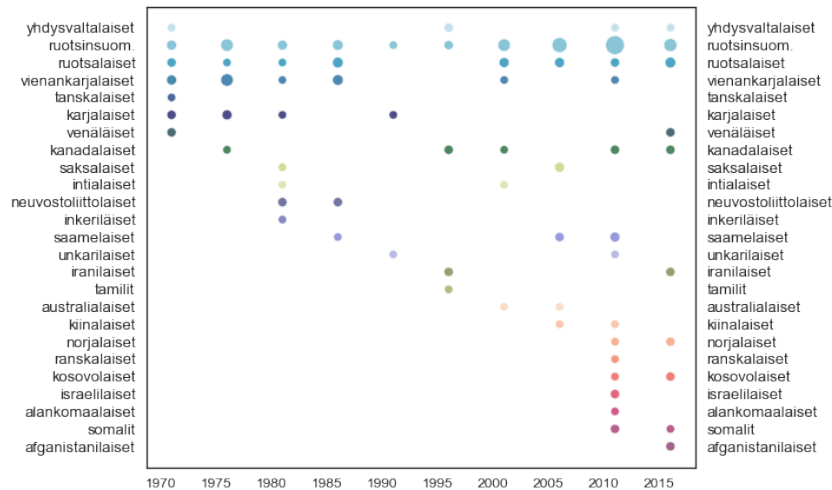
4.2 Kotimaisen romaanikirjallisuuden ylitraajainen kehitys

Vaikka suomeksi kirjoittavat romaanikirjailijat vaikuttavat jaetun kirjoituskielen kannalta päällisin puolin yhtenäiseltä joukolta, on ryhmä todellisuudessa taustoiltaan yhä heterogeenisempi, ja joukkoon mahtuu kasvava määrä kansalaisuuksia.

Kuva 4.2 visualisoi kehityksen viisivuotisjaksoissa. Kotimaisen kirjailijakentän kansainvälistymisen voi nähdä siinä, miten eri kansalaisuudet ovat yleistyneet suomeksi julkaistujen romaanien tekijöissä. Kuvasta ilmenee, että tutkittavan periodin alkupuolella suurin osa kansalaisuuksista on tullut maantieteellisesti läheltä Suomea, ja vasta 2010-luvulla kirjailijaryhmä on varsinaisesti alkanut moninaistua muualle maailmaan.

Tuloksia tarkastellessa huomioni kiinnittää saamen kielen vähäinen määrä, vaikka se on virallinen kotimainen vähemmistökieli. Yhteensä saamelaisiksi annotoituja, suomeksi kirjoittavia kirjailijoita on aineistossa vain viisi ja saamesta suomennettuja kirjailijoita kahdeksan. Havainto viittaa saamen kielen huolestuttavan periferiseen asemaan kotimaisen kirjallisuuden kentällä, mikä on jo huomattu tutkimuksessa (katso esim. Parente-Čapková & Launis 2015). Toisaalta runous ja lyriikka, jotka eivät sisälly tähän analyysiin, ovat elinvoimaisin saamelaiskirjallisuuden laji tällän hetkellä (Parente-Čapková & Launis 2015), mikä saattaa vääristää omia romaanikirjallisuuteen perustuvia tuloksiani.

4.2 Kotimaisen romaanikirjallisuuden ylijäräinen kehitys

Kuva 4.2: Suomeksi kirjoittavien muiden kansalaisuustaustojen julkaistut romaanit. Pisteiden koko kuvaa viitteellisesti romaanimäärää. Pienin pistekoko kuvaa yhtä ja suurin 21 teosta.

Toisen näkökulman kotimaisten kirjailijoiden ylijäräisyyteen tarjoavat Suomen kansalaisten muunkieliset romaanit, joiden kehityksen pääpiirteitä taulukko 4.1 kuvaa. Olen poikkeuksellisesti laskenut aineistoon mukaan myös muut kuin suomenkieliset teokset, jotta havainnollistuisi, miten kirjallisuuden kotimaisuutta on mahdotonta rajata täysin kielen mukaan. Eri kielten lukumäärä on kasvanut, ruotsin yksinvallassa neljääntoista eri kieleen. Vaikka ruotsin asema toisena kotimaisena on yhä vahva, on sen suhteellinen osuus laskenut lähes kymmenellä prosentilla. Voisi siis olettaa, että aiemmassa tutkimuksessa suunnattu huomio muunkieliseen kirjallisuuteen on edesauttanut kasvattamaan tämän osuutta. Merkillepantavaa on se, että vain noin kolmannes kotimaan kansalaisten muunkielisistä teoksista suomennetaan, mikä tarkoittaa, että suuri osa tästä moninaisuudesta jää suomenkielisen lukijan valikoiman ulkopuolelle.

Kansalaisuuteen perustuvan määritelmän perusteella 2000-luvulla suomeksi kirjoittavia mutta muita kuin Suomen kansalaisia tai ruotsinsuomalaisia on 44 kirjailijaa. Paljon suurempi on Suomen kansalaisten kirjoittamien muunkielisten romaanien määrä: yhteensä 907 suomalaisten kirjoittamaa romaania on julkaistu muulla kuin suomen kielellä, tosin niistäkin 844 maan toisella virallisella kielellä ruotsiksi. Eri kirjailijoita tähän joukkoon mahtuu 402, mutta heistäkin suurin osa, 366, julkaisee ruotsiksi.

Suurin kasvanut kieli on englanti (28 teosta 21 eri kirjailijalta), mikä on linjassa Korpuan (2017)

Taulukko 4.1: Suomen kansalaisten muut kuin suomeksi kirjoitetut romaanit. Erikseen on ilmoitettu kahden suurimman kielen, ruotsin ja englannin suhteellinen osuus. Suomennosten määrä kertoo, kuinka moni näistä teoksista käännetään suomeksi.

vuosi- kymmen	romaanit, lkm	kielet, lkm	ruots. osuus	eng. osuus	suomennetut, lkm
1970	222	1	1.00	0.00	73
1980	242	5	0.97	0.00	80
1990	260	6	0.97	0.00	61
2000	397	7	0.95	0.02	132
2010	526	14	0.91	0.04	172

huomion kanssa englannin kielen kasvavasta asemasta suorana väylänä suuremmille kirjamarkkinoille. Englannin käyttö ensisijaisena julkaisukielenä suomalaisten keskuudessa on tulosten valossa vielä vähäinen, joten Korpuan huoli suomen kielen katoamisesta ei täysin ole ajankohtainen. Joka tapauksessa muilla kielillä kirjoittavat suomalaiset kirjailijat muodostavat mielenkiintoisen, todennäköisesti kasvavan joukon, jotka kielivalintansa puolesta kirjoittavat itsensä ulos suomalaisuuden perinteisistä raameista.

Vaikka kvantitatiivinen näkökulmani ei ota huomioon yksittäisten kirjailijoiden kielivalintoja, on aihetta Suomessa tutkinut Katri Talaskivi (2019). Hänen haastattelututkimuksensa mukaan muunkielisten kirjailijoiden valintaa kirjoittaa äidinkielellä puolsivat halu kuulua muiden samankielisten kirjalliseen yhteisöön sekä äidinkielen vahvemmaksi koettu ilmaisuvoimaisuus. Valtakieleen vaihtaminen taas johtui usein käytännönläheisistä syistä, kuten julkaisemisesta ja rahoituksesta (Talaskivi 2019). Tunnesyyt sekä halu kuulua suomenkieliseen kirjalliseen yhteisöön voivat selittää, miksi ruotsinsuomalaiset ovat tulosten valossa suurin suomeksi kirjoittavien ulkomaalaisten ryhmä. Kirjasammon annotoijien valinta merkitä ruotsinsuomalaisuus omaksi kansalaisuudekseen toisaalta painottaa, kuinka tämä ryhmä eroaa sekä suomalaisista että ruotsalaisista.

Kuten Grönstrand et al. (2019) toteavat, muilla kielillä kuin suomeksi tai ruotsiksi on vaikea ylittää Suomessa julkaisukynnystä, minkä voi nähdä heijastuvan tuloksista. Taustalla vaikuttaa esimerkiksi se, ettei muita kuin suomen- tai ruotsinkielisiä lasketa kotimaisten kirjailijaliittojen jäsenistöön, mikä puolestaan hankaloittaa verkostoitumista ja esimerkiksi apurahojen saamista (Nissilä 2016b). Casanovan (2004: 18–21) termin muilla kielillä ei siis nähdä olevan tarpeeksi kaunokirjallista pääomaa. Jos Suomea käsittelee omana kirjallisena tilanaan, ovat muut kuin valtakielet suomi ja ruotsi hyvin periferisessä asemassa.

Muunkielisten kirjojen lähempi tarkastelu osoittaa että esimerkiksi kiinaksi kirjoitettu kirja on Kakslauttanen Arctic Resortin julkaisema kolmikielinen, turisteille suunnattu *Joulupukin kultamaa = Santa's golden land*, ja italiaksi julkaistut teokset ovat Mira Minkin monikielinen omakustanne *Rakkaus & runot* sekä selkokielinen adaptaatio *Pinokkiosta*. Löytyn (2017) esiin nostama Hassam Blasim on ainoa arabiaksi julkaistu suomalainen romaanikirjailija myös Kirjasammon aineistossa, vaikka arabiaa puhuvia on Tilastokeskusken mukaan Suomessa jo yli 35 000¹.

Kielten ja kansalaisuuksien perusteella yhteenlaskettuna varsinaisten romaanikirjailijoiden lukumäärä on kokoluokassaan verrannollinen Nissilän (2016b) kartoittamaan 90 ylijärjaiseksi määriteltävään kirjailijaan. Toisaalta Nissilän määritelmä oli löyhempi eikä rajoittunut romaanimuotoon, kieleen tai viralliseen kansalaisuusstatukseen. Muut kirjallisuudenlajit mukaan luettuna Kirjasammon datasta olisi saattanut paljastua manuaalista kartoitusta useampi ylijärjainen kirjoittaja. Omista tuloksistani määritelmän kankea rajaus lienee jättänyt ulkopuolelleen Suomessa asuva ulkomaalaisia kirjailijoita tai toisaalta ulkosuomalaisia kirjailijoita, joita myös voisi luonnehtia ylijärjaisiksi. On siis pidettävä mielessä, että kvantitatiivisiin tuloksiin vaikuttavat tutkijan valinnat ja määritelmät tutkimusasetelman suunnittelusta lähtien.

¹Tieto haettu 2.12.2022 osoitteesta <https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/maahanmuuttajat-vaestossa/vieraskieliset.html>

Jos ottaa huomioon, että vuosittaisten julkaisujen määrä on, kuten analyysin ensimmäinen osio osoitti, vahvassa kasvussa, näyttää ylijärjaisen kirjallisuuden suhteellinen osuus olevan jopa laskussa. Vertailun vuoksi 1990-luvulla noin 1,1 % suomalaisten kirjoittamista teoksista oli muunkielisiä, ja 2010-luvulla vastaava luku oli 0,7 %.

Kokonaisuudessaan kvantitatiiviset tulokset - tai niiden puute - tukevat siis laadullisen tutkimuksen puolella herännyttä keskustelua siitä, että nykyisellään Suomen kansallinen kirjallinen tila ei vastaa todellisuuden monikulttuurista Suomea.

Toisaalta kirjallisuuden ylijärjaisuus ei todellisuudessa rajaudu kirjailijoiden virallisiin kansalaisuuksiin, ja kansalaisuuteen rajoittuva kategorisointini rajaa esimerkiksi toisen sukupolven maahanmuuttajat analyysin ulkopuolelle. Suomen kansalaisuus ei myöskään sido kirjoittamaan Suomesta. Esimerkiksi Kirjasammon romaanien maantieteellisten tapahtumapaikkojen analyysi viittaa siihen suuntaan, että kasvava osa suomalaisten kirjoittamista romaaneista sijoittuu Suomen ulkopuolelle eli on sisällöltään ylijärjaisistä (Peura et al. 2022), vaikka sitä ei tässä tutkielmassa käsiteltyjen tekstin ulkoisten piirteiden avulla ollut mahdollista tutkia.

4.3 Suunnanmuutos suomennettujen romaanien monimuotoisuudessa

Suomen kirjallisen tilan ylijärjaisuudesta saisi varsin suppean kuvan, jos suomennoksia ei laskisi siihen mukaan. Riikonen (2007) toteaa, ettei kansallisesta kirjallisuudesta voi oikeastaan edes puhua huomioimatta käännöskirjallisuuden vaikutusta sen kehitykseen. Se, mitä meille käännetään, vaikuttaa myös kotimaiseen tuotantoon, ja kuten jo edellä nousi esiin, ei kieli edes voi soveltua tarkaksi perusteeksi suomalaisen kirjallisuuden määrittämiseen. Maailmankirjallisuuden kontekstissa käännöskielen keskinäiset osuudet toimivat indikaattoreina siitä, mitkä kirjalliset kulttuurit nähdään Suomessa keskeisinä ja kääntämisen arvoisina.

Koska aiemmat kvantitatiiviset kartoitukset (esim. Sevänen 2007 ja Paasonen 2001) päättyivät 2000-luvun alkupuolelle, palvelee valitsemani 50 vuoden ajanjakso kahta tarkoitusta. Ensinnäkin se mahdollistaa Kirjasammon lukujen todenmukaisuuden arvioinnin muiden tuloksien pohjalta ja toiseksi mahdollistaa lähes 20 vuoden tilastollisen aukon täydentämisen.

Koko viidenkymmenen vuoden aikana on suomennettu eri kieliä 60 ja kansalaisuuksia 125, mutta taulukko 4.2 osoittaa, että käännöskielen määrä viiden vuoden ajanjaksoa kohti ei ole kasvanut, vaikka kirjojen ja kirjailijoiden kokonaismäärä on kaksinkertaistunut. Kansalaisuuksien lukumäärä viisivuotiskohden on puolestaan kasvanut, viidenkymmenen paikkeilta noin seitsemääkymmeneen eri kansalaisuuteen. Suhteutettuna julkaisumääriin on kielten ja kansalaisuuksien monimuotoisuus siis melko vähäistä.

Käännöskielen ja kansalaisuuksien kehitystä visualisoi kuva 4.3, jossa oman värisävyensä kuvassa ovat saaneet kaikki kielet ja kansalaisuudet, joista on suomennettu 50 vuoden aikana vähintään 100 romaania. Erot ovat suuria. Englanninkielisten käännösten kokonaismäärä on Kirjasammon perusteella 11 404 julkaistua romaania, ja pienimpänä oman värinsä sai viro, josta on käännetty 110 teosta. Englannin osuus käännösjulkaisuista on siis huomattava.

4 Romaanien kielellinen ja kulttuurinen monimuotoisuus

Taulukko 4.2: Suomennettujen romaanien määrällinen kehitys teoksien, kirjailijoiden, käännöskielen ja kansalaisuuksien osalta viiden vuoden jaksoissa. Simpsonin indeksi [0-1] kuvaa sitä, kuinka tasaisesti julkaisumäärä on jakautunut kielten ja kansalaisuuksien välillä.

ajanjakso	teokset	kirjailijat	kielet	simpson	kansal.	simpson
1971-1975	1088	616	25	0.61	42	0.84
1976-1980	1366	750	31	0.62	56	0.85
1981-1985	1293	827	26	0.55	55	0.83
1986-1990	1466	946	30	0.46	68	0.80
1991-1995	1360	819	33	0.46	57	0.76
1996-2000	1736	901	29	0.48	65	0.75
2001-2005	2245	1078	30	0.51	64	0.80
2006-2010	2289	1235	34	0.54	73	0.81
2011-2015	2245	1214	32	0.54	69	0.81
2016-2020	2410	1284	29	0.62	74	0.84

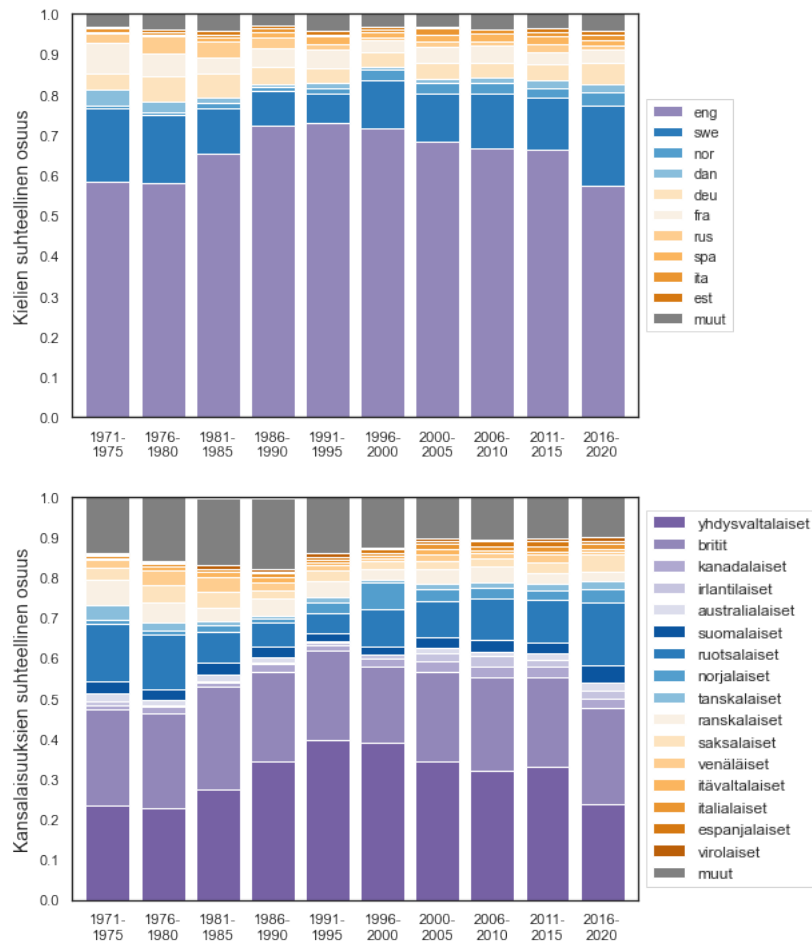
Kuvaajien värien perusteella suurimmista käännöskielistä ja kansalaisuuksista voi erottaa angloamerikkalaisen (violetti) kirjallisuuden lisäksi pohjoismaisen (sininen) ja eurooppalaisen (oranssi) ryhmän. Kansalaisuuksien perusteella saa siis tarkemman kuvan kielen sisäisestä jakaumasta. Esimerkiksi englanninkielisen käännöskirjallisuuden suhteellinen osuus on hieman suurempi kuin englanninkielisten suurimpien maiden kansalaisuuksien osuus, mikä tarkoittaa, että kirjailijoita myös muista kansalaisuuksista käyttää kirjoituskielenään englantia. Lisäksi suomalaisten osuus käännöskansalaisuuksista muistuttaa, että osa kotimaisesta kirjallisuudesta tavoittaa suomalaiset lukijat vasta käännöksinä. Värikoodattujen kieliryhmien ulkopuolelta tulevan kirjallisuuden suhteellinen osuus ei merkittävästi ole muuttunut tutkittavan ajanjakson aikana, vaikka kielten kokonaismäärä onkin kasvanut, ja kansalaisuuksien osalta muiden suhteellinen osuus on jopa vähentynyt.

Pohjoismaisten kielten suuri edustus muistuttaa, että kirjallisessa tilassa virtauksiin vaikuttavat kirjallisen kulttuurin koon lisäksi kulttuuriset sekä poliittiset arvot (Sapiro 2014), jotka pohjoismaissa ovat yhtenäiset ja vaikuttanevat myös julkaisupäätöksiin. Tästä näkökulmasta huomionarvoista on myös se, että islantilainen kirjallisuus ei kielen tai kansalaisuuden perusteella ole mukana suurimmissa käännöskielissä, vaikka sen voisi pohjoismaisuuden puolesta olettaa kuuluvan suosituimpiin käännöskieliin. Islannin asema vaikuttaa siis muita pohjoismaita periferisemmältä. Pelkkä maantieteellinen läheisyys ei voi selittää pohjoismaisen kirjallisuuden suuria määriä, sillä ero on merkittävä itänaapuri Venäjään verrattuna, vaikka maa on tunnettu klassikkokirjallisuudestaan.

Toinenkin perinteinen kaunokirjallinen kulttuuri näyttää saavan suomalaisella kentällä vain vähän tilaa. Casanovan (2004) alkuperäisessä mallissa Ranska oli merkittävä kaunokirjallisuuden keskus, mitä vasten oman analyysini tulokset tuovat huomionarvoisen kontrastin. Ainakaan määrällisesti ranskankielisen kirjallisuuden osuus (729 teosta koko ajanjaksolla) ei yllä tärkeimpien käännöskeskusten joukkoon, ja siten sen suoraa vaikutusta suomenkielisen kirjallisuuden kehitykseen on vaikea osoittaa.

Tutkittavan periodin alkupuolella kehityksen linjat ovat samansuuntaisia Seväsen (2007) kartoituksen kanssa. Kuvasta 4.3 näkyy, että 1990-luvulle asti englanninkielisen kirjallisuuden osuus on ollut

4.3 Suunnanmuutos suomennettujen romaanien monimuotoisuudessa

Kuva 4.3: Suomennettujen teosten alkuperäiskielien (yllä) ja kirjailijoiden kansalaisuuksien (alla) suhteellinen kehitys viiden vuoden jaksoihin summattuna.

kasvussa, yltäen ylimmillään noin 73 prosenttiin kaikesta käännetystä romaanikirjallisuudesta välillä 1991–1995. Sevänen (2007) sijoittaa 1900-luvun jälkipuolen kylmän sodan kontekstiin, jossa kirjallisuutta käytettiin kulttuurisena keinona lähentyä poliittista länttä ja erityisesti Yhdysvaltojen vaikutuspiiriä. Se muistuttaa, kuinka kirjallisuus ei koskaan ole irrallaan ympäröivästä maailmasta.

Tulosten perusteella voisikin nyt päätellä, että kirjallisuuden kulttuuris-poliittiset vaikuttimet ovat muuttuneet, sillä erityisesti yhdysvaltalaisen kirjailijoiden julkaisut ovat suhteessa vähentyneet 2000-luvun puolella, eikä Seväsen esittämä hypoteesi englannin kasvavasta osuudesta ole käynyt ainakaan romaanikirjallisuuden saralla toteen.

Numeerisesti monimuotoisuuden tasapuolisuutta voi tarkastella Simpsonin diversiteetti-indeksin avulla. Jos tutkittavan ajanjakson alkupuolta ja loppupuolta vertailee, voi huomata, ettei kansalaisuuksien lukumäärän absoluuttinen kasvu ole vaikuttanut suhteelliseen monimuotoisuuteen, ja indeksi on pysynyt samansuuruisena. Arvo viittaa siihen, että tietyt kielet dominoivat yhä käännöskenttää. Selvimmin niin kielten kuin kansalaisuuksien perusteella erottuu 1990-luku, jonka aikana diversiteetti on ollut indeksin perusteella alimmillaan. Tilastollisessa vertailussa kahden verrokki vuosikymmenen, 1990-luvun (KA = 0.46, KH = 0.02) ja 2010-luvun (KA = 0.58, KH = 0.06), kielten Simpsonin indeksissä on tapahtunut tilastollisesti merkitsevä muutos $t(18) = -5.54, p < .001$.

4 Romaanien kielellinen ja kulttuurinen monimuotoisuus

Samoin on kansalaisuuksien vertailun kohdalla. 1990-luvun (KA = 0.76, KH = 0.02) ja 2010-luvun (KA = 0.82, KH = 0.02) arvojen muutos on tilastollisesti merkitsevä $t(18) = -7.16$, $p < .001$. Suunnanmuutos on siis myös tilastollisesti näkyvä ilmiö.

Edellä analysoitu kuva 4.3 täydentää taulukon 4.2 lukuarvoja tiedolla, että indeksin vaihtelu määrittyy vahvimmin englannista suomennettujen julkaisujen määrän muutosten perusteella, ja loppua kohden muutokseen vaikuttaa erityisesti yhdysvaltalaisen käännösten suhteellisen määrän lasku. Kuva myös paljastaa, että suurin osa englanninkielisen käännöskirjallisuuden vähenemisestä korvautuu pohjoismaisen kirjallisuuden kasvavalla osuudella, mikä tarkoittaa, ettei diversiteetti sinänsä laajene, vaikka simpsonin indeksi onkin kääntynyt kasvuun. Havainto muistuttaa, että käännöskirjallisuuden osalta kielten kokonaismäärää olennaisempaa on tarkastella, miten kielten ja kansalaisuuksien osuudet jakavat dynaamista kokonaisuutta.

Diversiteetin kehityksen suunnanmuutos täsmää kansainvälisessä kontekstissa muutokseen kirjallisuudentutkimuksen painotuksissa. Viitekehyksessä esiin nostamani muuttunut käsitys maailmankirjallisuudesta (Rosendahl Thomsen 2008) sekä muutos kohti ylijärjätyn kirjallisuuden paradigmaa (Jay 2010, Pollari et al. 2015) on sysinyt kaunokirjallisuutta monimuotoisempaan suuntaan. Uusien kielten ja kirjailijoiden nostaminen esiin akateemisessa tutkimuksessa on saattanut kasvattaa näiden kielten kaunokirjallista statusta, mikä on saattanut lisätä niiden kääntämistä ja sitä kautta Casanovan (2004) termin näiden kielten kirjallista pääomaa.

Osviittana poliittisen lännen ulkopuolisen kirjallisuuden kasvavasta arvostuksesta voi käyttää kansainvälisiä kirjapalkintoja. Jaggi (2009) huomauttaa, että ennen 1980-lukua Nobelin kirjallisuuspalkintoa ei ollut annettu yhdellekään afrikkalaiselle, arabialaiselle tai kiinalaiselle kirjailijalle, ja palkinnon profiili oli vahvan eurooppalais-amerikkalainen. Vasta 1990-luvun vaihteessa ja sen jälkeen alkoi palkintolautakunta myöntää tunnustuksia monimuotoisemmalle joukolle maailmankirjallisuuden tekijöitä (Jaggi 2009). Saman voi nähdä tapahtuneen Suomen palkintoinstituutioissa 2000-luvun puolella (Nissilä 2016a).

Suunnanmuutos kohti rikkaampaa kieli- ja kirjailijakuntaa viittaa myös siihen, että se kannattaa taloudellisesti, sillä kuten Sapiro (2014) linjaa, vaikuttaa käännöksentään kulttuuristen voimien lisäksi myös taloudelliset tekijät. Esimerkiksi palkintojen myötä kirjojen saama huomio lienee lisännyt niiden taloudellista arvoa. Julkaisupäätöksiä ajavat yleisemmät yhteiskunnalliset tuulet, ja julkaisu toiminta kertoo epäsuorasti myös muutoksista lukijakunnan kiinnostuksessa ja toiveissa. Riikosen (2013) tarkastelema kiinnostus toiseuden kokemuksiin ja monietnisiin taustoihin vosituhannen vaihteen jälkeen saa vahvistusta kvantitatiivisista tuloksista, vaikkei niistä suoria johtopäätöksiä voikaan vetää.

Ylijärjätyn kasvusta huolimatta kuvan 4.3 kuvaajien rajat kielten ja kansalaisuuksien suhteen osuvat yllättävän tarkasti yksiin. Havainto auttaa ymmärtämään, miksi yhä puhutaan kansallisista kirjallisuuksista kielten määrittäminä. Suomennoskirjallisuuden kentän kielten ja kansalaisuuksien osuuksien vertailu tukee ajatusta siitä, että kirjailijat kirjoittavat kansallisilla valtakielillä. Voisi ajatella, että tausta tälle on monessa maassa sama mitä Suomen kohdalla aiemmin totesin: muulla

kuin yleisesti tunnustetulla kaunokirjallisen asemaan saaneella kielellä on vaikea ylittää julkaisukynnystä, ja käännöspäätös toiseen kieleen vielä kasvattaa kynnyksen muualla maailmassa.

Kielivalintojen tekeminen ajaa käännöspäätöksiä, ja kvantitatiiviset tulokset kuvaavat näin ollen julkaisukenttää ohjaavaa, ehkä tiedostamatontakin, painetta kirjoittaa oletuksen mukaisella kielellä.

Sapiro (2014) huomauttaa, että valtioiden rajat ovat myös konkreettisia ja taloudellisia esteitä kirjallisuuden liikkumiselle, eikä kielen ja kansalaisuuden yhteyttä siis voi kokonaan sivuuttaa.

Kirjasammon aineistosta koottujen tilastojen valossa Erkki Seväsen (2007) mainitsemien Salman Rushdien ja J. M. Coetzee'n kaltaiset englanniksi kirjoittavat muut etniset taustat ovat harvinaisuus. Vinoumaa kuvaamaan voi käyttää Richard Son nimitystä ”Toni Morrison -vaikutus”, jossa yksi nimekäs kirjailija vie tilaa muilta tietyssä etnisessä vähemmistössä ja luo harhaanjohtavan mielikuvan kirjailijakunnan monimuotoisesta representaatiosta, vaikka todellisuudessa kirjamaailman portinvartijat suosivat hyvin valikoitua monimuotoisuutta (So 2020b: 79–84). Samalla logiikalla voisi ajatella, että esimerkiksi Nissilän (2017) analysoima Pajtim Statovcin menestys Suomessa luo mielikuvaa monimuotoisemmasta ja inklusiivisemmasta kirjallisuuden kentästä, mitä julkaisumääriin todellisuus on. Vähemmistökirjailijoiden saama huomio voi siis jakautua hyvin epätasaisesti ja vain tietynlaisille kirjailijoille muiden kustannuksella (So 2020b: 71), mutta julkaisumääriin perustuva analyysini ei pysty tähän vastaamaan.

Toisaalta kansalaisuuksia seuraavat kielivalinnat myös viittaavat siihen, ettei Englanti ole muuttunut maailmanlaajuisesti kirjallisuuden alkukieleksi paikallisten kielten sijaan. Korpuan (2017) huoli Englannin muuttumisesta kaunokirjalliseksi valtakieleksi ei näytä toteutuneen, eikä Englanti näytä luoneen kansalaisuudesta riippumatonta ohituskaistaa maailmankirjallisuuteen.

Kansalaisuuksiin ja kieliin perustunut analyysi osoittaa, että suomenkielinen kirjallisuus ei ole erillinen saarekkeensa vaan yhä tiiviimmin yhdistynyt ulkomaailmaan. Romaanikirjallisuutta on mahdotonta jakaa puhtaasti kotimaiseen ja vieraaseen – kaunokirjallisuuden dynaamisessa järjestelmässä ne ovat osa samaa vuorovaikutteista kokonaisuutta. Omaan analyysiini olisi siksi mielenkiintoista verrata esimerkiksi päivitettyä versiota Sapiron (2010) tutkimuksesta amerikkalaisen ja ranskalaisen kirjallisuuden osalta tai analysoida muita pohjoismaita ja nähdä, ovatko kehityssuunnat samankaltaisia.

Tiivistettynä suomenkielisen romaani- ja kirjallisuuden määrän kasvaminen ja käännöskirjallisuuden sisäiset muutokset voi liittää Jayn (2010: 118) esiin nostamaan paradoksiin globalisaation ja nationalismien suhteesta myös kirjallisuuden saralla. Samaan aikaan, kun kansalliset rajat hälvänevät ja sekoittuvat, nousee myös tarve vahvistaa omaa paikallista kulttuuria ja identiteettiä. Merkittävää on silti, että romaaneja julkaistaan enemmän erilaisista lähtökohdista ja valtakielten ulkopuolelta. Tällöin monimuotoisemmalla joukolla tekijöitä ja teoksia on mahdollisuus päästä esiin.

4.4 Monimuotoisuuden sukupuolivinoumat

Viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana on tapahtunut kielten lisäksi myös kirjailijan sukupuoleen liittyviä voimasuhteiden muutoksia. Suomenkielisen ja käännöskirjallisuuden

4 Romaanien kielellinen ja kulttuurinen monimuotoisuus

Taulukko 4.3: Julkaisujen määrällinen jakautuminen vuosikymmenittäin suomenkielisen ja käänöskirjallisuuden osalta jaoteltuna sukupuolen mukaan.

vuosi- kymmen	sukupuoli	suomenkieliset, suht. osuus	suomennokset, suht. osuus
1970	naiset	647, 0.16	798, 0.20
	miehet	881, 0.22	1549, 0.39
1980	naiset	899, 0.19	1062, 0.23
	miehet	1031, 0.22	1610, 0.34
1990	naiset	1180, 0.22	1343, 0.24
	miehet	1226, 0.22	1726, 0.31
2000	naiset	1795, 0.21	2206, 0.26
	miehet	2052, 0.24	2322, 0.28
2010	naiset	3304, 0.29	2622, 0.23
	miehet	3436, 0.30	2039, 0.18

voimasuhteen keskinäinen paikanvaihdos 2010-luvulla ajoittuu samaan ajankohtaan sukupuolijakauman muutoksen kanssa. Taulukosta 4.3 ilmenee, että 2010-luvulla on ensimmäistä kertaa käännetty enemmän teoksia nais- kuin mieskirjailijoilta, ja yhteensä naiskirjailijoiden teoksia on yli 50 prosenttia 2010-luvun julkaisuista. Muutos 1970-luvulta (39 % miesten kirjoittamaa suomennoskirjallisuutta ja yhteensä 61 % mieskirjailijoiden teoksia) on huomattava. Suomeksi kirjoitettujen romaanien osalta sukupuolijakauma on koko tutkittavan ajanjakson ajan ollut tasaisempi, mutta miespuolisten kirjailijoiden teoksia on suhteessa julkaistu hieman enemmän.

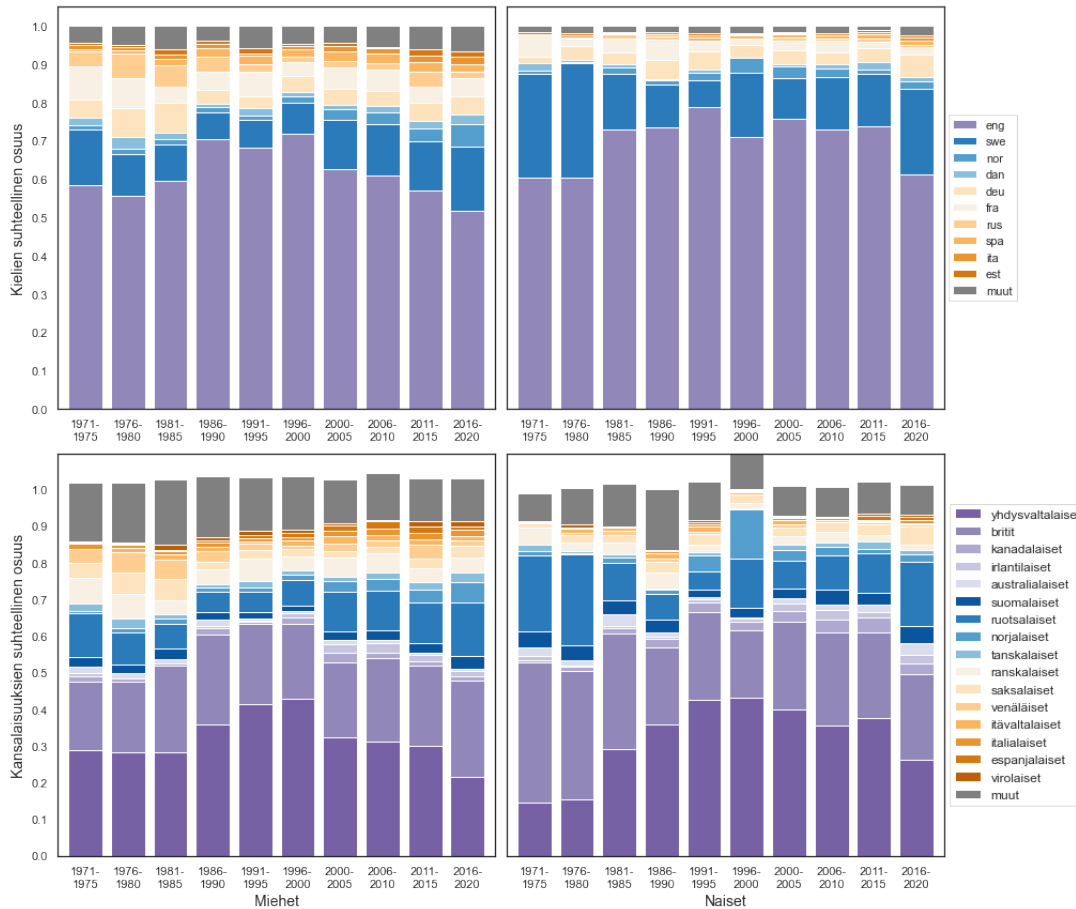
Tutkittavan periodin alkupuolella nais- ja mieskirjailijoiden eriävän määrän voi sijoittaa huomioon kirjallisuuden maskulinisatiosta välillä 1850–1950 (Bamman et al. 2018). Vielä 1970-luvulla naiskirjailijoita on siis yksinkertaisesti ollut kansainvälisesti vähemmän, minkä takia heitä on luultavasti myös käännetty vähemmän. Toisaalta tekijät huomauttavat, että yleinen kehitys naisten asemassa avasi uusia uramahdollisuuksia naisille, mikä saattoi vähentää heidän kiinnostustaan kohti kirjailijan uraa. Esimerkiksi non-fiktion osalta naisten osuus puolestaan kasvoi suuresti (Bamman et al. 2018). Tutkielmani romaanikirjallisuuden pohjautuvasta tuloksesta voi siis saada vaillinaisen kuvan tasa-arvokehityksestä.

Suomennosten tasa-arvoistuva trendi ei myöskään kerro, onko ilmiö seurausta muutoksesta kotimaisissa suomennosvalinnoissa vai johdannainen naiskirjailijoiden määrän ja arvostuksen kasvusta kansainvälisesti. Joka tapauksessa naiskirjailijoiden osuuden kasvu viittaa siihen, että feminismi vaikutus kirjallisuuteen ja kirjallisuudentutkimukseen, mistä ovat kirjoittaneet esimerkiksi Riley & Pearce (2022), on vaikuttanut suomennoskenttään.

Vaikka naiskirjailijoiden suomennosmäärä on kokonaisuudessaan kasvussa, paljastaa lähempi tarkastelu, että monimuotoisuuden tilanne sukupuolten representaatioon yhdistettynä on yhä epätasa-arvoinen. Kuvaaja 4.4 osoittaa, että niin eri kielten ja kansalaisuuksien lukumäärän (vas.) kuin näiden keskinäisen diversiteetin tasapainoisuuden (oik.) suhteen naiskirjailijoiden kulttuurinen moninaisuus on kautta linjan mieskirjailijoita alhaisempi. Taulukko 4.4 osoittaa myös, että ero on viidenkymmenen vuoden ajalla myös tilastollisesti merkitsevä systemaattinen vinouma.

Kieli- ja kansalaisuusjakaumaa erittelee tarkemmin kuva 4.5. Vaikka kansalaisuuksien ja kielten kokonaismäärä vaikuttaa tasaantuvan, välittyy tuloksista, että suurimpien ryhmien,

4 Romaanien kielellinen ja kulttuurinen monimuotoisuus

Kuva 4.5: Suomennettujen teosten alkuperäiskielien (yllä) ja kansalaisuuksien (alla) jakautuminen kirjailijan sukupuolen mukaan (miehet vasemmalla ja naiset oikealla). Koska yhdellä kirjailijalla saattaa olla useampi kuin yksi kansalaisuus, eikä kaikkien kirjailijoiden kansalaisuus ole tiedossa, ei kansalaisuuksien kokonaismäärä välttämättä ole tasan 1.

että mieskirjailijat ovat kielellisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden kasvattajia. Toisaalta tulos kertoo vain siitä, mitä kansainvälisen kirjallisen kentän läpi kulkeutuu Suomeen asti. Casanova (2004: 17-21) painottaa kansainvälisten välittäjien roolia uusien kirjallisten kulttuurien arvon nostamiseksi, ja siksi esimerkiksi englanninkieliset käännökset voivat välillisesti vaikuttaa edelleen Suomen käännöspäätöksiin. Voi myös olla, että aiempi löydös kirjallisuuden maskulinisaatiosta (Bamman et al. 2018) purkautuu eri tahtia eri puolilla maailmaa, ja että käännöskirjallisuuden diversiteetti yhä heijastelee tätä ilmiötä.

Toisaalta alkukieleltään suomenkielisten teosten osalta vaikuttaa siltä, että myös Suomessa mieskirjailijat edustavat naiskirjailijoita hieman moninaisempaa kieli- ja kansalaisuusrepertuaaria, vaikka määrällisesti ero ei ole suuri ja hyvin pienen kokonaismäärän perusteella suurempia johtopäätöksiä ei ole mielekästä tehdä. Esimerkiksi 2010-luvulla muita kuin suomen kansalaisia julkaisi Kirjasammon annotointien perusteella suomeksi yhteensä kuudesta eri kansalaisuudesta neljä nais- ja viisi mieskirjailijaa.

On tärkeä muistaa, että teosvalintojen lisäksi monimuotoisuus ja kulttuuri- sekä sukupuolivoimat näkyvät myös sisällöllisissä piirteissä, kuten kirjoitus- tai käännöstyylissä. Kääntäjän ratkaisut

vaikuttavat siihen, millaisia teoksen vastaanotto ja tulkinta kohdekulttuurissa ovat (Kantola 2007). Feminististä kääntämistä käsitellyt Henna Heikkala (2016) huomauttaa, että tärkeä osa feminististä käännöstapaa on juuri sisällön kielen (uudelleen)luominen. Nämä kirjallisuuden sisäiset piirteet ovat jääneet tutkielmani ulkopuolelle, sillä metatietoihin perustuva aineisto ei pysty tyydyttävästi vastaamaan sisältöä koskeviin kysymyksiin. Wilkinsin ja Evansin (2018) tutkimuksessa kuitenkin osoittautui, että romaanien sisällöllinen maantieteellinen moninaisuus oli yhteydessä kirjailijoiden etnisiin taustoihin, ja siksi pelkkien ulkoistenkin tekijöiden perusteella voi olettaa, että tulokset heijastelevat julkaisukentän kehityksen suuria linjoja myös sisällön puolesta.

Kvantitatiivinen kokonaiskuva käsittelemistäni romaanien ulkoisista piirteistä peilaa siis aikamme sukupuoleen, monimuotoisuuteen ja niiden arvostukseen kytkeytyviä käsityksiä. Valintojensa kautta kirjallisuusinstituutioilla on mahdollisuus muovata maailmankuvaamme (Malmio 2011).

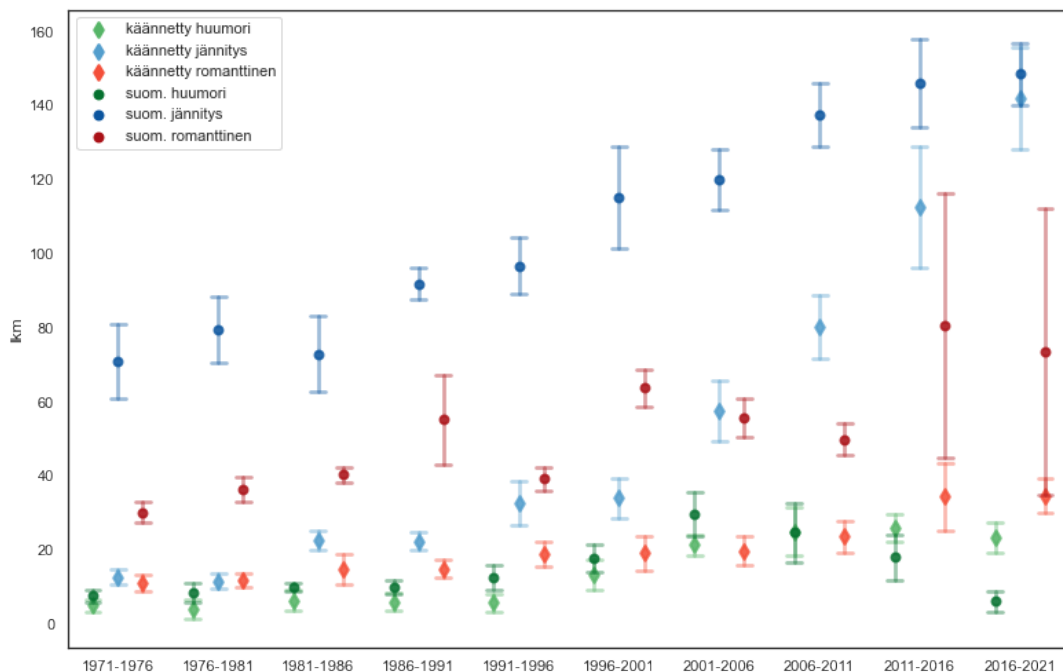
Tämän suhteen annotoinnit lahaavat jäljessä nykyisestä sukupuolikäsityksestä, sillä Kirjasampoon kirjailijan sukupuoli on mahdollista annotoida vain binäärisesti mieheksi tai naiseksi. Metatiedoista paljastuu siis kirjaimellisesti itsensä kirjallisuuden päälle levittyvä annotointien metataso, joka ei nykyisellään taivu kuvaamaan kirjallisuuden tekijöiden monimuotoisuutta. Kaiken kaikkiaan Bergenmar & Leppänen (2017) huomauttavat, että sukupuolen operationalisoiminen tutkimusmuuttujaksi on pikemminkin olemassa olevia rakenteita alleviivaavaa kuin niitä purkavaa toimintaa, ja siksi tulosten tulkintaan on suhtauduttava varauksella. Malmion (2011) sanoin valta on viime kädessä lukijalla.

5 Ylirajaiset kirjallisuudenlajit

5.1 Viihteellinen kirjallisuus

Romaanikirjallisuuden monimuotoisuus näkyy tekijöiden lisäksi kirjallisuudenlajeissa sekä niiden kehittämisessä ja sekoittumisessa. Käsittelimilläni viihteen lajeilla on kaikilla omanlaisensa kieli- ja kulttuuriprofilin kehityskaari. Kirjallisuus jakautuu omiin osakeskuksiin ja -periferioihinsa genrejen mukaan, mikä muistuttaa kirjallisen tilan dynaamisesta ja moniulotteisesta luonteesta.

Viihteellisen kirjallisuuden määrällinen kehitys näkyy kuvassa 5.1 ja havainnollistaa, kuinka uudet romaanikirjallisuuden muodot ovat rantautuneet käännskirjallisuuden kautta osaksi kotimaista kirjallisuutta ja yleistyneet myös suomeksi kirjoitetuissa julkaisuissa. Kuvaajan perusteella suurin muutos on tapahtunut suomenkielisen jännityskirjallisuuden määrässä, joka on melkein saavuttanut käännetyn jännityskirjallisuuden määrän. Kotimaisuutensa perusteella huumorikirjallisuus erottuu joukosta, ja sillä vaikuttaa olevan tasainen, pienehkö kannattajakuntansa läpi vuosien.

Kuva 5.1: Viihteellisen kirjallisuuden julkaisumäärät viisivuotisjaksoissa kuvattuina. Piste kertoo viiden vuoden keskimääräisen julkaisumäärän ja jana sen ympärillä keskihajonnan.

Jos käännskirjallisuuden näkee paikallisen kirjallisen kulttuurin aukkoja paikkaavana virtana (Paasonen 2001), voi todeta, että viihdekirjallisuuden osa-alueet suomenkielisen kirjallisuuden tilassa

ovat täydentyneet eikä käännöskirjallisuutta tarvita yhtä runsaasti kysyntää paikkaamaan. Näyttääkin siltä, että Morettin (2007) esittämä malli romaanigenrejen liikkumisesta kansainvälisessä tilassa toteutuu: angloamerikkalaisesta kirjallisuuskulttuurista liikkeelle lähteneet genret liikkuvat kohti periferiaa ensin käänöksinä ja näkyvät sitten periferian, tässä tapauksessa Suomen, paikallisessa tuotannossa.

2000-luvun alkupuolella esitetty olettamus siitä, että käännetyn viihdekirjallisuuden määrä olisi kasvussa (Sevänen 2007) ei oman analyysini valossa ole aivan yksiselitteinen tulos kehityksen suunnasta. Vaikka viihteellisen kirjallisuuden absoluuttiset julkaisumäärät ovat kasvussa, ei se suhteutettuna kaikkien suomennosjulkaisujen määrään ole kasvattanut osuuttaan, kuten taulukosta 5.1 näkyy. Suomennettujen viihderomaanien osuus kaikista käänöksistä vaihtelee 45 ja 50 prosentin välillä. Tätä vastoin nousua on tapahtunut viihdekirjallisuuden osuudessa kotimaisesta tuotannosta, kuten jo kuvaajan 5.1 nousevien käyrien perusteella saattoi aavistaa, ja sen suhteellinen osuus on kasvanut viidenkymmenen vuoden aikana noin kymmenellä prosentilla.

Kuitenkin 1990-luvun ja 2010-luvun tilastollinen vertailu kertoo, ettei kummankaan ryhmän – suomenkielisen tai suomennetun – osalta ole viihdekirjallisuuden vuotuisessa keskiarvossa tapahtunut tilastollisesti merkitsevää muutosta. Näin ollen Kirjasammon data ei tue väitettä siitä, että viihteellisen kirjallisuuden osuus olisi merkittävästi lähivuosisikymmeninä kasvanut.

Taulukko 5.1: Viihteellisen kirjallisuuden määrä vuosikymmentä kohden genreittäin. Sulussa näkyy jokaisen genren suhteellinen osuus koko tuotannosta, ja yhteensä-sarakkeet kertovat viihderomaanien kokonaismäärän ja koko vuosikymmenen julkaisumäärän

vuosi- kymmen	genre	suomenkiel. genereromaanit	yhteensä viihde / kaikki	suomennetut. genereromaanit	yhteensä viihde / kaikki
1970	huumori	45 (0.03)	275 / 1533	81 (0.03)	1125 / 2451
	jännitys	121 (0.08)		753 (0.31)	
	romanttinen	113 (0.07)		332 (0.14)	
1980	huumori	62 (0.03)	423 / 1948	100 (0.04)	1339 / 2753
	jännitys	225 (0.12)		820 (0.3)	
	romanttinen	149(0.08)		473 (0.17)	
1990	huumori	96 (0.04)	589 / 2392	152 (0.05)	1613 / 3091
	jännitys	333 (0.14)		1057 (0.34)	
	romanttinen	191 (0.08)		515 (0.17)	
2000	huumori	232 (0.06)	1071 / 3861	269 (0.06)	1926 / 4528
	jännitys	688 (0.18)		1288 (0.28)	
	romanttinen	217 (0.06)		527 (0.12)	
2010	huumori	247(0.04)	1827 / 6809	121(0.03)	2257 / 4649
	jännitys	1272(0.19)		1470(0.32)	
	romanttinen	345(0.05)		771(0.17)	

Juhani Niemi (2007) toteaa artikkelissaan kioskikirjallisuudesta, että korkeakirjallisuuden ja viihteen rajat ovat 2000-luvulla hälventyneet, ja populaarikirjallisuuden piirteet ovat liikkunut marginaalista keskeiseksi osaksi postmodernia estetiikkaa. Väitteen voi yleistää kioskikirjallisuudesta kaikkeen viihteelliseen kirjallisuuteen. Viihteellisten kirjallisuudenlajien kulttuurisen arvostuksen muuttuminen on saattanut kannustaa kotimaisia kirjailijoita sen pariin, mikä osaltaan selittäisi kotimaisen tuotannon kasvua. Lisäksi esimerkiksi romanttisen viihdekirjallisuuden tasaisena

5 Ylirajaiset kirjallisuudenlajit

näyttäytyvä suhteellinen osuus peittää lajin sisäisen kehityksen muutokset, joita Mero (2017) artikkelissaan nostaa esiin.

Sapiron (2014) esittämistä kolmesta voimasuhteesta, kulttuurisesta, taloudellisesta ja poliittisesta, voisi ajatella, että juuri taloudelliset kimmokkeet kasvattavat viihdekirjallisuuden osuutta ja että kulutusyhteiskunnassa viihteellisen kirjallisuuden kustantaminen kannattaisi niin sanottua korkeaa kaunokirjallisuutta paremmin. Siksi on oikeastaan yllättävää, ettei sen suhteellinen osuus julkaisuista ole kasvanut. Toisaalta perusteet annotoida teos viihteeksi on saattanut Kirjasammon toimituksen aikana muuttua, varsinkin genererajojen hälventymisen johdosta (Niemi 2007). Lisäksi tekemäni haku rajattujen asiasanojen perusteella ei välttämättä tavoittanut kaikkea Kirjasammosta löytyvää viihteellistä kirjallisuutta.

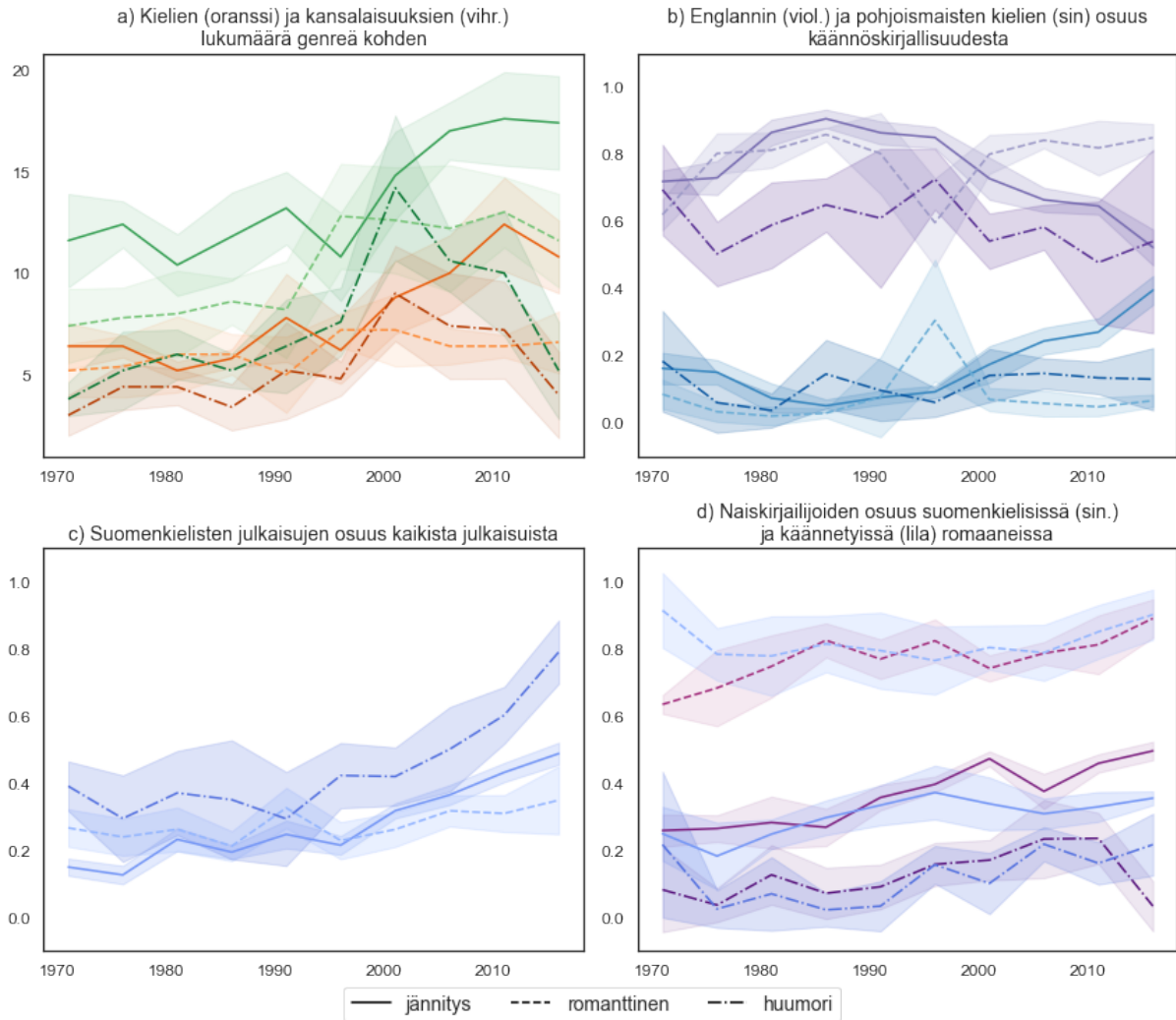
Kuvan 5.1 keskihajonnan perusteella romanttinen kirjallisuus erottuu joukosta 2010-luvulla. Datasta ilmenee, että vuosina 2015 ja 2016 romanttiseksi kirjallisuudeksi on annotoitu noin 150 teosta, kun ympäröivinä vuosina luku vaihtelee 40 ja 80 välissä. Nimikkeiden tarkastelun perusteella annotoinnissa ei ole tapahtunut virheitä, mutta havainto herättää kysymyksen, onko muina vuosina osa romanttisesta viihteestä jäänyt annotoimatta tai onko kyseiset vuodet annotoinut eri henkilö. Tämä muistuttaa siitä, että annotoinnin puutteita on vaikea paikantaa kaukolukemisen perspektiivistä, ja tulokset ovatkin vain suuntaa antavia.

Ulkoiset piirteet viittaavat kuitenkin siihen, että viihteen genret ovat kehittyneet monimuotoisuuden osalta eri tavalla, mitä kuvaajan 5.2 havainnollistaa. Käyrien vertailu osoittaa, ettei edes viihde ole yksi lajinsa vaan hajautuu edelleen pienempiin profileihin. Esimerkiksi kuvan 5.2 kuvaajat a) ja b) näyttävät, miten viihdekirjallisuus on käännettyjen kielten ja kansalaisuuksien osalta kehittynyt genreittäin. Kielien määrässä sekä englannin ja pohjoismaisten kielten suhteellisessa osuudessa ei 1970-luvun lähtötilanteessa ole eroa, mutta 2010-luvulle tultaessa käyrät ovat kehittyneet eri lailla. Erityisesti romanttinen viihde on käyrien perusteella monimuotoistunut varsin vähän.

Jännityskirjallisuus on monimuotoistunut käännettyjen kielten ja kirjailijoiden kansalaisuuksien kautta mitattuna eniten. Laji on myös kotimaistunut, ja nykyään sitä käännetään yhtä paljon kuin tuotetaan suomeksi. Romantiikassa taas painottuu vieläkin käännöstuotanto, erityisesti englannista suomennetun kirjallisuuden osuus, ja huumorikirjallisuus puolestaan muita vahvemmin kotimaista. Romanttisen viihteen osalta tulos on linjassa Niemen (2008) havainnon kanssa siitä, että romanttinen kioskirjallisuus on jännitystä ja seikkailua enemmän painottunut angloamerikkalaiseen tuotantoon. Viimeisen viiden vuoden aikana keskimäärin 85 prosenttia käännetystä romanttisesta kirjallisuudesta on käännetty englannista, kun taas jännityskirjallisuuden osalta vastaava luku on 52 % ja huumorin osalta 54 %. Erityisesti romanttisen viihteen kohdalla yhteys amerikkalaiseen kulutuskulttuuriin saattaa nostaa taloudelliset perusteet muita tärkeämmiksi käännöspäätösten perusteiksi.

Romanttisen viihteen sekä huumorikirjallisuuden vähäisen kieli- ja kansalaisuustarjonnan voi ajatella heijastelevan sitä, että niiden tarkoitus on nimensä mukaisesti ensisijaisesti viihdyttää – ei haastaa tai avartaa lukijoiden maailmankuvaa samalla tapaa kuin niin kutsutun korkean kirjallisuuden.

Tämän vuoksi laajentaisin Casanovan käsitettä kaunokirjallisesta pääomasta koskemaan kieliryhmien välisten kirjallisuuksien lisäksi myös eri genrejä. Viihdekirjallisuuden kaunokirjallisen pääoman voi

Kuva 5.2: Viihteellisen kirjallisuuden monimuotoisuuden kehittyminen genreittäin.

ajatella olevan verrattain pientä, jolloin Suomesta käsin katsottuna pienempien kirjallisten kulttuurien viihdettä ei nähdä kääntämisen arvoisena kulttuuritekona.

Toisaalta lähempi tarkastelu osoittaa, ettei jännityskirjallisuuskäänne ole niin monimuotoista, mitä ensin voisi ajatella. 2010-luvun aikana jännityskirjallisuuden englanninkielisen käännettykirjallisuuden osuus kaikista käänöksistä on ollut keskimäärin 58 % ja pohjoismaisista kielistä käännetyn tuotannon osuus noin 33 %, mikä tarkoittaa, että vaikka lajin alkukielen ja kirjailijoiden kansalaisuuksien määrät ovat kasvaneet, vallitsevat edellämainitut kaksi kirjallista kulttuuria suomalaista kenttää yli 90-prosenttisesti. Kun lisäksi ottaa huomioon, että 2010-luvulla suomenkielisten teosten osuus on ollut vuosittain noin 46 % tuotannosta, tarkoittaa se, että jännityskirjallisuus rajautuu lähes kokonaan pohjoismaiseen sekä angloamerikkalaiseen tuotantoon.

Jännityskirjallisuuden osalta huomionarvoista kin juuri pohjoismaisten kielten osuuden kasvaminen, mikä on jo tutkimuksen puolella paljon huomiota saanut ilmiö¹. Liisi Huhtala (2013) toteaa, että

¹Erityisesti nordic noiria, joka voidaan määritellä pohjoismaisittain brändätyksi tv-draamasta ammentavaksi rikoskirjallisuudeksi, ja sen suosion nousua käsittelevät esimerkiksi Ruohonen 2018 ja Hansen & Waade 2017.

jännityskirjallisuuden suosio lukijoiden keskuudessa on ollut 2000-luvulla voimakkaassa kasvussa, mikä näkyy vahvasti omista kvantitatiivisista tuloksistani.

Pohjoismaisen rikoskirjallisuuden kansainvälistymistä tarkastellut Olaru (2019) tarjoaa tälle kahta selitystä. Hän pohjaa väitteensä Casanovan (2004) ajatukseen kaunokirjallista arvostusta nauttivista kielistä ja ehdottaa, että pohjoismaiset teokset ovat saaneet arvostusta suurten kaunokirjallisten kielten, kuten englannin ja saksan, käännösten kautta. Tämän ansiosta pohjoismaisten kielten kaunokirjallinen pääoma on vahvistunut ja samalla jännityskirjallisuuden arvostus on noussut. Näin ollen siitä on kehittynyt, kiitos lukijoiden suosion ja markkina-arvoon perustuvan taloudellisen voiman, varteenotettava kaunokirjallinen genre. Kansainvälinen arvostus on saattanut vaikuttaa genren suosioon myös Suomessa.

Omat tulokseni voimasuhteiden muutoksesta ovat samansuuntaisia kuin Migozzin (2021) artikkelissa, joka käsitteli jännityskirjallisuuden julkaisukehitystä Ranskassa. Migozzi (2021) ehdottaa tulostensa perusteella, että 2005 olisi ollut käännekohta, jolloin eurooppalainen tuotanto ohitti angloamerikkalaisen ranskalaisella käännöskentällä. 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle sijoittuvat ruotsalaisten Stieg Larssonin Millenium-trilogia ja Jens Lapiduksen Stockholm-noiriksi nimetty teossarja, joiden menestys voi selittää pohjoismaisen jännityskirjallisuuden suosion yhtäkkistä kasvua (Ruohonen 2018).

Peilattuna Suomen julkaisukenttään, kuvassa 5.2b) näkyy Suomen julkaisujen osalta samanlaista kehitystä 2000-luvun alun jälkeen: englannin käännösten osuus on laskenut ja pohjoismaisten puolestaan noussut. Suurimpana erona on, että Ranskassa angloamerikkalaisen ja pohjoismaisen ryhmittymän lisäksi myös italialaista ja espanjalaista käännöskirjallisuutta on Migozzin mukaan genren osalta paljon, mikä saattaa selittyä maiden kulttuurisella ja maantieteellisellä läheisyydellä. Toinen ero on, että Migozzin (2021) ranskalainen perspektiivi esittää Casanovan mallin mukaisesti, että ranskalaisilla kirjamarkkinoilla on ollut keskeinen rooli myös jännityskirjallisuuden eurooppalaistumiseen ja arvostuksen nousuun, mutta Kirjasammon aineiston valossa Ranskan välillinen vaikutus Suomen kirjamarkkinoihin näyttää epätodennäköiseltä.

Keskus-periferia-mallia Suomen modernismiin soveltanut Jyrki Nummi (2012) huomauttaa, että periferia ei ole yksi yhtenäinen alue ja eri puolille periferiaa voi nousta alakeskuksia, jotka muokkaavat keskuksessa syntyneitä ilmiöitä, välittävät niitä omaan lähipiiriinsä ja sitä kautta takaisin kirjallisiin keskuksiin.

Omien kvantitatiivisten tulosteni tukemana tästä voisi vetää johtopäätöksen, että kansainväliseen kirjalliseen tilaan on kehittynyt oma osakesukuksensa pohjoismaiselle uudistuneelle noir-kirjallisuudelle, mistä käsin lajinsisäiset vaikutteet leviävät takaisin muualle maailmaan. Maantieteellisestä näkökulmasta olisi myös luonnollista, että vaikutteet liikkuvat helpommin rajojen yli pohjoismaisessa periferiassa mahdollistaen yhtenäisen lajikehityksen. Koska Suomi on yksi pohjoismaista, ei tuloksien perusteella voi sanoa, onko kotimainen jännityskirjallisuuden kasvu osasyynä genren kasvuun maailmalla vai seurausta kehityksestä muista pohjoismaista. Voi olla, että paikallisena ilmiönä ja suomalaisten suosimana genrenä (Huhtala 2013) jännityskirjallisuus olisi täällä suosittua joka tapauksessa.

Myös kirjallisen tilan poliittisen luonteen voi ajatella heijastuvan jännityskirjallisuuden kehitykseen, sillä erityisesti rikoskirjallisuuden määrä on kasvanut samaan aikaan kun pohjoismaisten hyvinvointivaltio on ajautunut vaikeuksiin ja globaalit uhkakuvat ovat alkaneet varjostaa (Nesting 2011). Kehitys kertoo siitä, että viihdyttävyydensä lisäksi genrellä nähdään olevan myös muunlaista arvoa.

Kun tarkastelee kirjailijakunnan sukupuolijakaumaa (kuvaaja d), huumorikirjallisuus vaikuttaa tyypillisesti olevan vahvasti miespainotteista, kun taas romanttinen kirjallisuus on naiskirjailijoiden hallitsemaa. Vuosien myötä niin suomalaisesta kuin suomennetusta jännityskirjallisuudesta on puolestaan kehittynyt sukupuolijakaumaltaan kolmesta tarkastellusta viihteen lajista tasaisimmin jakautunut. Kaikissa kolmessa viihteen lajissa suomenkielisen ja suomennetun tuotannon kirjailijakunnan keskimääräinen sukupuolijakauma on kehittynyt hyvin samansuuntaisesti, mikä viittaa siihen, että kirjailijoiden – ja heijastettuna myös lukijoiden – kiinnostus näitä lajeja kohtaan on alkukieleen katsomatta sukupuolittunutta.

Kaiken kaikkiaan viihhteellisen kirjallisuuden tarkastelu muistuttaa, että kirjallista tilaa ei voi kuvata yksiselitteisesti yhdenlaisilla voimasuhteilla. Verrattuna luvun 4 kokonaiskuvaan, genrekirjallisuus on kirjailijakunnaltaan ja siten oletettavasti myös lukijakunnaltaan jakautunutta. Jo käsitteenä viihde viittaa siihen, että lajin kaunokirjallisuuden on tarkoitus viihdyttää, ei nousta osaksi maailmankirjallisuuden kaanonin. Toisaalta niin Niemi (2007) kuin Mero (2017) muistuttavat, että viihdekirjallisuus on vuosien saatossa muuttunut, genererajoja rikkoen. Mero (2017) huomauttaa, että romanttinen viihdekirjallisuus sekoittuu Suomessa muihin genreihin, kuten historialliseen fiktion, jännityskirjallisuuteen tai fantasiakirjallisuuteen. Tämän takia romanttisen, jännitys- ja huumorikirjallisuuden tiukka erottaminen toisistaan ei välttämättä anna totuudenmukaista kuvaa tilanteesta. Kaikki tässä käsitellyt viihdegenret ovat sisäisesti rikkaita ja rikkovat stereotyyppisiä oletuksia, mutta sen tarkempi analyysi vaatisi lähempää sisällöllistä tutkimista. Valitsemani annotaatiot ovat myös tulkinnallisesti laajoja, ja voi olla, että tarkastelemieni vuosikymmenten aikana perusteet merkitä teos esimerkiksi rakkausromaaniksi on muuttunut.

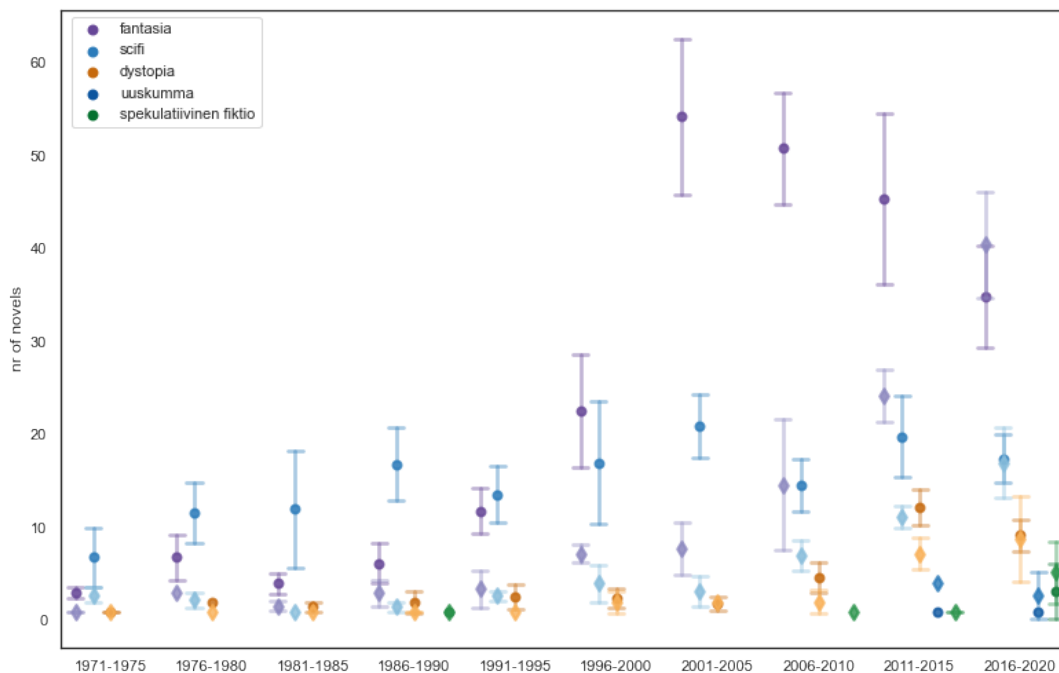
5.2 Tieteis- ja fantasiakirjallisuuden rantautuminen Suomeen

Toisenlaisen genrenäkökulman Morettin (2007) ajatukseen kirjallisen tilan paikasta toiseen virtaavista aalloista sekä yllirajaisista genreistä tarjoavat tieteis- ja fantasiakirjallisuus, jotka ainakin genrejen nykyisten määritelmien mukaan ovat Suomessa varsin nuoria tulokkaita (2007). Siksi niiden rantautuminen Suomeen näkyy edellä käsittelemääni viihhteellistä kirjallisuutta selvemmin dynaamisina aaltokuvioina. Kokonaispiirteissään fantasian ja tieteiskirjallisuuden määrällinen kehitys on linjassa Vesa Sisätön (2007) ja Erja Harjun (2016) katsauksien kanssa, mikä itsessään on positiivinen tulos Kirjasammon annotaatioiden paikkansapitävyydestä.

Fantasiakirjallisuus, joka on merkitty kuvaan 5.3 violetilla, on havainnollinen esimerkki siitä, kuinka uusi genre kulkeutuu käännosten kautta kirjallisen tilan paikasta toiseen. Sen julkaisumäärissä voi nähdä huomattavaa kasvua viimeisen 20–30 vuoden ajalta. Kun tarkastelin julkaistujen teosten listaa

5 Ylirajaiset kirjallisuudenlajit

Kirjasammon datasta tarkemmin, osoittautui, että fantasian alkuaikoja leimaavat klassikkokäännökset. 1970-luvulla käännettyjen teoksien joukossa on muun muassa J. R. Tolkienin *Taru Sormusten Herrasta*, C. S. Lewisin *Narnia*-sarja sekä Ursula K. Le Guinin *Maameren tarinat*. Näiden voi ajatella aloittaneen genren kansainvälisen muotoutumisen, jonka kehittymistä ja vastaanottoa Suomessa tarkastelee myös Harju (2016).

Kuva 5.3: Fantasia- ja tieteiskirjallisuuden julkaisumäärien kehitys. Käännösjulkaisujen viiden vuoden keskiarvoja (pallot) ja keskihajontaa kuvaavat tummemmansävyiset kuviot, ja suomenkielinen tuotanto (keskiarvoa merkitsemässä vinoneliöt) on merkitty vaaleammilla sävyillä.

Huomattavampi kasvu fantasiakirjallisuuden määrässä alkaa kuitenkin vasta myöhemmin, 1990-luvun jälkipuoliskolla. Ajallisesti tämä sijoittuu Harry Potter -sarjan ensimmäisten osien suomennoksiin. Sisättö (2007: 502) sanoo Harry Pottereiden aloittaneen huuman, joka herätti kustantajat etsimään myyvää fantasiaa, erityisesti lapsille ja nuorille. Myös Harju (2016: 4–6) toteaa fantastisen kirjallisuuden suosion kasvaneen Harry Potterin vanavedessä niin Suomessa kuin maailmalla. Harry Potterin alkusysäys näkyy selkeästi Kirjasammon aineistossa, jolloin erityisesti suomennoskirjallisuuden julkaisumäärä kasvoi.

Viimeisen tarkasteltavan viisivuotisjakson aikana suomenkielisen fantasian määrä on Kirjasammon annotaatioiden perusteella ylittänyt käännösten määrän (202 suomeksi kirjoitettua / 174 käännettä teosta). Kotimainen kirjallinen tila on siis muuttunut ulkoisen virtauksen vaikutuksesta.

Tieteiskirjallisuuden juuret ovat fantasiaa kauempana historiassa (ks. Harju 2016: 6–7), ja genren suomennostuotanto on Kirjasammon annotointien perusteella pitkään vaihdellut muutaman kymmenen teoksen paikkeilla. Fantasiakirjallisuuden tavoin suomenkielisen tuotannon määrä on kuitenkin 2000-luvun puolella lähtenyt kasvuun ja saavuttanut lopulta suomennetun tuotannon määrän.

Kuten Harju (2016: 9–10) toteaa, fantasia- ja tieteiskirjallisuus ovat määritelmiltään pakenevia ja sekoittuvat nykyään toisiinsa. Tästä esimerkkinä nostin dystopian tieteiskirjallisuuden alalajina erikseen kuvaajaan 5.3 esille, sillä epätoivottujen tulevaisuudenkuvien kirjoittaminen on Saija Isomaan ja Toni Lahtisen (2017) mukaan ollut viime vuosina merkittävä ilmiö kotimaisen kirjallisuuden kentällä.

Isomaa ja Lahtinen (2017) mainitsevat dystopian alalajeista muun muassa klassisen yhteiskuntakriittisen dystopian, nuortendystopian, apokalypsin ja ekodystopian. Voisikin sanoa, että Morettin (2007) puumetaforan mukaisesti dystopia haarautuu jatkuvasti ja omaksuu uudessa kulttuurikontekstissa paikallisia elementtejä. Pohjoinen sijainti sekä luonnon merkitys luovat kotoperäiselle dystopialle oman leimansa (Isomaa & Lahtinen 2017). Siksi ilmasto- ja ekodystopiaa voisi pitää esimerkkinä siitä, että kansainvälisestä keskuksesta lähtenyt genre – dystopia – on saanut periferiassa omanlaisiaan piirteitä ja muotoutunut omaksi alalajikseen.

On merkillepantavaa, etteivät nämä alalajit Kirjasammon annotaatioissa näy. Hauilla ”ekodystopia” tai ”ilmastofiktio” ei löydy yhtäkään osumaa. Mielestäni tämä kertoo siitä, että genren synnyn ja suosion kansainvälisen sekä kansallisen aallon lisäksi Kirjasammon aineistossa näkyy vielä suuremmalla viipeellä alkava annotaatioiden aalto. Tieteis- ja fantasiakirjallisuus on vasta viimeisten vuosikymmenien aikana alkanut näkyä kirjallisuudentutkimuksen puolella, ja ilmastofiktio saama akateeminen huomio on sitäkin nuorempaa (Isomaa & Lahtinen 2017). Tästä syystä niihin kuuluvia kirjoja ei luultavasti annotoinneissakaan ole osattu tunnistaa omiksi genreikseen.

Siinä missä kvantitatiivinen näkökulma paljastaa suuren linjan kehityskulkuja, se siis myös piilottaa pienempiä muutoksia ja teosten sisäistä muuntelua. Havainnosta herää myös kysymys siitä, milloin genren eri haarat voi erottaa omiksi lajeikseen.

Tämän johdosta tieteis- ja fantasiakirjallisuus ovat hyvä esimerkki genrejen ylijärjestyksestä. Harju (2016: 4) toteaa, että tieteiskirjallisuutta pidetään usein paradoksaalisesti fantasiakirjallisuuden alalajina, vaikka se on lajityyppinä fantasiakirjallisuutta vanhempi.

Päällekkäisyydestä kertovat myös annotaatiot. Emmi Itärannan *Teemestarin kirja* (2012) on annotoitu dystopia- ja tieteiskirjallisuudeksi kun taas saman kirjailijan toinen romaani *Kudottujen kujien kaupunki* on annotoitu fantasiakirjallisuudeksi ja uusikumaksi.

Spekulatiivinen fiktio ja uusikuma modernin tieteiskirjallisuuden ja fantasian sekoituksina ovat esimerkkejä Kirjasammossa näkymättömistä, määritelmiä pakenevista genreistä. Vaikka käsite spekulatiivinen fiktio on ollut käytössä 2000-luvun alkupuolelta lähtien (2017), on vasta muutama teos aivan viime vuosina annotoitu sen mukaan, kuten kuva 5.3 näyttää. Samoin uusikumman, joka Korpuan (2017) mukaan pohtii fantasian, tieteisfiktion, kauhun tai muun kummallisen kautta todellisuuden rajoja, annotaatioita on vain muutama.

Näiden genrejen kohdalta olisikin mielenkiintoista toistaa tutkimus esimerkiksi kymmenen vuoden päästä ja tutkia, miten annotaatiot ovat kehittyneet. Vasta aikaperspektiivi näyttää, mitkä genret voittavat kirjallisuuden evolutiivisessa kilpailussa.

Modernin tieteiskirjallisuuden kotimaisia kärkinimiä Emmi Itärantaa ja Hannu Rajaniemeä voidaan käyttää myös esimerkkeinä siitä, kuinka valtakieli englannilla kirjoittaminen voi mahdollistaa suoran pääsyn kansainvälisille markkinoille. Rajaniemen julkaisukieli on englanti ja Itärannan *Teemestarin kirja* julkaistiin rinnakkaisjulkaisuna englanniksi, ja suunnattiin siten suomalaisen lukijakunnan sijaan kansainvälisille markkinoille jo alun perin (Korpua 2017). Heidän teoksiaan on siten vaikea lokeroida vain suomalaiseksi kirjallisuudeksi kielen perusteella. Ne ovat syntyneet maailmankansalaisiksi. Samaan tapaan lapsille suunnattua *Kepler62*-sarjaa on vaikea sijoittaa, sillä sarjan ovat kirjoittaneet yhteistyössä suomalainen Timo Parvela ja norjalainen Bjørn Sortland².

Kotimaisten nimien menestys toimii myös esimerkkinä siitä, kuinka vaikutus voi virrata periferiasta kohti kansainvälisiä kaunokirjallisia keskuksia. Kuten jo jännityskirjallisuuden nordic noir -ilmiön yhteydessä nousi esiin, Itärannan edustama pohjoismainen ilmastofiktio, jonka aikoinaan osaksi suomalaista kirjallisuutta toi Risto Isomäki (ks. Lahtinen 2017) on alkanut kiinnostaa maailmalla. Suuntaus on myös tiukasti sidottu yhteiskuntaan ja nykyajan ekologisiin kriiseihin, jotka ovat nekin transnationaalisia ilmiöitä ja haastavat mielikuvia kansallisten valtioiden pysyvyydestä (Lahtinen 2017: 78–79).

Tieteis- ja fantasiakirjallisuuden määrällinen kasvu Kirjasammon tilastoissa saattaa siis pikemminkin heijastella postmodernin kirjallisuuden monimuotoistumista ja kehittymistä uusiin suuntiin eikä pelkästään kahden, klassisen tieteis- ja fantasiakirjallisuuden raameihin istuvan lajityypin suosion kasvua.

Esimerkit osoittavat, ettei annotointien voi olettaa olevan yksioikoisia, ja niiden perusteella tehdyt kvantitatiiviset havainnot luovat vain suuntaa antavia kehyksiä kirjallisuuden kehittymiselle ja lajien muotoutumiselle.

Voisi myös sanoa, että moderni spekulatiivinen fiktio alalajeineen muodostaa kirjalliseen tilaan oman osasynteesinsä, joka sijoittuu lähtökohtaisesti kansallisten tilojen ja perinteisten lajirajausten ulkopuolelle. Kauno-ontologiassa ”spekulatiivinen fiktio” ei käsitteenä ole hierarkkisesti yhdistetty kumpaankaan genreen, vaan sen yläkäsite on suoraan ”fiktio”³. Hierarkian puuttuminen voi osin selittää annotointien vähäistä määrää ja toisaalta on jo itsessään todiste siitä, kuinka hankalaa genrejen yksiselitteinen kategorisoiminen ja hierarkia on.

Tulokset vahvistavat Isomaan (2017) väittämää hajanaisesta periferiasta, johon voi muotoutua paikallisia keskuksia sekä ajatusta siitä, että keskus-periferia-mallia tulisi laajentaa periferian lajiteorialla, joka ottaisi huomioon näiden pienten keskuksien erityispiirteet.

Omassa työssäni yleisten linjojen alle hautautuvien elementtien lähempi tarkastelu on auttanut edelleen hahmottamaan kokonaiskuvaa ja kirjallisuuden virtausten eriäviä suuntia. Se muistuttaa, että ilman teoksien tarkempaa tutkimista kvantitatiivinen analyysi jää sisällöltään ohueksi.

²<https://timoparvela.fi/tuotanto/kirjat/kepler-52-project/>

³<https://finto.fi/yso/fi/page/p27925>

6 Kustantajien rooli

Kustantajia nimitetään joskus kirjamaailman portinvartijoiksi (Makkonen 2004), ja sen takia ne vaikuttavat kirjallisuuden monimuotoisuuden kehittymiseen. Sen lisäksi, että kustantajat säätelevät, millaista kirjallisuutta julkaistaan, ovat ne ryhmänä myös itsessään monimuotoisuuden osatekijä. Mitä suurempi joukko julkaisijoita ryhmässä on mukana, sitä todennäköisemmin heidän joukkoonsa mahtuu erilaisia taustoja ja julkaisuperiaatteita.

Kaunokirjallisten ja taloudellisten tavoitteiden saralla kustantajat ovat kilpailuasemassa keskenään, mikä ajaa julkaisupäätöksiä eri suuntiin ja muokkaa Suomen kaunokirjallista kenttää. Esimerkiksi H. K. Riikonen (2013) nostaa esiin, kuinka pienkustantamoiden määrän kasvu on mahdollistanut suomennoskentän laajenemisen. Siksi tässä luvussa keskitynkin ensimmäiseksi analysoimaan kustantajien itsensä monimuotoisuutta ja toiseksi kvantitatiivisen näkökulman avulla valottamaan, miten nämä erilaiset toimijat vaikuttavat kirjallisuuden yllirajaistumiseen.

6.1 Kustantajien kasvava ryhmä

Kokonaisuudessaan Kirjasammon datasta löytyy hakemani ajanjakson romaanijulkaisuille 921 eri kustantajatietuetta, joista 424 on merkitty vain yhden teoksen julkaisijaksi. Kun kustantamoiden jakaumaa vertailee suomenkielisen ja suomennoskirjallisuuden osalta, tulee esille mielenkiintoisia eroavuuksia. Eri kustantajia löytyy suomenkieliselle romaanikirjallisuudelle 777 kun taas käänöskirjallisuudelle vain 323. Yhden kustantamonimikkeen keskiarvoinen julkaistujen romaanien lukumäärä on suomenkielisille 20,7 ja suomennetuille romaaneille 54. Vastaavat mediaanit ovat 1 ja 3, mikä kielii siitä, että molempien ja erityisesti suomenkielisen kirjallisuuden osalta alalla on paljon pieniä toimijoita, joille kustantaminen ei ole pääasiallinen tulonlähde.

Kustantajatietojen perusteella kaunokirjallisuuden kenttä Suomessa näyttää siis jakautuneen hyvin erikokoisiin toimijoihin ja osoittaa, että kustantajan määritelmä on häilyvä. Voisi myös ajatella, että julkaisijat arvottavat taloudellisia, kulttuurisia ja poliittisia kannustimia hyvin eri tavalla riippuen siitä, onko tarkoituksena julkaista yksi teos vai tuleeko kustannustoiminnan kannattaa päivätyönä.

Suurimmat kustantamot Kirjasammosta löytyneiden romaanien perusteella on listattu taulukkoon 6.1, josta näkyy, että samat nimet dominoivat kenttää sekä suomenkielisen että käänöskirjallisuuden osalta. Ainakaan suuret kustantamot eivät siis profiloidu vahvasti joko suomenkielisen tai suomennetun kirjallisuuden julkaisijaksi. Lisäksi taulukko paljastaa, että omakustannetta kohdellaan Kirjasammon annotoinneissa omana kustantanimikkeenään, mikä entisestään kasvattaa pienten toimijoiden määrää, sillä merkintää ei luonnollisesti voi laskea yhdeksi kustantajaksi.

6 Kustantajien rooli

Taulukko 6.1: Suurimmat 10 kustantajaa suomenkieliselle (vas.) ja suomennetulle (oik.) romaani kirjallisuudelle tutkitun 50 vuoden ajalta.

Kustantaja	Teoksia	Kustantaja	Teoksia
WSOY	1946	WSOY	3032
Otava	1810	Otava	2619
Tammi	1550	Tammi	2037
Omakustanne	1039	Gummerus	1623
Karisto	984	Karisto	1212
BoD - Books on Demand	935	Like	628
Gummerus Kustannus	771	Kustannus-Mäkelä	434
Myllylahti	461	Stabenfeldt	355
Mediapinta	313	Book Studio	313
Kustannus-Mäkelä	273	HarperCollins Nordic	293

Suomenkielisten romaanien kymmenen suurimman kustantamon joukkoon lukeutuvat myös BoD - Books on Demand sekä Mediapinta Oy, jotka tarjoavat mahdollisuutta omakustanteisiin (*on Demand* n.d., *Oy* n.d.). Varsinaisten kustantamojen osalta kärki vaikuttaa molempien kategorioiden osalta samanlaiselta, ja romaanien tuotanto on viiden suuren kustantamon – WSOY:n, Otavan, Tammen, Kariston ja Gummeruksen hallitsemaa. Näistä Otava ja Karisto sekä käännöslistalla mainittu Like kuuluvat samaan konserniin, ja Tammi puolestaan on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä WSOY:n kanssa¹. Samoin Gummerus osti jännityskirjallisuuteen erikoistuneen Book Studion vuonna 2001 (*Hellman 2001*).

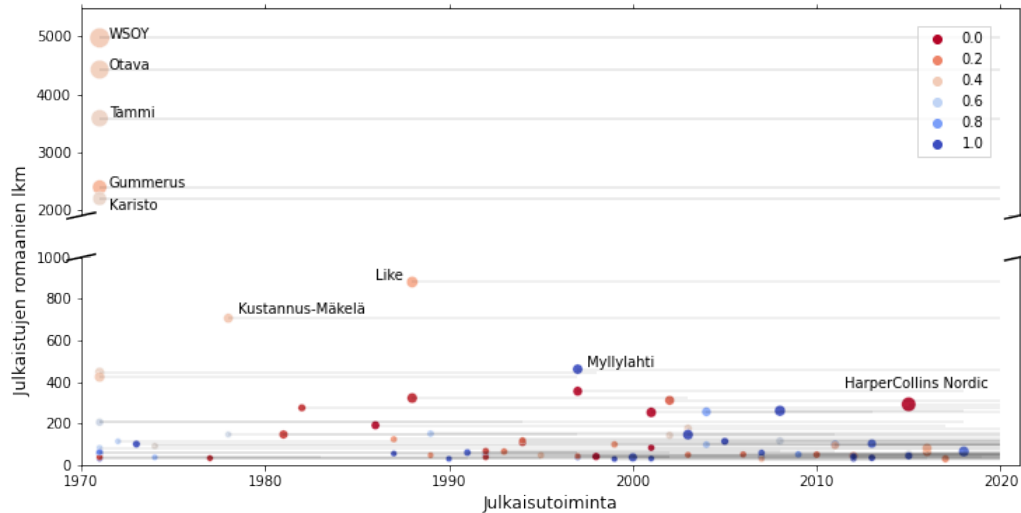
Määrällisesti kaikkien suurten kustantamojen julkaisuissa on enemmän käännösteoksia, mikä tekee omakustanteiden vaikutuksesta suomenkieliseen tarjontaan vielä merkittävämmän. Omakustanteiden kasvava osuus haastaakin näkemyksen kustantajista suomenkielisen kaunokirjallisuuden portinvartijana, vaikka toisaalta julkaisumäärät eivät kerro siitä, kuinka luettuja omakustanteet ovat tai kuinka suuria painoksia niistä tehdään.

Jotta analyysi rajautuisi varsinaisiin kustantajiin, asetin kustantajakohtaisen julkaisumäärän alarajaksi 30 teosta ja 20 eri kirjailijaa ja suodatin pois edellä mainitut omakustannusnimikkeet. Pienet kustantamot olen määritellyt kustantajina, jotka ovat koko aikavälillä kustantaneet 30–400 romaania ja keskisuuret 400-1000 teoksen kustantajina. Tätä enemmän kustantaneiden suurten kustantamojen kategoriaan lukeutuivat suuruusjärjestyksessä WSOY, Otava, Tammi, Gummerus ja Karisto. Keskisuuria kustantajia oli yhtä lailla viisi: Like, Kustannus-Mäkelä, Myllylahti, Kirjayhtymä ja Weilin + Göös². Määrittely on väljä, mutta koska myös aikaperiodi on pitkä ja laskelmani jättävät huomiotta muut kuin romaanijulkaisut, on kategorisointiin kokonaisuudessaan suhtauduttava vain suuntaa antavana.

Kuva 6.1 näyttää kustannuskentän toimijoiden määrällisen kehittymisen ja osoittaa, että aktiivisten toimijoiden puolesta kenttä on laajentunut koko ajanjakson ajan. Kirjasammon tietokannassa

¹Tieto perustuu Otavan (<https://otava.fi/kustantamo/>) ja WSOY:n (<https://www.wsoy.fi/kustantamo>) sivustojen kustantajalistoihin. Haettu 23.1.2023.

²Tosin Weilin + Göös oli osa Werner Söderström -konsernia ja sen tuotanto siirtyi vuoden 2011 jälkeen kokonaan WSOY:n nimikkeen alaiseksi (*Weilin+Göös hiipumassa kokonaan WSOY:n huomaan 2011*).

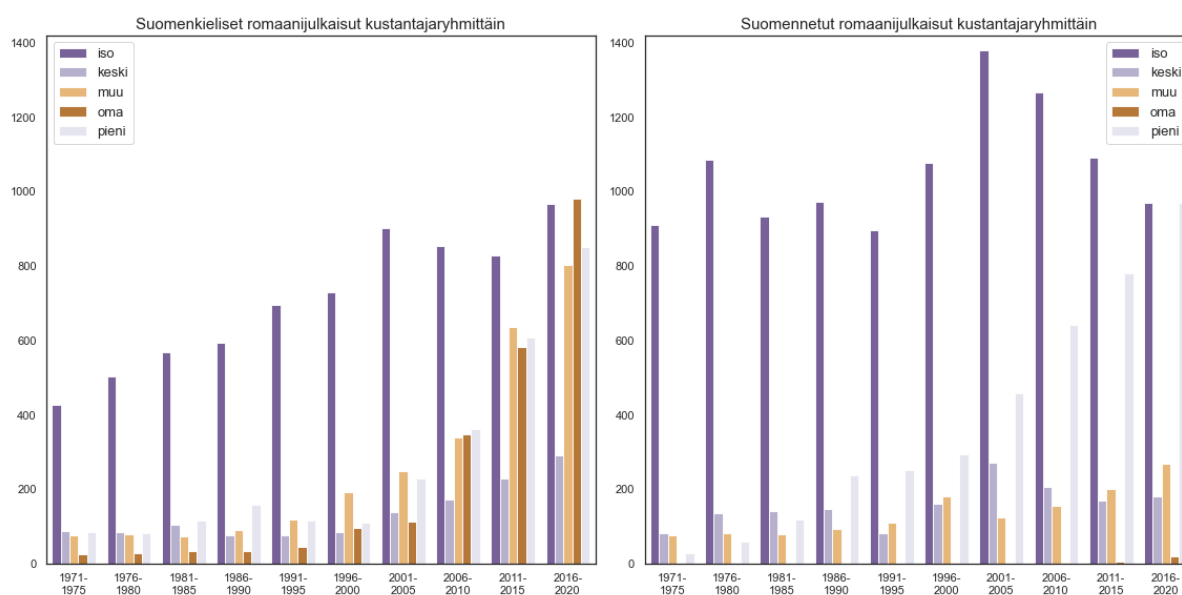
Kuva 6.1: Kustantajien määrän kehitys. Piste merkitsee vuotta, jolloin hakemastani aineistosta löytyy ensimmäinen kustantajan julkaisema romaani tutkimallani aikaperiodilla. Pistteestä lähtevä viiva jatkuu siihen vuoteen asti, jolloin kustantajan viimeisin romaani on julkaistu ja kuvaa siis aktiivista toimintakautta. Väri kuvaa suomenoskirjallisuuden osuutta. Mitä sinisempi piste on, sitä suurempi osa julkaisuista on alkukieleltään suomenkielisiä, ja punaisuus puolestaan viestii käännosten suuresta määrästä. Pisteen koko on suhteellinen keskiarvoiseen julkaisumäärään vuotta kohden. Kuvaajassa ovat mukana kaikki määritelmäni mukaiset varsinaiset kustantajat.

1970-luvulla kustantajia on ollut 23 ja 2010-luvulla 67. Kustantajien määrä näyttää kasvavan erityisesti 1990-luvun jälkeen, mikä on linjassa aiempien havaintojen kanssa (Häggman 2013). Kentän monipuolistuminen näyttää jatkuneen aivan viime vuosiin saakka. Kuvassa kustantajien aktiivista toimintakautta tutkitun periodin aikana kuvaavat viivat viestivät siitä, että harva kustantaja on lopettanut toimintansa. Suurimmilla kustantajilla vaikuttaakin olevan niin iän kuin julkaisumäärän puolesta vankka ja vakiintunut asema kustannuskentällä.

Kustannusalaan käsittelevä Kai Häggmann (2013) huomauttaa, että kustannustoimintaa ohjailevat taloudelliset voimat ovat on kytköksissä globalisaatioon ja digitalisaatioon. Tästä näkökulmasta kustantajat tuovat ylijärjestyksen uudenlaisen perspektiivin, sillä esimerkiksi HarperCollins Nordic ja Stabenfeldt julkaisevat Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa ja Suomessa (HarperCollins Nordic, Stabenfeldt n.d.). HarperCollins Nordic kertoo julkaisevansa erityisesti dekkareita ja trillereitä, ja on siten kytköksissä edellisessä luvussa käsiteltyyn ilmiöön pohjoismaisesta jännityskirjallisuudesta. Myös koko Werner Söderström Osakeyhtiö on ruotsalaisen Bonnierin omistama (WSOY 2018). Pohjoismaisten konglomeraattien tulo Suomen julkaisukentälle voi osaltaan selittää luvussa 4 havaittua pohjoismaisten kielten osuuden kasvua.

Kuva 6.2 havainnollistaa, kuinka pienkustantajat ja omakustanteet ovat kasvaneet haastamaan viiden suuren kustantamon dominoivaa asemaa, ja ne yltyvät jo lähes suurien kustantajien kustannusmäärän rinnalle. Kaikista romaanijulkaisuista suuren viisikon suhteellisen osuuden muutos 1990-luvun vuosien osuudesta (KA = 0.64, KH = 0.03) 2010-lukuun verrattuna (KA = 0.34; KH = 0.06) on tilastollisesti merkitsevä, $t(18)=14.99$, $p < .001$. Tulos tukee sitä, että kustannuskenttä on

6 Kustantajien rooli

Kuva 6.2: Kustantajaryhmien kehitys.

monipuolistunut ja taloudellisessa kilpailussa voimasuhteet ovat muuttuneet viime vuosikymmeninä.

Tulos vahvistaa Häggmanin (2013) mainitsemaa pienkustantamoiden merkitystä julkaisukentän dynamiikkaan 1990-luvun jälkeen. Suomenkielisten romaanien julkaisumäärien perusteella omakustanteet ovat muuttaneet dynamiikkaa yhtä paljon, vaikka kategoria ei vielä ole saanut laajaa akateemista huomiota. Kuva 6.2 viittaa siihen, että omakustanteiden merkitys on suuri erityisesti alkukieleltään suomenkielisessä kirjallisuudessa. Niiden osuus suomennetuista julkaisuista taas on lähes olematon.

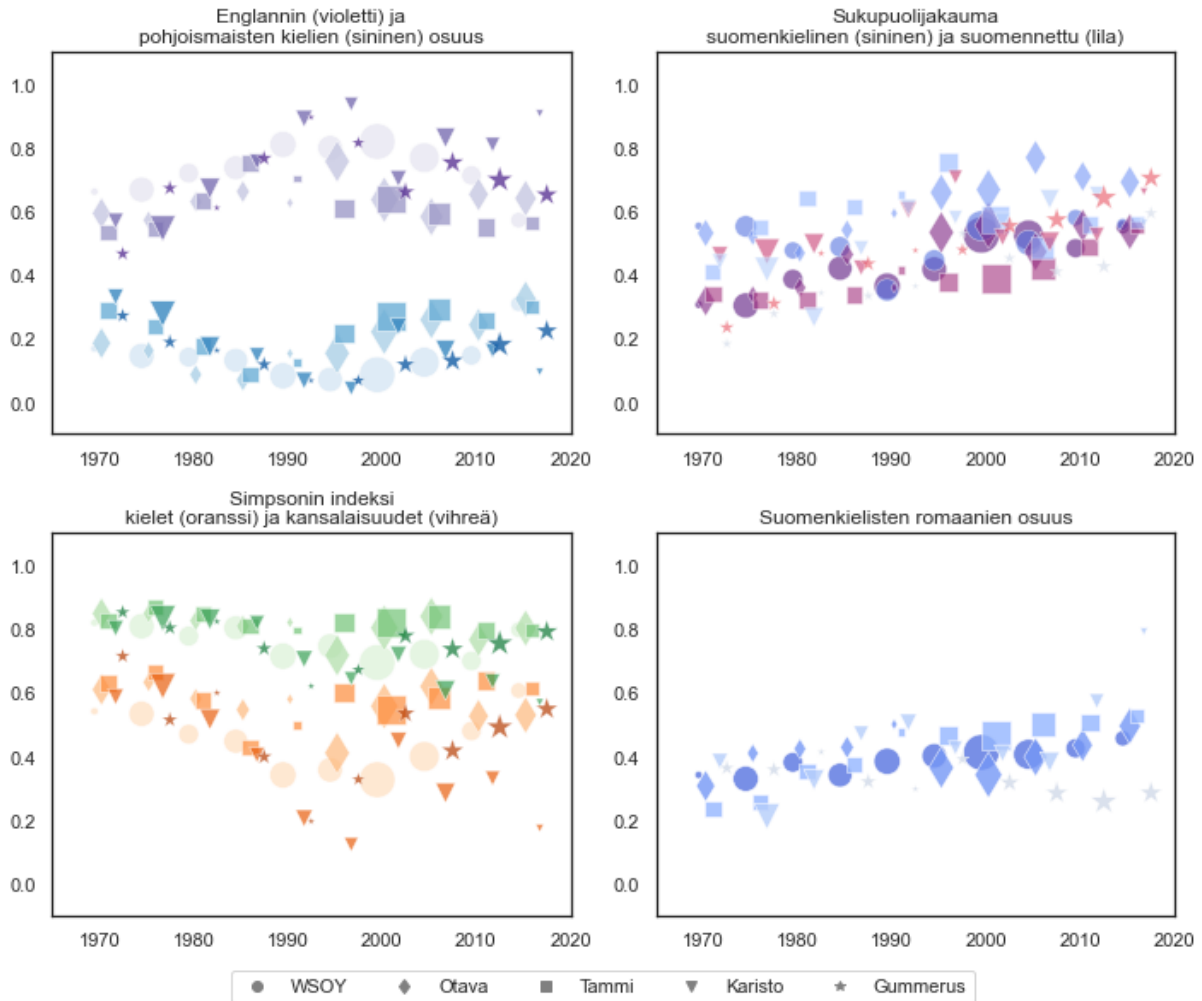
Toisaalta on luonnollista, että tekijänoikeussuojan ja -maksujen takana olevia alkuperäisteoksia käännetään harvemmin omakustanteisesti, ellei kirjailija siihen itse ryhdy, eikä omakustanteiden analysointi käännosteoksien yhteydessä siis välttämättä ole kovin mielekäästä. Omakustanteiden kasvava osuus tuo kuitenkin uuden tulkintakulman luvun 4 tulokseen suomenkielisten alkuteosten kasvaneesta määrästä. Nyt kasvu selittyy myös omakustanteiden mahdollistaman alemman julkaisukynnyksen eikä pelkästään lukijakunnan kiinnostuksen johdosta.

6.2 Pienet vastaan suuret – kustantajaprofilien monimuotoisuus

Kustantajien määrällisen kehityksen lisäksi toimijoiden julkaisuprofilien monimuotoisuus on kasvanut. Se näkyy erityisesti, kun vertailee suuria ja pieniä kustantajia. Kuva 6.3 osoittaa, että viisi suurinta kustantajaa ovat profiileiltaan samankaltaisia, ja niiden julkaisemien romaanien monimuotoisuuden kehitys on määrittelemisensä mittareissa kehittynyt melko yhdenmukaisella tavalla. Suomenkielisten teoksien osuuden perusteella joukosta erottuu Gummerus, joka on 2010-luvulla muita vahvemmin keskittynyt käänöskirjallisuuteen.

Käänöskirjallisuuden osalta Karisto näyttää painottavan muita enemmän angloamerikkalaista kirjallisuutta, mikä näkyy myös muita alhaisemmissa Simpsonin indekseissä, kun taas Tammi yltää

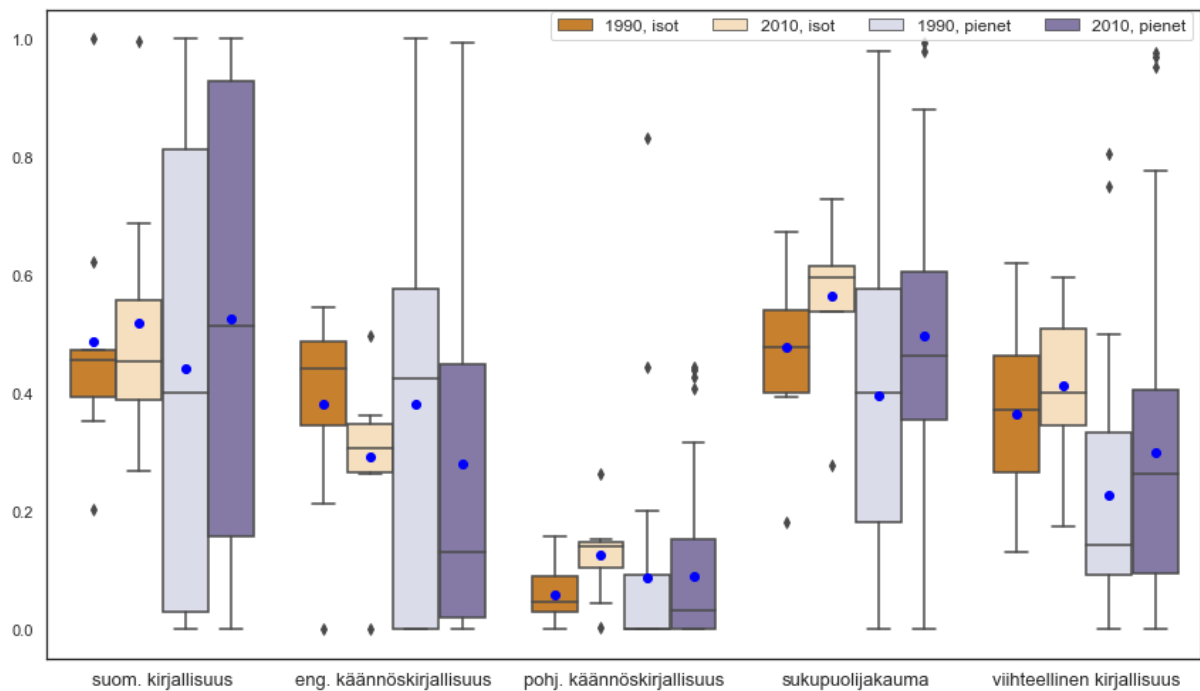
tutkittavan periodin loppupuolella muita kustantajia suurempiin diversiteetti-indeksiin arvoihin, ja sen julkaisemasta suomennetuista romaaneista hieman pienempi osa käännetään englannista. Tammi on perinteisesti tunnettu laadukasta käännöskirjallisuutta sisältävästä Keltainen kirjasto -sarjasta (Gustafsson 2014), ja kvantitatiiviset tulokset tukevat kustantamon roolia monimuotoisen käännöskirjallisuuden edistäjänä. Vasta 2010-luvun puolella muut kustantajat ovat esimerkiksi kielidiversiteetin suhteen kirineet Tammea.

Kuva 6.3: Viiden suurimman kustantajan romaanien monimuotoisuuden kehitys. Kuvion koko kuvaa viittellisesti julkaisumäärää.

Toimijoiden määrällisestä kasvusta huolimatta pienten kustantamoiden diversiteettiä kasvattava vaikutus ei ole yksiselitteistä. Yhteensä luokitukseni mukaiset pienkustantamot ovat julkaisseet kirjailijoita 70 eri kansalaisuudesta, kun taas suurilla ja keskikokoisilla vastaava luku on 103. Vastaavasti eri käännöskieliä on pienkustantamojen julkaisuissa 29 ja suurten- sekä keskisuurten joukossa 50. Suurilla kustantajilla on siis näin mitattuna jopa monimuotoisempi tarjonta pieniin verrattuina, mikä on ristiriidassa Sapiron (2014) tulosten kanssa. Myös määrällisesti käännösjulkaisujen tulokset osoittavat eri suuntaan, sillä Sapiron tutkimuksessa Ranskan ja Yhdysvaltojen kustantajakentällä käännöstuotanto oli pääosin siirtynyt suurilta kustantamoilta pienten, voittoa tavoittelemattomien kustantamoiden varaan.

6 Kustantajien rooli

Kuva 6.4: Suuret ja keskikokoisten kustantamojen vertailu pieniin. Järjestyksessä vasemmalta oikealle palkit kuvaavat suomenkielisen, englannista ja pohjoismaisista kielistä käännetyt, viihteellisen genrekirjallisuuden osuus sekä sukupuolijakauman (0 = kaikki miespuolisia, 1 = kaikki naispuolisia) kustantajakohteisesti laskettua arvoa 1990- ja 2010-luvuilla. Laatikon viiva kuvaa mediaania ja sininen pallo keskiarvoa.

Jos vertailee suurien ja keskisuurien kustantajien keskiarvoisia lukuja pienkustantamoiden keskiarvoihin, voi niiden kehityksessä havaita yhteneväisyyksiä 1990-luvun ja 2010-luvun välillä (kuva 6.4). Molemmissa ryhmissä sinisellä pisteellä merkitty keskiarvo on samankaltainen ja kehittynyt samansuuntaisesti.

Toisaalta erilaisia painotuksia mahtuu pienten kustantajien joukkoon paljon enemmän. Esimerkiksi suomenkielisten julkaisujen osuus kaikista julkaisusta on molemmissa ryhmissä keskimäärin samansuuruinen, mutta keskiarvon taakse mahtuu monenlaisia yksittäisiä julkaisijoita. Kuvaajassa laatikko sisältää molemmissa ryhmissä puolet havainnoista, ja sen laajuus viestii pienkustantajien kohdalla siitä, että joukossa on monia erilaisia profileja, kun taas suurien ja keskikokoisten kustantamoiden profiilit ovat verrattain samankaltaisia.

Kuva 6.4 osoittaa siis, että pienemmät kustantamot ovat julkaisuvalintojensa perusteella huomattavan hajanainen ryhmä. Häggmann (2013: 183) toteaa, että kun pienkustantamoiden määrä alkoi kasvaa 1990-luvulla, oli niillä oma rajattu asiakaskuntansa, eivätkä ne välttämättä sen takia kilpailleet keskenään. Näin näyttää olevan vielä 2010-luvullakin.

Myöskään omakustanteiden positiivinen vaikutus suomenkielisen kirjallisuuden monimuotoisuuteen ei ole yhtä selkeä kuin Rantosen (2010) ja Nissilän (2016b) artikkeleiden perusteella voisi olettaa.

Yhteensä omakustannekategoriasa on 14 muun kansalaisuuden omaavan kirjailijan suomeksi kirjoittamaa romaania, joista 5 on ruotsinsuomalaisten ja kaksi saamelaisten kirjoittamia. Muutaman nimikkeen julkaisseista toimijoista esiin nousee erityisesti kaksi profiilia: karjalaista kirjallisuutta

kustantava Karjala-kustantamo (14 romaania, 6 kirjailijaa) sekä ruotsinsuomalaisia teoksia kustantavat Compania Comder, Svedbacka Förlag ja Bokförlaget Semic. Tämä viittaa siihen, että varsinaisten kustantajien ulkopuolelle jäävien toimijoiden joukossa julkaisut painottuvat omiin vähemmistökirjallisuuksiimme.

Omakustanteet eivät siis kirjailijoiden kansalaisuuksien perusteella vaikuta olevan merkittävä väylä julkaista ylijärjasta suomenkielistä kirjallisuutta – tai näitä omakustanteita ei ainakaan ole saatavissa yleisestä kirjastolaitoksesta.

Kaiken kaikkiaan suuria eroja ei kieliin tai kansalaisuuksiin perustuvissa kustannuspäätöksissä vaikuta olevan, mikä viittaa siihen, että samanlaiset kulttuurilliset, taloudelliset ja poliittiset voimat ohjailevat niin pieniä kuin suuria kustannusalan toimijoita. Ulkoisten piirteiden monimuotoisuuden osalta suomalainen kustantamokenttä ei vaikuta Sapiron väitteiden tavoin (2014) kovin polarisoituneelta kaupallisten konglomeraattien ja kaunokirjallista arvoa painottavien pienkustantamojen välille. Todennäköisesti suomalainen lukijakunta on muuttunut samaan aikaan, ja lukijat ovat nostaneet katseensa valtakulttuureista kohti eksoottisempia kirjallisia kulttuureja, mikä kannustaa koko alaa kohti monimuotoista käänökskentää.

Toisaalta olen keskittynyt suomenkielisiin romaaneihin, ja analyysini ulkopuolelle ovat jääneet kaikki muunkieliset kustanteet, joita ei ole käännetty suomeksi. Lisäksi profilit saattaisivat erota enemmän muiden kirjallisuudenlajien kuten runouden osalta.

7 Lopuksi

Maisterintutkielmani tavoitteena oli tarkastella monimuotoisuuden kehittymistä sekä suomeksi kirjoitetun että suomennetun romaanikirjallisuuden osalta viimeisen viiden vuosikymmenen ajalta. Kirjallisuustiedettä, käännöstiedettä, informaatiotiedettä sekä tietojenkäsittelytiedettä yhdistävä teoreettinen ja metodologinen viitekehys vaikutti siihen, että tutkimuskohteensa lailla tutkielmani on metodologisesti ylirajainen ja sitä on vaikea kategorisoida tietyn alan alle.

Olen pyrkinyt tuottamaan tietoa, joka auttaa kontekstualisoimaan keskustelua kirjallisuudesta dynaamisena kokonaisuutena hyödyntäen erityisesti Pascale Casanovan (2004) kirjallisen tilan mallia. Metodologisen lähtökohtani olen perustanut aiempaan kirjahistorian bibliografiseen tutkimukseen, jossa kirjastojen metadata nähdään arvokkaana tietolähteenä (Tolonen et al. 2019, Lahti et al. 2019).

Analyseissani olen pyrkinyt kvantitatiivisesti taustoittamaan kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen kentällä nousseita keskusteluja kansallisen kirjallisuuden vuotavasta määritelmästä ja ylirajaisuudesta (ks. esim. Pollari et al. 2015 ja Nissilä 2016b) sekä päivittämään viimeksi vuonna 2007 laajasti kartoitettua tilastotietoa käännöskirjallisuuden lähtökielistä ja -kulttuureista. Lisäksi olen tarkastellut, miltä eri romaanilajien kehitys ja monimuotoisuus näyttää kvantitatiivisesta perspektiivistä ja millaisia kustantajia kentällä toimii.

Tuloksista muodostui oikea näkökulmien kaleidoskooppi, jossa romaanikirjallisuus näyttäytyi dynaamisena ja moniulotteisena järjestelmänä. Isomaan, Nurmen ja Pahtan (2019) vertaus kirjallisuudesta mosaiikkina osoittautui osuvaksi, ja Casanovan alkuperäisen mallin keskusta ja periferia hajosivat useiksi pienemmiksi osakeskuksiksi ja -periferioiksi.

Jokaista valittua näkökulmaa olisi voinut syventää. Koska en kuitenkaan itse ole kirjallisuustieteilijä tai käännöstieteilijä, jätin yksittäisten huomioiden tarkemman analyysin mahdollisiksi tuleviksi tutkimuksen aiheiksi ja keskityin laaja-alaisen yleiskatsauksen luomiseen, minkä poikkitieteellinen perspektiivi mahdollisti. Yhdessä analyysit osoittivat, kuinka muutokset kirjallisuuden kentän eri osa-alueilla kytkeytyvät toisiinsa ja kehittyvät toistensa vaikutuksesta. Tutkimuksessani toteutui siis Morettin (2000) kuvaama ajatus siitä, että kaukolukeminen mahdollistaa suurien linjojen sekä rakenteellisten ilmiöiden kuvaamisen ja tutkimisen yksityiskohtien kustannuksella.

Kuten jo aluksi totesin, analyysini ei perustunut etukäteen asetettuihin hypoteeseihin, vaan lähdin iteratiivisesti romaanien ulkoisien piirteiden paljastamien seikkojen perusteella tutkimaan romaanijulkaisujen kehittymistä vuosikymmeneltä toiselle, painopisteenäni aikajakson loppupuoli. Jokaisessa luvussa pyrin syventämään näkemystä edellisessä tehdyistä huomioista ja tarkentamaan suurien linjojen alla vaikuttaviin prosesseihin. Kielien, kansalaisuuksien, genrejen ja kustantamoiden

ristivalotuksien perusteella voi todeta, että kaunokirjallisuus haarautuu moneen suuntaan, eikä luvun 4 antamaa yleiskuvaa kaunokirjallisuuden kehittymisestä kirjailijakunnaltaan monimuotoisemmaksi voi suoraan yleistää koskemaan kaikkia kirjallisen tilan osia, kuten eri genrejä.

Kaiken kaikkiaan suomenkielisen romaanijulkaisujen tila vaikutti tulosten valossa ilahduttavan positiiviselta. Seväsen (2007) oletamus angloamerikkalaisen kirjallisuuden kasvavasta osuudesta ei romaanikirjallisuuden kohdalla pitänyt paikkaansa, vaan 1990-luvun jälkeen kirjallisuus näyttää muuttuneen määrittelemillään mittareilla monimuotoisemmaksi. Koko tutkittavan ajan kasvaneet julkaisumäärät viestivät siitä, että julkaisukenttä on elinvoimainen ja suomi vahva kaunokirjallinen kieli, joka ei vielä näillä näkymin ole katoamassa kansainvälisten valtakielten alle. Toisaalta kotimaisen kirjallisuuden vahva suomen- ja ruotsinkielisyys, antaa lisäperusteita kritiikille siitä, ettei kansallisen kirjallisuutemme tila vastaa todellisuuden monikulttuurista Suomea (Pollari et al. 2015).

Kaunokirjallisuuden kansainvälinen luonne näkyi tuloksissa monella tapaa. Morettin (2007) esittämän aalto-metaforan mukaisesti kvantitatiivinen perspektiivini pystyi mallintamaan, kuinka esimerkiksi fantasiakirjallisuus on rantautunut Suomeen. Käännösromaanit mukaan luettuna tarjonnan monipuolistuminen osoittautui myös tilastollisesti merkitseväksi monissa 1990-luvun ja 2010-luvun vertailuissa, mikä tarkoittaa, että aiemmasta tutkimuksesta esiin nostamani ajatukset näkyvät todellisina ilmiöinä.

Tulokset vahvistivat ja välillä puolestaan haastoivat maailmankirjallisuuden kehityksen yleisesti oletettuja linjoja. Aiempaan tutkimukseen perustunut tulos angloamerikkalaisen kirjallisuuden maskulinisaatiosta heijastui myös suomennoskirjallisuuden sukupuolijakaumaan periodin alkupuolella, mutta loppupuolella naiskirjailijoiden romaanien määrä oli jo ylittänyt miesten kirjoittamien romaanien määrän käännöskirjallisuudessa. Olisi mielenkiintoista verrata tulosta takaisin maailmanlaajuiseen kehitykseen.

Casanovan (2004) käsitys Ranskasta tärkeänä kirjallisen tilan keskuksena ei ranskankielisten käännösten määrässä mitattuna saanut tukea Kirjasammon datasta. Myöskään Sapiron (2014) väite, että pienkustantamot kääntävät useammilta kieliltä ja edistävät monimuotoisuutta suuria kustantamoita enemmän ei saanut suoraa tukea omista tuloksistani, jossa kielten määrässä mitattuna niitä oli suurilla kustantamoilla jopa enemmän. Pienkustantamoiden ja omakustanteiden osuus oli kuitenkin tutkittavan periodin loppupuolella vahvassa kasvussa, mikä viittaa siihen, että kentän taloudellinen dynamiikka on murroksessa.

Romaanikirjallisuuden monimuotoisuus on todellisuudessa rikkaampaa kuin oma analyysini paljastaa, sillä en pystynyt metatietojen avulla tutkimaan tekstien sisällöllistä monimuotoisuutta ja ylijärjaisuutta. Lisäksi monimuotoisuuden operationalisointi kvantitatiiviseen tutkimukseen pelkän virallisen kansalaisuuden, binäärisesti määritellyn sukupuolen tai teoksen alkukielen perusteella ei anna täydellistä kuvaa kirjailijoiden identiteettien monimuotoisuudesta, mikä osoittaa, että kvantitatiivisessa tutkimuksessa on aina tehtävä kompromisseja. Tutkimusasetelman suunnittelussa tehdyt päätökset vaikuttavat lopputulokseen.

Kulttuurinen monimuotoisuus ja kirjallisuuden luomien mielikuvien synty näkyy ulkoisten piirteiden lisäksi – tai jopa vahvemmin – myös kirjoitus- tai käännöstyyliin, ja varsinaisen käännöspäätöksen

jälkeen suomentajalla on merkittävä vaikutus teoksen vastaanottoon (Kantola 2007). Genrerajatkaan eivät sisällöllisesti ole yhtä selkeitä, mitä annotoinnit voivat antaa ymmärtää. Esimerkiksi luvussa 5 korostui, kuinka eri viihteen tai fantasian ja tieteiskirjallisuuden lajit sekoittuvat toisiinsa ja muihin romaanilajeihin. Voikin siis todeta, että romaanista on myös lajityyppinsä puolella tullut monimuotoisempi kirjallisuudenlaji, joka sallii sisäänsä joustavasti erilaisia elementtejä.

Romaanien julkaisukentän kartoittamisen lisäksi tutkielmani toimi metodologisena tienraivaajana suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa. Kirjasammon laajaa aineistoa ei ennen ole käytetty humanistisessa tutkimuksessa, ja siksi tutkielma loi uudenlaisen kehyksen kvantitatiiviselle kirjallisuudentutkimukselle kotimaisessa kontekstissa. Morettin (2000) sanoin yksityiskohtia täytyi välillä uhrata, jotta suuria kehityskaaria saattoi kuvata. Siksi tuloksiin on muistettava suhtautua kriittisesti.

Alkukartoitus osoitti, että osa metatiedoista on annotoitu systemaattisemmin kuin toiset, johtuen myös tulkinnanvaraisuudesta. Esimerkiksi romaanin alkukieli ei ole yhtä tulkinnanvarainen tieto kuin genre. Lisäksi oli paljon helpompi varmistaa, että jonkin pienen otoksen luokittelu piti paikkansa kuin seuloa yli 30 000 teosta käsittävästä aineistosta puuttuvat annotoinnit. Myös ontologioiden hierarkkisuu den vaillinaisuus vaikeutti Kirjasammon semanttisen verkon luonteen hyödyntämistä. Esimerkiksi kaikkia romanttiseksi viihdekirjallisuudeksi mielletäviä kirjoja ei voinut hakea yhdellä URI:lla, vaan haku piti toteuttaa usean asiasanan kautta. Tämän takia osa genrekirjallisuudesta on saattanut jäädä myös analyysin ulkopuolelle, jos kirjaa ei ollut annotoitu haarukoimillani asiasanoilla.

Lisäksi genreissä näkyi niiden vakiintuneisuuden perustunut käytäntö. Fantasia- ja tieteiskirjallisuuden analysoiminen paljasti, että näiden lajien uudempia alalajeja, kuten ilmastofiktiota, ei Kirjasammon datassa näkynyt. Huomio herättää kysymyksiä siitä, milloin genre oikeastaan on tärkeä merkitä ja millä tarkkuudella. Kuinka monta teosta tarvitaan, jotta uusi genren alalaji syntyy?

Puutteet ja virheet merkinnöissä muistuttivat, että kvantitatiivista kartoitusta tehdessäni olen muiden tekemien annotaatioiden varassa. Toisaalta juuri kirjastonhoitajien tekemät ja heidän asiantuntevuutensa perustuvat annotaatiot tuovat datalle lisäarvoa, jota täysin koneellisin menetelmin olisi vaikea tuottaa. Annotointiperiaatteita kehittämällä ja yhtenäistämällä Kirjasammolla voisi tulevaisuudessa olla potentiaalia kartoittaa Suomen kirjallisuutta laajemminkin. Nykyisellään esimerkiksi paikkamerkinnoista puuttuu hierarkia, jonka avulla kaupungit, alueet ja valtiot voisi linkittää toisiinsa, mutta hierarkiaa parantamalla annotointeja voisi käyttää esimerkiksi suomalaisen kirjallisen maantieteen laajempaan kartoitukseen Evansin ja Wilkinsin (2018) tavoin myös teosten miljöön kannalta. Päähenkilö- ja toimijamerkintöjä hyödyntämällä voisi sukupuolijakauman tarkastelua syventää myös tekstin sisältöön.

Siksi näen tutkimukseni keskustelunavauksena, joka herättää useita lisäkysymyksiä kirjallisuuden yllirajaisesta kehityksestä. Vaikka tulokset ovat suuntaa antavia eivätkä absoluuttisia totuuksia suomenkielisen romaanikirjallisuuden lähihistoriasta ja nykytilasta, auttavat ne hahmottamaan suuria linjoja ja taustoittamaan aiempaa tutkimusta kirjallisuuden monimuotoisuudesta suomalaisessa kontekstissa. Juuri kvantitatiivisessa kartoituksessa esiin tulleet haasteet, romaanikirjallisuuden

kompleksisuus ja yksiselitteisten rajausten hälveneminen osoittaa, kuinka yllirajaista kirjallisuus on. Dynaamisena järjestelmänä sitä on mahdotonta kuvailla yhdessä tutkielmassa kokonaisvaltaisesti.

Kiitokset

Tahdon kiittää Semanttisen laskennan tutkimusryhmä SeCoa, jonka jäsenenä sain tutkimuksen toteuttaa. Lisäksi suuret kiitokset kuuluvat projektin yhteistyökumppaneille Kirjastot.fi- ja Kirjasampo.fi-palveluista. Erityiskiitokset projektissa mukana olleille Eero Hyvöselle, Petri Leskiselle ja Annastiina Aholalle (SeCo) avusta Kirjasammon datan parissa sekä Matti Sarmelalle, Kaisa Hypénille ja Tuomas Aitonurmelle (Kirjastot.fi, Kirjasampo.fi). Teidän kokemuksenne työstä Kirjasammon parissa sekä kommenttinne matkan varrella auttoivat omaa tutkimustani eteenpäin. Tutkimustyön on rahoittanut Aalto yliopiston tietotekniikan laitos. Lopuksi tahdon kiittää ohjaajiani Mikko Tolosta ja Eetu Mäkelää runsaasta tuesta, kannustuksesta ja kriittisestä palautteesta digitaalisten ihmistieteiden opinnoissa.

Lähdeluettelo

- Bamman, David, Sabrina Lee & Ted Underwood. 2018. The transformation of gender in english-language fiction. <https://hcommons.org/deposits/item/hc:18127/>.
- Bassnett, Susan. 2011. From cultural turn to translational turn: A transnational journey. *Literature, Geography, Translation. Studies in World Writing, Cambridge: Cambridge Scholars Publishing*. 67–80.
- Bekiari, Chryssoula, Martin Doerr, Patrick Le Boeuf, Pat Riva et al. 2017. Definition of FRBRoo: A conceptual model for bibliographic information in object-oriented formalism. <https://repository.ifla.org/handle/123456789/659>.
- Bergenmar, Jenny & Katarina Leppänen. 2017. Gender and Vernaculars in Digital Humanities and World Literature. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 25(4). 232–246. DOI: [10.1080/08038740.2017.1378256](https://doi.org/10.1080/08038740.2017.1378256).
- Berners-Lee, Tim, James Hendler & Ora Lassila. 2001. THE SEMANTIC WEB. *Scientific American* 284(5). Publisher: Scientific American, a division of Nature America, Inc., 34–43. <http://www.jstor.org/stable/26059207>.
- Bode, Katherine. 2020. Why You Can't Model Away Bias. *Modern Language Quarterly* 81(1). 95–124. DOI: [10.1215/00267929-7933102](https://doi.org/10.1215/00267929-7933102).
- boyd danah, danah & Kate Crawford. 2012. Critical Questions for Big Data. *Information, Communication & Society* 15(5). 662–679. DOI: [10.1080/1369118X.2012.678878](https://doi.org/10.1080/1369118X.2012.678878).
- Casanova, Pascale. 2004. *The world republic of letters*. Harvard University Press.
- Casanova, Pascale. 2005. Literature as a World. *New Left Review* 31. 71–90. <https://newleftreview.org/issues/ii31/articles/pascale-casanova-literature-as-a-world>.
- Cohen, Margaret. 1999. *The Sentimental Education of the Novel*. Princeton University Press.
- Cronvall, Emilia. 2007. Käännetty naistenromaani uuden ja vanhan risteyksessä. Teoksessa Hannu Rii-konen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki, Outi Paloposki, Satu Höyhty & Anne-Maria Latikka (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia. 1*. 357–368. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Da, Nan Z. 2019. The Computational Case against Computational Literary Studies. *Critical Inquiry* 45(3). 601–639. DOI: [10.1086/702594](https://doi.org/10.1086/702594).
- Evans, Elizabeth & Matthew Wilkens. 2018. Nation, ethnicity, and the geography of british fiction, 1880–1940. *Journal of Cultural Analytics* 3(2). DOI: [10.22148/16.024](https://doi.org/10.22148/16.024). <https://culturalanalytics.org/article/11037>.
- Goldstone, Andrew & Ted Underwood. 2014. The quiet transformations of literary studies: What thirteen thousand scholars could tell us. *New Literary History* 45(3). 359–384. DOI: [10.1353/nlh.2014.0025](https://doi.org/10.1353/nlh.2014.0025).
- Gradmann, Stefan. 2014. From containers to content to context: The changing role of libraries in eScience and eScholarship. *Journal of Documentation* 70(2). Publisher: Emerald Group Publishing Limited, 241–260. DOI: [10.1108/JD-05-2013-0058](https://doi.org/10.1108/JD-05-2013-0058).
- Grönstrand, Heidi, Ralf Kauranen, Olli Löytty & Kukku Melkas. 2019. Monikielisyys ja kielellinen moninaisuus Suomen kirjallisuudessa. Teoksessa Aura Nurmi, Saija Isomaa & Päivi Pahta (toim.), *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*. 76–98. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Gustafsson, Miia. 2014. *Keltainen kirjasto – ikkuna maailmaan*. [Viitattu 22.1.2023]. <https://yle.fi/a/3-7192112>.

- Hansen, Kim Toft & Anne Marit Waade. 2017. *Locating Nordic Noir*. Springer.
- Harju, Essi. 2016. *Maininnoista mosaiikiksi-Fantasia-ja tieteiskirjallisuus Helsingin Sanomien kulttuurisivuilla vuosina 1970, 1980, 1990, 2000 ja 2010*. (tutkielma).
- Heikkala, Henna. 2016. *Feminismiä ei-feministisissä teksteissä. Kääntäjän ideologia ja feministinen kääntäminen kaunokirjallisuudessa*. (tutkielma).
- Hellman, Heikki. 2001. Gummerus osti Book Studion. *Helsingin Sanomat*. [Viitattu 20.1.2023]. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000003941430.html>.
- Huhtala, Liisi. 2013. Dekkari nosteessa. Teoksessa Mika Hallila, Yrjö Hosiaisuus, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä & Jussi Ojajärvi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus*, vol. 1, 290–301. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hypén, Kaisa. 2014. Kirjasampo: Rethinking Metadata. *Cataloging & Classification Quarterly* 52(2). 156–180. DOI: [10.1080/01639374.2013.848389](https://doi.org/10.1080/01639374.2013.848389).
- Hypén, Kaisa & Eetu Mäkelä. 2011. An ideal model for an information system for fiction and its application: Kirjasampo and Semantic Web. *Library Review* 60(4). 279–292. DOI: [10.1108/0024253111127848](https://doi.org/10.1108/0024253111127848).
- Hyvönen, Eero. 2020. “Sampo” Model and Semantic Portals for Digital Humanities on the Semantic Web. Teoksessa *Proceedings of the Digital Humanities in the Nordic Countries 5th Conference (DHN 2020)*. CEUR-WS. org.
- Hyvönen, Eero. 2021. Sammon taontaa semanttisessa webissä (Forging Sampos on the Semantic Web). *Tekniikan Waiheita* 39(2). 87–105. DOI: [10.33355/tw.102864](https://doi.org/10.33355/tw.102864).
- Hyvönen, Eero, Annastiina Ahola & Esko Ikkala. 2022. BookSampo Fiction Literature Knowledge Graph Revisited: Building a Faceted Search Interface with Seamlessly Integrated Data-Analytic Tools. Teoksessa Gianmaria Silvello, Oscar Corcho, Paolo Manghi, Giorgio Maria Di Nunzio, Koralka Golub, Nicola Ferro & Antonella Poggi (toim.), *Linking Theory and Practice of Digital Libraries* (Lecture Notes in Computer Science), 506–511. Cham: Springer International Publishing. DOI: [10.1007/978-3-031-16802-4_54](https://doi.org/10.1007/978-3-031-16802-4_54).
- Häggman, Kai. 2013. Kustannusala - tienhaarassa vai vapaassa pudotuksessa? Teoksessa Mika Hallila, Yrjö Hosiaisuus, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä & Jussi Ojajärvi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus*. 2, *Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*, 87–189. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Isomaa, Saija. 2017. Lajitutkimus keskus–periferia-mallin äärellä: Yhden sukupuolen dystopia kirjallisen periferian lajina. *Mielikuvituksen maailmat: Tieteidenvälisiä tutkimuksia kirjallisuudesta*. Eetosjulkaisuja (19). <http://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-201909113253>.
- Isomaa, Saija & Toni Lahtinen. 2017. Kotimaisen nykydystopian monet muodot. *Joutsen/Svanen* (2). 7–16.
- Isomaa, Saija, Arja Nurmi & Päivi Pahta. 2019. Näkökulmia kielten ja kirjallisuuksien mosaiikkiin. Teoksessa Aura Nurmi, Saija Isomaa & Päivi Pahta (toim.), *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki: Näkökulmina valta, periferia ja arki*, 9–29. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jaggi, Maya. 2009. World Literature. *Wasafiri* 24(3). 12–17. DOI: [10.1080/02690050903069579](https://doi.org/10.1080/02690050903069579).
- Jay, Paul. 2010. *Global Matters*. 1. painos. Cornell University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt7z8h0>.
- Jockers, Matthew L. 2013. *Macroanalysis: Digital methods and literary history*. University of Illinois Press.

- Kantola, Janna. 2007. Käännöskirjallisuuden asema vuosituhanen vaihteessa. suomi. Teoksessa Hannu Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki, Outi Paloposki, Satu Höyhty & Anne-Maria Latikka (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia*, 318–324. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korpua, Jyrki. 2017. Spekulaatiivinen fiktio valtakielen markkinoilla. Teoksessa Jussi Ojajarvi & Nina Työlähti (toim.), *Maamme romaani. Esseitä kirjallisuuden vuosikymmenistä*. Vol. 121 (Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja), 291–310. Jyväskylän yliopisto.
- Lahti, Leo, Jani Marjanen, Hege Roivainen & Mikko Tolonen. 2019. Bibliographic Data Science and the History of the Book (c. 1500–1800). *Cataloging & Classification Quarterly* 57(1). 5–23. DOI: [10.1080/01639374.2018.1543747](https://doi.org/10.1080/01639374.2018.1543747).
- Lahtinen, Toni. 2017. Tarina suuresta vedenpaisumuksesta: Risto Isomäen Sarasvatin hiekkaa ilmasto-fiktiona. *Pakkovaltiosta ekodystopiaan: Kotimainen nykydystopia*. 73–87.
- Launis, Kati Johanna. 2018. Mitä naiset lukevat? Vantaan kaupunginkirjaston digitaalisen lainausdatan tulkintaa. *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* (4). 4–21. DOI: [10.30665/av.76461](https://doi.org/10.30665/av.76461). <https://journal.fi/avain/article/view/76461>.
- Leppäaho, Terhi. 2018. Kiitosta kiinnostavimmalle kirjallisuudelle: Suomessa myönnettävät kirjallisuuspalkinnot ja niistä tuotettu kirjallinen julkisuus lehdistössä 1970–2000. Itä-Suomen yliopisto. (tohtorinväitöskirja). <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2963-1>.
- Löytty, Olli. 2017. Welcome to Finnish Literature! : Hassan Blasim and the Politics of Belonging. <http://hdl.handle.net/10138/228630>.
- Löytty, Olli. 2021. *Jäähyväiset kotimaiselle kirjallisuudelle*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos.
- Maignan, Carole, Gianmarco Ottaviano, Dino Pinelli & Francesco Rullani. 2003. *Bio-Ecological Diversity vs. Socio-Economic Diversity: A Comparison of Existing Measures*. <https://www.econstor.eu/handle/10419/118040>.
- Makkonen, Teijo. 2004. Ideasta kirjaksi. Teoksessa Teijo Makkonen (toim.), *Kustannustoimittajan kirja*, 11–24. Tampere: Suomen Kustannusyhdisty & Vastapaino.
- Malmio, Kristina. 2011. Sukupuoli, yhteiskunta, valta, kirjallisuus. Feministisen kirjallisuudentutkimuksen sosiologisuus. Teoksessa Erkki Sevänen, Risto Turunen & Voitto Ruohonen (toim.), *Paluu maailmaan. Kirjallisten tekstien sosiologiaa* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, Tiede 1346, Helsinki 2011), 183–217. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Melo, Gerard de. 2015. Lexvo.org: Language-Related Information for the Linguistic Linked Data Cloud. *Semantic Web* 6(4). 393–400. DOI: [10.3233/SW-150171](https://doi.org/10.3233/SW-150171).
- Mero, Niina. 2017. Kuinka viihderomanssi kirjoitetaan? : suuntaviivoja romanttisen viihdekirjallisuuden kentälle. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201710083954>.
- Migozzi, Jacques. 2021. Crime Fiction Import/Export in European Publishing: The Emergence of Euro Noir through the Process of Translation. *Academic Quarter| Akademisk kvarter* (22). 22–36. DOI: <https://doi.org/10.5278/ojs.academicquarter.vi22.6599>.
- Moretti, Franco. 2000. Conjectures on world literature. *New left review* 1. 54.
- Moretti, Franco. 2007. *Graphs, maps, trees: abstract models for a literary history*. Verso. <https://hdl.handle.net/2027/heb08911.0001.001>.
- Moretti, Franco. 2013. *Distant reading*. Verso Books.

- Mäkelä, Eetu, Kaisa Hypén & Eero Hyvönen. 2011. BookSampo—Lessons Learned in Creating a Semantic Portal for Fiction Literature. Teoksessa Lora Aroyo, Chris Welty, Harith Alani, Jamie Taylor, Abraham Bernstein, Lalana Kagal, Natasha Noy & Eva Blomqvist (toim.), *The Semantic Web – ISWC 2011* (Lecture Notes in Computer Science), 173–188. Berlin, Heidelberg: Springer. DOI: [10.1007/978-3-642-25093-4_12](https://doi.org/10.1007/978-3-642-25093-4_12).
- Mäkelä, Eetu, Kaisa Hypén & Eero Hyvönen. 2013. Fiction literature as linked open data—the BookSampo dataset. *Semantic Web* 4(3). Publisher: IOS Press, 299–306. DOI: [10.3233/SW-120093](https://doi.org/10.3233/SW-120093).
- Nesting, Andrew. 2011. *Crime and Fantasy in Scandinavia: Fiction, Film and Social Change*. Seattle: University of Washington Press. <https://muse.jhu.edu/pub/194/monograph/book/40821>.
- Niemi, Juhani. 2007. Kioskikirjallisuus. Teoksessa Hannu Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki, Outi Paloposki, Satu Höyhty & Anne-Maria Latikka (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia. 1* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 1084), 509–515. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Niemi, Juhani. 2008. Kioskikirjallisuus: kulttuurivaara vai kulinarismia? *Kansalliskirjasto* 50(2). 34–37. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1419856>.
- Nissilä, Hanna-Leena. 2009. *Ranya ElRamly ja Auringon aseman vastaanotto*. Accepted: 2013-04-08T12:22:26Z. <https://www.doria.fi/handle/10024/89310>.
- Nissilä, Hanna-Leena. 2016a. ”Sanassa maahanmuuttaja on vähän kitkerä jälkimaku”: kirjallisen elämän yllirajaistuminen 2000-luvun alun Suomessa. (tohtorinväitöskirja). <http://urn.fi/urn:isbn:9789526211008>.
- Nissilä, Hanna-Leena. 2016b. Ylirajainen kirjallisuus ja yksikielinen kirjallinen elämä Suomessa. *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja*. 67–79. DOI: <https://doi.org/10.17409/kpt.60105>.
- Nissilä, Hanna-Leena. 2017. Ylirajaiset merkit. *Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja* 121. 291–310.
- Nissilä, Hanna-Leena. 2018. Women Writers with Im/migrant Backgrounds: Transnationalizing Finnish Literature—Perspectives on the Reception of Debut Novels by Lindén, ElRamly, Abu-Hanna and Salmela. Teoksessa Satu Gröndahl & Eila Rantonen (toim.), *Migrants and Literature in Finland and Sweden*, 113–37. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nissilä, Hanna-Leena & Eila Rantonen. 2013. Kansainvälistyvä kirjailijakunta. Suomi. Teoksessa Mika Hallila, Yrjö Hosiainluoma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä & Jussi Ojajärvi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus 2 : Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*, 55–71.
- Nivala, Asko. 2018. Mitä on digitaalinen humanismi? *niin & näin*. 63–69. <https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn181-10.pdf>.
- Nordic, HarperCollins. Ei julkaisupäivää. *Tavaramerkit*. [Viitattu 24.1.2023.] <https://harpercollins.fi/tavaramerkit/>.
- Nummi, Jyrki. 2012. Modernist Asymmetries: Centre, periphery and Juhani Aho’s Yksin. Teoksessa Traian Sandu, Patrick Renaud, Judit Maár & Julia Nyikos (toim.), *Ouest-Est : dynamiques centre-périphérie entre les deux moitiés du continent* (Cahiers de la Nouvelle Europe; Collection du Centre Interuniversitaire d’Études Hongroises et Finlandais 17), 363–380. France: L’Harmattan.
- Olaru, Ovio. 2019. The internationalization of Sjöwall and Wahlöö. A quantitative study of Scandinavian Noir. Teoksessa *DHN*, 333–348.

- on Demand, Books. Ei julkaisupäivää. *BoD:sta: BoD - Books on Demand GmbH*. [Viitattu 24.1.2023.] <https://www.bod.fi/lisatietoja-bod.html>.
- Oy, Mediapinta. Ei julkaisupäivää. *Mediapinta Oy*. [Viitattu 24.1.2023.] <https://www.mediapinta.fi/data/esite/esite.pdf>.
- Paasonen, Ulla. 2001. *Käännöskirjaa valitsemassa. Kulttuurinen yksipuolisuus suomennetun kaunokirjallisuuden valinnoissa*. (tutkielma).
- Parente-Čapková, Viola & Kati Launis. 2015. Saamelaiskirjallisuuden yllirajainen historia ja nykypäivä. *AVAIN-Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* (3). 3–12.
- Peura, Telma, Petri Leskinen & Eero Hyvönen. 2022. *What linked data can tell about geographical trends in Finnish fiction literature – using the BookSampo knowledge graph in digital humanities*. [Esitelmä.] https://swib.org/swib22/slides/swib22_peura.pdf.
- Pollari, Mikko, Hanna-Leena Nissilä, Kukku Melkas, Olli Löytty, Ralf Kauranen & Heidi Grönstrand. 2015. National, Transnational and Entangled Literatures: Methodological Considerations Focusing on the Case of Finland. *Rethinking National Literatures and the Literary Canon in Scandinavia*. Publisher: Cambridge Scholars Publishing Newcastle upon Tyne, 2–29.
- Rantonen, Eila. 2010. Maahanmuuttajat ja kirjallisuus Suomessa ja Ruotsissa. *Vähemmistöt ja monikulttuurisuus kirjallisuudessa*.
- Riikonen, Hannu. 2007. Tutkimuskohteena suomennosten historia. Teoksessa Hannu Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki, Outi Paloposki, Satu Höyhty & Anne-Maria Latikka (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia*, vol. 1, 13–21. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Riikonen, Hannu. 2013. Suomennoskirjallisuuden laajenevat näköalat. Teoksessa Mika Hallila, Yrjö Hosiaislouma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä & Jussi Ojajärvi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus*, vol. 1, 228–244. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Riikonen, Hannu, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki, Outi Paloposki, Satu Höyhty & Anne-Maria Latikka (toim.). 2007. *Suomennoskirjallisuuden historia. 1* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 1084). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Riley, Catherine & Lynne Pearce. 2022. *Feminism and Women's Writing: An Introduction*. Edinburgh University Press. DOI: [10.1515/9781474415613](https://doi.org/10.1515/9781474415613).
- Roine, Hanna-Riikka & Laura Piippo. 2021. Kirjallisuus ja sen tutkimus digitaalisissa ympäristöissä. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 18(2). DOI: [10.30665/av.102654](https://doi.org/10.30665/av.102654). <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/76359>.
- Rosendahl Thomsen, Mads. 2008. *Mapping World Literature: International Canonization and Transnational Literatures*. London, UNITED KINGDOM: Bloomsbury Publishing Plc. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/asb/detail.action?docID=472793>.
- Ruohonen, Voitto. 2018. Nordic noir on vahva brändi, entä Suomi-noir? *AVAIN-Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* (3). 130–139.
- Salmenoja, Katri. 2021. *Suomalaisen kirjallisuusviennin arvo 2020*. https://fili.fi/wp-content/uploads/2021/10/FILI_Selvitys-2020_FIN.pdf.
- Sapiro, Gisèle. 2010. Globalization and cultural diversity in the book market: the case of literary translations in the US and in France. *Poetics* 38(4). 419–439. DOI: [10.1016/j.poetic.2010.05.001](https://doi.org/10.1016/j.poetic.2010.05.001). <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0304422X1000032X>.

- Sapiro, Gisèle. 2014. Translation as a Weapon in the Struggle against Cultural Hegemony in the Era of Globalization. *Bibliodiversity–Translation and Globalization*. 31–39.
- Seppälä, Katri & Eero Hyvönen. 2014. Asiasanaston muuttaminen ontologiaksi. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-9883-3>.
- Sevänen, Erkki. 2007. Suomennoskirjallisuuden määrällisestä kehityksestä. Teoksessa Hannu Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki, Outi Paloposki, Satu Höyhty & Anne-Maria Latikka (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia*. 2, 12–22. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Simpson, E. H. 1949. Measurement of diversity. *Nature* 163(4148). Number: 4148 Publisher: Nature Publishing Group, 688–688. DOI: [10.1038/163688a0](https://doi.org/10.1038/163688a0). <https://www.nature.com/articles/163688a0>.
- Sisättö, Vesa. 2007. Tieteis- ja fantasiakirjallisuus. Teoksessa Hannu Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki, Outi Paloposki, Satu Höyhty & Anne-Maria Latikka (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia*. 2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- So, Richard Jean. 2020a. INTRODUCTION. Teoksessa *Redlining culture*, 1–26. Columbia University Press. DOI: [10.7312/so--19772-002](https://doi.org/10.7312/so--19772-002). <http://www.degruyter.com/document/doi/10.7312/so--19772-002/html>.
- So, Richard Jean. 2020b. *Redlining culture: a data history of racial inequality and postwar fiction*. Columbia University Press. 148 s.
- Stabenfeldt. Ei julkaisupäivää. *Tietoa meistä – Stabenfeldt*. [Viitattu 24.1.2023.] <https://stabenfeldt.fi/tietoa-meista/>.
- Stenroos, Niina. 2022. *Lainatuin kaunokirjallisuus Helsingin kaupunginkirjastossa: Aikuisten kaunokirjallisuuden lainatuimmat teokset Helsingissä vuosina 2020–2021*. (B.S. thesis).
- Talaskivi, Katri. 2017. Uusien kielivähemmistöjen kirjailijat – keitä he ovat? *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja* 3(11). 52–55. DOI: [10.17409/kpt.60550](https://doi.org/10.17409/kpt.60550).
- Talaskivi, Katri. 2019. Äidinkieli ja kuuluminen Suomen muunkielisten kirjailijoiden kielivalinnoissa. *Kulttuurintutkimus* 36(2). <https://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-202005253441>.
- Tolonen, Mikko, Leo Lahti, Hege Roivainen & Jani Marjanen. 2019. A Quantitative Approach to Book-Printing in Sweden and Finland, 1640–1828. *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History* 52(1). 57–78. DOI: [10.1080/01615440.2018.1526657](https://doi.org/10.1080/01615440.2018.1526657).
- Underwood, Ted. 2017. A Genealogy of Distant Reading. *Digital Humanities Quarterly* 11(2). Place: Providence, Providence Section: Issues in Digital Humanities. <https://www.proquest.com/docview/2555196599/abstract/9F86B0232D5449C1PQ/1>.
- Underwood, Ted. 2019. *Distant Horizons: Digital Evidence and Literary Change*. University of Chicago Press.
- Weilin+Göös hiipumassa kokonaan WSOY:n huomaan. 2011. [Viitattu 20.1.2023]. <https://yle.fi/a/3-5668446>.
- Wilkens, Matthew. 2016. Genre, computation, and the varieties of twentieth-century u.s. fiction. *Journal of Cultural Analytics* 2(2). DOI: [10.22148/16.009](https://doi.org/10.22148/16.009). <https://culturalanalytics.org/article/11065-genre-computation-and-the-varieties-of-twentieth-century-u-s-fiction>.
- WSOY. 2018. *Bonnier Kirjat Suomi Oy muuttaa nimensä. Uusi yhtiön nimi on Werner Söderström Osakeyhtiö*. [Viitattu 20.1.2023]. <https://www.wsoy.fi/uutiset/bonnier-kirjat-suomi-oy-muuttaa-nimensa-uusi-yhtion-nimi-on-werner-soderstrom-osakeyhtio>.

Yoose, Becky & Jody Perkins. 2013. The Linked Open Data Landscape in Libraries and Beyond. *Journal of Library Metadata* 13(2-3). 197-211. DOI: [10.1080/19386389.2013.826075](https://doi.org/10.1080/19386389.2013.826075).